

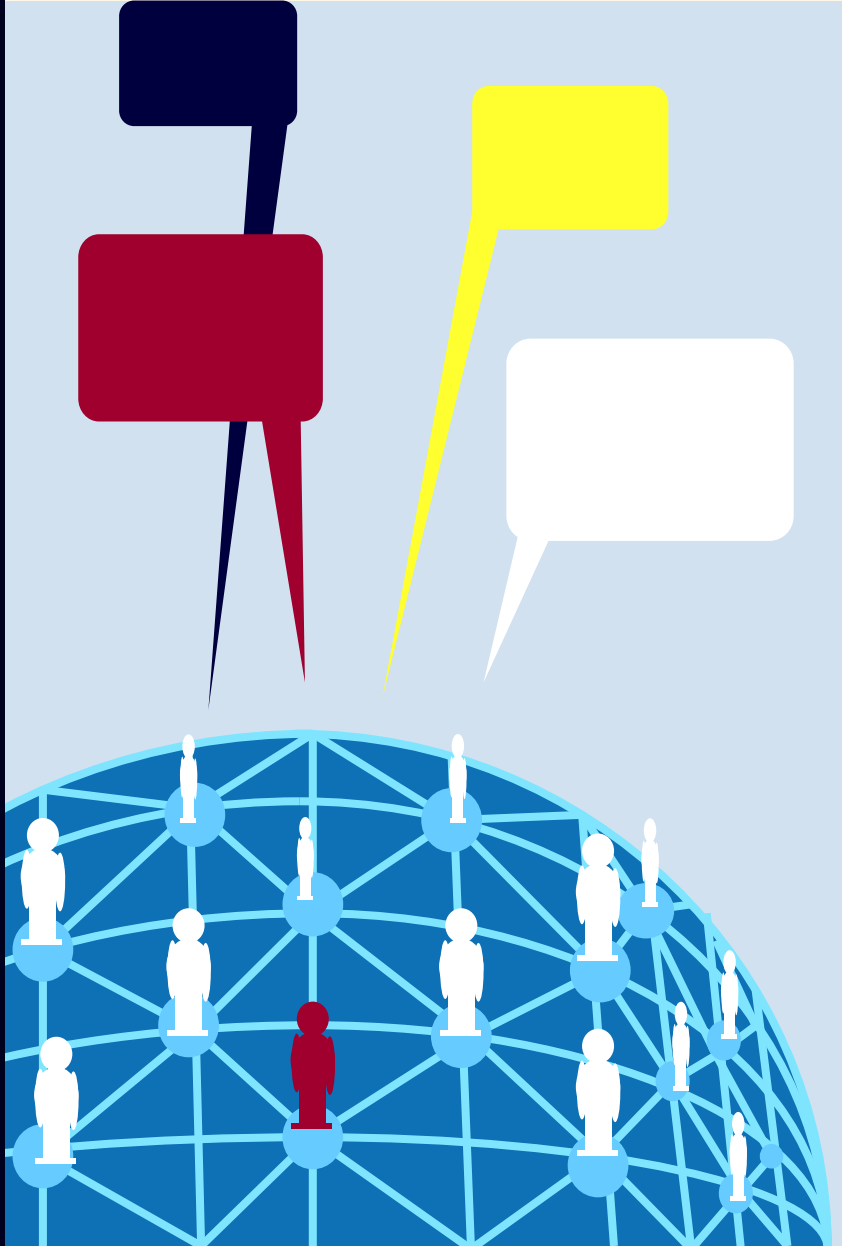
TOPLUMSAL VE SİYASAL BİLİM ARAŞTIRMALARI

Editör: Prof. Dr. Mustafa TALAS

YAZARLAR:

Prof. Dr. A. Beril TUĞRUL
Prof. Dr. Mehmet GÖKÜŞ
Doç. Dr. Şafak KAYPAK
Dr. Öğr. Üyesi Celal İNCE

Dr. Öğr. Üyesi Seda TOPGÜL
Dr. Öğr. Görevlisi İsmail EFE
Arş. Gör. Ali Burak AKSUNGUR

TOPLUMSAL VE SİYASAL BİLİM ARAŞTIRMALARI

Editör

Prof. Dr. Mustafa TALAS

Yazarlar:

Prof. Dr. A. Beril TUĞRUL

Prof. Dr. Mehmet GÖKÜŞ

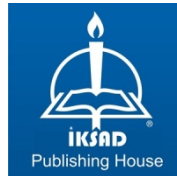
Doç. Dr. Şafak KAYPAK

Dr. Öğr. Üyesi Celal İNCE

Dr. Öğr. Üyesi Seda TOPGÜL

Dr. Öğr. Görevlisi İsmail EFE

Arş. Gör. Ali Burak AKSUNGUR

Copyright © 2018 by iksad publishing house

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording, or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other non commercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic Development And Social Researches Publications®

(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)

TURKEY TR: +90 342 606 06 75

USA: +1 631 685 0 853

E mail: kongreiksad@gmail.com

www.iksad.net

www.iksad.org.tr

www.iksadkongre.org

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications - 2018©

ISBN: 978-605-7923-91-2

Cover Design: İbrahim Kaya

December / 2018

Size = 16x24 cm

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN:

ÖNSÖZ

Prof. Dr. Mustafa TALAS (1 – 3)

BÖLÜM 1:

ULUSLARARASI GÖÇ POLİTİKALARI: TEMEL KONULAR VE SORUNLAR

Dr. Celal İNCE (4– 51)

BÖLÜM 2:

ENGELLİLERİN KENTSEL ERİŞİM SORUNLARI VE YAŞAM STANDARTLARI ÜZERİNE TOKAT ŞEHİRİ ÖRNEĞİ'NDE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Seda TOPGÜL (52– 74)

BÖLÜM 3:

KENTİN GÖRSEL ÇİRKİNLİĞİ KATI ATIKLAR VE BELEDİYELERCE YÖNETİLMESİ

Doç. Dr. Şafak KAYPAK (75– 109)

BÖLÜM 4:

YÜZÜNCÜ YILINDA MONDROS MÜTAREKESİ'NE KISA BİR NAZAR

Dr. Öğr. Görevlisi İsmail EFE (110– 133)

BÖLÜM 5:

OSMANLI DEVLETİ'NDE MAHALLE VE GÜVENLİK: MAHALLE BEKÇİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Arş. Gör. Ali Burak AKSUNGUR

Prof. Dr. Mehmet GÖKÜŞ

(134– 163)

BÖLÜM 6:

YAŞLILARIN SOSYO-EKONOMİK DURUMLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Seda TOPGÜL **(164– 196)**

BÖLÜM 7:

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ -1908-1914-YILLARI ARASINDA YÜKSEK ASKERİ MAKAMLARIN YAPILANDIRILMASI

Dr. Öğr. Görevlisi İsmail EFE **(197– 224)**

BÖLÜM 8:

KÜRESELLEŞMENİN ENERJİ POLİTİK GELİŞİMİ, EVRİLMESİ VE GÜNÜMÜZDEKİ ETKİNLİĞİ

Prof. Dr. A. Beril TUĞRUL

(225– 241)

TOPLUMSAL VE SİYASAL BİLİM ARAŞTIRMALARI

ÖNSÖZ

“Toplumsal ve Siyasal Bilim Araştırmaları” adıyla tasarlanmış olan bu eser, sosyoloji ve siyaset biliminin tarih ile ortaklaşa alanı diye ifade edilebilecek olan siyasal tarih araştırmalarını içeren ve Türkiye’de önemli eksikliği hissedilen araştırma makalelerinden oluşmaktadır.

Eser, Türk Siyasal Tarihi’nin yüzyıllardır temel uğraşlarından olan göç olgusunun dün-bugün-yarın anlamında tablosunun çizildiği Dr Celal İnce tarafından kaleme alınan “Uluslararası Göç Politikaları: Temel Konular ve Sorunlar” adlı makale ile başlamaktadır. Sayın İnce, söz konusu makalede, tarihsel perspektifle uluslararası göç olgusunun analizini yapmıştır. Göçten etkilenmenin, göç alıp göç vermenin ülkeler politikası bakımından değerlendirilmesi anlamlı olmuştur.

İkinci bölümde Dr. Seda Topgül, “Engellilerin Kentsel Erişim Sorunları ve Yaşam Standartları Üzerine Bir Değerlendirme” adlı çalışması ile aramızda yer almıştır. Engellilerin günlük yaşamı mümkün olabilecek en az sorunla gerçekleştirmesinin ulaşılabilmesi gereken hedef olduğu gerçeğinden hareketle, bu çalışma çok anlamlı mesajlar içermektedir. Kentlerin belki de en sorunlu ve çözülmesi gereken alanlarından birini oluşturan kentsel tasarımların engelli yaşamı engelsiz kılmaya yönelik olduğu bir ortamda, bu hususa dikkat çeken bir çalışmanın çok önemli bir işlevi yerine getireceği söylenebilir.

Üçüncü bölümde, “Kentın Görsel Çirkinliği Katı Atıklar ve Belediyelerce Yönetilmesi” başlıklı çalışmasıyla Doç. Dr. Şafak Kaypak, kentın görsel anlamda görüntüsünde önemli bir problem olarak görülen katı atıkların belediyecilik anlayışı bakımından analizini yapmıştır. Önemli bir kent politikaları sorunlarından olan bu meslenin araştırılmış olması tarafımdan anlamlı bulunmuştur.

Dördüncü bölümde Dr. İsmail Efe'nin önemli bir siyasal tarih araştırması olarak görülebilecek olan “Yüzüncü Yılında Mondros Mütarekesi'ne Kısa Bir Nazar” adındaki çalışması bulunmaktadır. Mondros Mütarekesi Türk Siyasal Tarihi'nde yarattığı sonuçlarla Türklerin varlık yokluk mücadelesinin başlangıcını teşkil etmektedir. Bu önemli tarihi olayı ele almak kitabı biraz daha ilginç kılmayı başarmıştır.

Beşinci bölüm için “Osmanlı Devleti'nde Mahalle ve Güvenlik: Mahalle Bekçileri Üzerine Bir İnceleme” adlı eserde, Ali Burak Aksungur ve Prof. Dr. Mehmet Göküş kent kimliğinde önemli bir yer tutan mahalle yönetimini siyasal tarih bakışıyla ele almışlardır. En küçük yerleşim birimi olarak kentlerdeki mahallelerde toplumsal dinamiklerin temsilini söz konusu eden mahalle yönetimlerinin güvenlik açısından yaptıklarının analiz edildiği bu çalışma da önemlidir.

Yaşlılığın çok önemli bir toplumsal bilim sorunu olduğu hususu altıncı bölümdeki “Yaşlıların Sosyo-Ekonomik Durumları Üzerine Bir Değerlendirme” adlı eserle Dr. Seda Topgöl tarafından ele alınmıştır. Topgöl, yaşlılığı biyolojik, sosyolojik ve psikolojik bağlamda ele aldıktan sonra; yaşlılıktaki ekonomik, sosyo-kültürel, psikolojik ve biyolojik sorunları analiz etmiştir. En sonunda da Türkiye'de ve Dünyada yaşlı nüfusu ve Türkiye'de yaşlı nüfusun ekonomik koşulları ele alınmıştır. Artık ülkemizin de önemli sorunları arasında yer almaya başlayan yaşlılık meselesinin bu çalışmada çok yönlü olarak ele alınması anlamlı olmuştur.

Yedinci bölümde Dr. İbrahim Efe II. Meşrutiyet Dönemi'nde yüksek askeri makamların yapılandırılması meselesini analiz etmiştir. Türkiye'de bürokrasinin yapılandırılması devlet işleyişi için önemli bir kazanım olmuştur. Bunlardan yüksek askeri makamların da nasibini almış olması ayrı bir öneme sahip olmuştur. Özellikle, Osmanlı'nın son dönemlerindeki yeniden yapılandırmanın Cumhuriyet Dönemine feyiz kaynağı olması

boyutu bu hususta da geçerli olmuştur. Efe'nin bu mevzuyu ele alması siyasal ve toplumsal analiz nitelikli çalışma olan bu eser için önemli olarak görülebilecek katkıyı ifade etmektedir.

Sekizinci bölümde Prof. Dr. A. Beril TUĞRUL'un "Küreselleşmenin Enerji Politik Gelişimi, Evrilmesi ve Günümüzdeki Etkinliği" başlıklı çalışması beşinci bölümde yer almaktadır. Bu bölümde küreselleşmenin temelini enerji-politik olup ekonomiyi birlikte dünya ülkelerine yansıdığı belirtilmektedir. Küreselleşmenin kilometre taşlarına vurgu yapılan çalışmada, Yalta Konferansı ile 1973 petrol krizi arasında 28 yıl, petrol krizi ile Berlin duvarının arası 16 yıl, Berlin duvarının yıkılması ile 11 Eylül dünya ticaret merkezi saldırısı arası 12 yıl ve 11 Eylül dünya ticaret merkezi saldırısı ile Usama Bin Laden'in öldürülmesi arasında 10 yıl bulunduğu ifade edilmektedir. Bu durumda yeni bir evrilme sürecinin çok yakın olduğu tespiti yapılmaktadır. Bununla birlikte çalışmada küreselleşme konusunda çok önemli tespitler yapılmaktadır.

Bu eserin hazırlanmasında emek sahibi olan Sayın Tasarımcı İbrahim Kaya, İKSAD Başkanışmanı ve İKSAD International Publication House Sorumlusu Sayın Sefa Salih Bildirici ve her konuda bize destek olan İKSAD Başkanı Sayın Mustafa Latif Emek'e teşekkür ederim. Ayrıca yazarlarımıza da çalışmalara verdikleri anlamlı katkılardan dolayı şükranlarımızı iletmek isterim.

Niğde, Aralık 2018

Prof. Dr. Mustafa TALAS

BÖLÜM 1:

ULUSLARARASI GÖÇ POLİTİKALARI: TEMEL KONULAR VE SORUNLAR

Celal İNCE¹

GİRİŞ

Uluslararası göç hareketleri tarihsel bir perspektifle değerlendirildiğinde göçün nedenleri, biçimleri, yoğunluğu ve yönünün sürekli değişime uğradığı görülmektedir. Bu değişimin meydana gelmesinde egemen ekonomik sistem, siyasal ve toplumsal koşullar ile göç veren ve alan devletlerin mevcut koşullara verdiği tepkiler büyük oranda belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla hâkim ekonomik sistem, siyasal dönüşümler ve uluslararası eğilimler göç veren ve alan ülkelerin göç politikalarını etkilemektedir. Ayrıca ülkelerin uluslararası göç politikası farklılaşması büyük oranda tarihsel olarak ulus-devlet inşa süreciyle bağlantılı bir biçimde yerleşim, vatandaşlık ve kültürel çoğulculuk alanlarında ortaya çıkmaktadır (Castles ve Miller, 2008, s. 324; Somuncu, 2006, s. 20).

Uluslararası göç politikaları hedef ve kaynak ülke açısından iki kategoride değerlendirilebilir. Uluslararası göç alan ülkelerin göç politikası; göç kontrolü, göçmenlerle ilgili hukuki düzenlemeler ve sosyal çalışmaları içermektedir. Göç veren ülkenin göç politikası ise göç verme ve göç verilen ülkelerdeki vatandaşlarla ilgili bir takım

¹Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

düzenlemeleri kapsamaktadır (Tokol, 2014, s. 188). Uluslararası göç hareketleri; ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal anlamda geniş etkilere yol açmaktadır. Bununla birlikte göç, ülkenin istihdam, sağlık, ticaret, güvenlik ve daha birçok alanla yakından ilgilidir. Dolayısıyla göç veren ve alan ülkeler göçün meydana getireceği değişimi göz önünde bulundurarak öncelikleri dâhilinde göç politikasını belirlerler. Nitekim klasik göç ülkeleri olarak kabul edilen ABD, Kanada ve Avustralya ile Avrupa ülkeleri bu öncelikleri ve kâr-zararı hesaba katarak göç politikalarını oluşturmaktadır. Kâr-zarar hesabına bağlı olarak hedef ülkeler bir taraftan işgücü piyasasının duyduğu emek ihtiyacını göçmenlerle karşılamaya çalışırken, diğer taraftan göçmen işgücünün yerli işgücüne verdiği zarardan dolayı bazı sınırlandırmalar getirerek göçmenin gelişi kontrol altında tutulur. Bu bağlamda göçmene ya daimi ya da geçici oturma izni verilir (Somuncu, 2006, s. 20-3).

Uluslararası göç alan ülkeler göçmenlere yönelik temel olarak iki politika benimserler. Bunlardan biri göçmenlerin sürekli yerleşimciler olarak görülmemesi. Diğer sürekli yerleşimciler olarak görülmesi çerçevesinde entegre ve asimile edilme çabası. Örneğin geleneksel göçmen alan ülkelerden ABD, Kanada ve Avustralya tarafından 1960'lara kadar, göçmenler, sürekli yerleşimci olarak görülmezdi. Benzer bir biçimde geçici işgücü istihdam eden Batı Avrupa ülkeleri (1960-1970), Körfez petrol ülkeleri ve hızlı gelişmekte olan bir kısım Asya ülkelerinde göçmenler tarafından sürekli yerleşimci iskân oluşturmalarına rağmen bu ülkeler; sürekli yerleşimi ve aile birleşimlerini engellemeye çalışmakta, kendilerini bir

göçmen ülkesi olarak görmemekte ve göçmenlere yönelik temel hakları reddetmektedir (Castles ve Miller, 2008, s. 20).

İkinci Dünya Savaşından 1973 Petrol Krizine kadar kapitalizmin hızlı büyümesine paralel olarak endüstrileşmiş devletler işgücü ihtiyacını “konuk işçi” yöntemi ile gidermeye çalıştı. Ancak petrol krizinden sonra göçmen alan ülkeler göçmenlerin gelişi ile ilgili politika değişikliğine gitti. Konuk işçiler geri gönderilmeye çalışıldı ve buna yönelik politikalar geliştirildi. Eş zamanlı olarak yeni gelen göçmelerin gelişini engelleyen ve sınırlandırılan birçok düzenleme hayata geçirildi. Örneğin OECD ülkeleri tarafından 1990’lı yıllardan itibaren sınır kontrolleri sıkılaştırıldı, göçmenlere vize zorunluluğu getirildi, belgelerin bir kısmı eksik olan göçmenleri taşıyan firmalara ağır yaptırımlar getirildi, kimlik kontrolleri ve iş yeri denetimleri sıkılaştırıldı (Çakırer, 2012, s. 27; Danış, 2004).

Değişen konjonktüre bağlı olarak ülkelerin göç politikası da değişime uğramaktadır. Göç alan ülkeler zamanın koşullarına bağlı olarak bazı dönemlerde göçmen alımını teşvik ederken bazı dönemlerde ise göçmenin gelişini engellemek üzere birçok enstrümanı birlikte kullanmaktadır. Klasik göç ülkesi ABD’nin göç politikası bu bağlamda iyi bir örnek oluşturmaktadır. 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk yıllarında ABD, göçmenin kabulü ile ilgili herhangi bir kota uygulanmazken 1917 yılında kabul edilen “yeni göç yasası” ile birlikte göçmenlere okuryazarlık şartını getirmiş ve 1921 yılında göçü sınırlandırmak üzere “milli kota sistemi” hayata geçirmiştir. Daha sonra ise nitelikli işgücüne sahip göçmenlerin gelişi teşvik edilmiştir (Somuncu, 2006, s. 23).

Castles ve Miller, göç politikaları açısından göçmen alan ülkeleri üç gruba ayırmaktadır. Bunlardan birincisi; 1960'lara kadar Asyalılara karşı dışlayıcı bir politika izlese de ve göçmenlerin sürekli yerleşimci olarak görülmesi algısı zayıf olsa da genel anlamda aile birleşimine, sürekli yerleşime ve yasal göçmenleri vatandaş olarak görülmesi fikri çok teşvik edilmemesi ile birlikte bu konuda sert bir politika geliştirmeyen ABD, Kanada ve Avustralya gibi ülkelerin dahil olduğu geleneksel göç ülkeleridir. İkincisi; kolonilerden gelen göçmenleri vatandaş olarak kabul ettiği, aile birleşmelerine ve sürekli yerleşime genel itibariyle onay veren Fransa, İngiltere ve Hollanda ülkeler grubudur. Üçüncüsü; "misafir işçi" kabul eden Almanya, Avusturya ve İsviçre ülkelerinin dâhil olduğu gruptur. Bu ülkeler, diğer göçmen ülkelerinin aksine, aile birleşmelerini ve sürekli yerleşimi mümkün oldukça engellemeye çalışmış,, göçmenlere vatandaş olma ile ilgili katı kurallar getirmiştir (Castles ve Miller, 2008, s. 325). Bugün, göçmen alan ülkelerin göç politikaları birbirinden bazı konularda farklılaşsa da, genel olarak bir noktada uzlaşmaktadır. Göçmen alma potansiyeline sahip ülkeler; vasıfsız, sığınmacı ve mülteci göçmenlerin gelişini mümkün oldukça engellemeye çalışırken ve güvenlik politikaları üzerinden bunu meşrulaştırmaya çalışırken; nitelikli, uzman kişilerin kendi ülkelerine çekmek için adeta birbiriyle rekabet etmektedir (Li, 2008, s. 1). Dolayısıyla, güvenlik problemlerinden dolayı kendi ülkesini terk etmek zorunda kalan mülteci ve sığınmacılar, özellikle gitmek istediği Avrupa ülkelerinde güvenlik açısından bir sorun kaynağı olarak görülmekte ve potansiyel suçlu olarak algılanmaktadır. Dahası,

güvenlik arayışında olan mülteci ve sığınmacılar güvenliği; sosyal politikaların ve dayanışma ilişki ağlarının zayıfladığı, işsizliğin ve yoksulluğun arttığı, farklılıklara yönelik şiddetin arttığı yerlerde aramaktadır. Bu bakımdan mülteci ve sığınmacıların güvenlik arayışı neredeyse sürekli devam etmektedir (Balta, 2016, s. 5). Başka bir açıdan bakıldığında ise, Afrika ve Ortadoğu'daki şiddet sarmalından kaçan ve güvenli bir Avrupa ülkesine ulaşmak isteyen binlerce kişi mülteci kabul edeceğini taahhüt eden devletlerin mülteci ve sığınmacıları engellemesi sonucu güvenli olmayan yollara başvurmakta ve denizlerde alabora olarak hayatını kaybetmektedir (Akdeniz, 2016). Diğer taraftan göçmen sayısının artış gösterdiği ülkeler göçün nasıl yönetileceği üzerinde durmuşlar ve farklı yöntemlere başvurmuşlar ve bu yöntemlerin bir kısmı kullanılmaya devam etmektedir. Şimdi göç yönetimi ile ilgili gelişen ve geliştirilen politika ve konulara değinilebilir.

1. Asimilasyon

Uluslararası göç üzerine yapılan araştırma ve tartışmalarda üzerine eğilen temel kavramlardan biri asimilasyondur. Abadan-Unat'a göre, göçmenler açısından asimilasyon; göçmenlerin göç ettiği ülkenin resmi dilini öğrenme, toplumsal ve kültürel değerlerini benimseme pratiklerine dayanmaktadır. Göçmen alan ülkelerin asimilasyon politikasının temel amacı, eğitim aracılığıyla ulusal dili öğretme gibi süreçlerle farklılıkların yok edilmesi, göçmenleri yerel halka benzeştirilmesi anlayışına dayanmaktadır (Abadan-Unat, 2002, 281-282).

Asimilasyon politikaların temel amacı türdeş bir toplum inşa etmektir. Bu amaç çerçevesinde farklı etnik, dinsel ve kültürel farklılıkların ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan birbirine benzeşerek farklılıkların yok edilmesi hedeflenir (Canatan, 2007, s. 160). Bu hedefe ulaşmak üzere, asimilasyon politikasını benimseyen devletler göçmenlerin ekonomik, sosyal ve kültürel birçok hizmete erişimini engellemeye çalışır. Göçmenlerin birçok hizmete ulaşması benzeşmeyi ön koşul olarak belirleyen hükümetler bu şekilde asimilasyonun gerçekleşeceğine inanmaktaydı.

Castel ve Miller, asimilasyonu göçmenlerin tek taraflı olarak çoğunluğa dâhil edilme politikası olarak tarif etmektedir. Bu bağlamda, göçmen ülkesi açısından, göçmenlerden dil, kültür ve sosyal farklılıkların terk edilmesi, bu unsurlar açısından çoğunluktan ayırt edilmeyecek düzeye ulaşması istenir. Asimilasyon politikası açısından devletin temel görevi göçmenlerin asimile edilme sürecini iyi yönetmek ve buna en uygun zemini hazırlamaktır. Göçmenlerin resmi dili kullanmasının teşvik edilmesi ve eğitim kurumları bu sürecin önemli araçları olarak ön plana çıkmaktadır (Castles ve Miller, 2008, s. 362).

Göçle ilgili asimilasyon teorisinin tarihsel sürecine bakıldığında, erken dönemde, *İngilizliğe uygunluk* (Anglo-conformity) ve *eritme potası* (melting pot) olmak üzere iki temel modeli olduğu görülmektedir (Yalçın, 2002, s. 46). İngilizliğe uygunluk modeli; bir göçmen ülkesi olan Amerika'ya gelen yabancılara İngiliz dilinin, egemen politik ve toplumsal değerlerinin öğretilmesi düşüncesine dayanmaktadır. Bu düşüncüyü savunanlar, yabancı kişilerden kültürel

miraslarından vaz geçerek geldiklerin toplumun değerlerine göre kendilerini hazırlamalarını önermektedir. Bu asimilasyon modelinin güçlenmesi ‘yüzde yüz Amerikalı’ hareketi etkin rol oynamıştır (Crispino, 1980 akt. Yalçın, 2002, s. 46).

Göçmenlerle ilgili ilk olarak asimilasyon teorisini geliştirenlerden biri Ezra Park’tır. Ona göre, modern devletlerin büyümesi, birbirinden farklı küçük birleşmelerin bir araya gelerek oluşturduğu daha kapsayıcı ve büyük gruplara dayalıdır. Bu farklılıkların ömrü uzun olmamaktadır. Zamanla küçük gruplardaki farklılıklar büyük gruplar içinde yok olmakta ve küçük gruplar büyük gruplara benzeşerek uyum sağlamaktadır. Bu bağlamda göçmenler, dahil oldukları toplumların dillerini, alışkanlıklarını ve sosyal ritüellerini hemen alırlar. Park’a göre bu asimilasyon sayesinde homojen bir toplum oluşur, göçmenlerin sahip olduğu alışkanlıklardan vazgeçerek, özgürleşir ve yukarıya doğru hareketliliği sağlar (Park, 2016; Park, 1914, s. 607; Park, 1984, s. 27).

Asimilasyon politikasını savunan yaklaşımlar, etnik ve kültürel anlamda homojen bir toplum tipini önermektedir. Bu bakış açısına göre, bir toplumda bir üst kültür bulunmaktadır. Diğer bütün azınlık gruplar bu üst kültür içinde eritilmesi ve ona benzetilmesi gerekir. Göçle artan kültürel farklılıklar ve yabancı kültürler üst kültürle türdeş hale getirilmelidir. Farklı kültürlere sahip bireylerin asimile edilmesi onların geleceği adına olumlu bir durumdur. Çünkü kültürel farklılıklar eşitlikçi bir toplum tasarımı yavaşlatarak bireylerin sosyal ve ekonomik anlamda eşit koşullara sahip olmasına engel

olmaktadır. Bu bağlamda, göçmenler ne kadar hızlı yerel halka benzerse ve benzetilirse daha iyi olur (Canatan, 2009, s. 83).

Adaptasyon biçimlerinden biri olan asimilasyon, yıllarca göçmenlerin yerel halka uyumlarını sağlayacak bir argüman olarak ileri sürüldü. Göçmenlere yönelik geliştirilen politikalarda asimilasyon; suçun, gettolaşmanın, işsizliğin, sosyal politikaları kötüye kullanmanın ve bunun gibi sosyal sorunların çözümü için bir anahtar olarak sunuldu (Çakırer, 2012, s. 26). Bu bağlamda, asimilasyon neredeyse göçmen alan bütün ülkelerde dozları farklı olmakla birlikte başvurulan bir politika olmuştur. Hatta göçmenlere devletin bir üyesi olabilmenin ön koşulu olarak kültürel asimilasyon sunuldu. (Castles ve Miller, 2008, s. 363).

Uluslararası göçle birlikte göçmen alan ülkelerde etnik ve kültürel çeşitlilik giderek artmaktadır. Asimilasyon politikalarını savunan yaklaşıma göre, kültürel çeşitliliğin artışı birçok risk oluşturmaktadır. Bu bakış açısına göre, kültürel çeşitlilik uzlaşması mümkün olmayan çelişkiler barınmaktadır. Bu durum, farklı etnik ve kültürel gruplar arasında daima bir çatışma potansiyeli taşımaktadır. Göçle artan kültürel çeşitlilik toplumun uyumunu zorlaştırmaktadır. Göçmenler kendilerini yerel halktan soyutlayarak yerel halk için bir tehdit unsurunu oluşturmaktadır. Batı kültürü üstün bir konuma sahiptir. Bu bağlamda göçmenler en çok tercih ettiği Batı ülkelerinde sorun çıkarmaktan başka bir işe yaramamaktadır. Dolayısıyla bu bakış açısı asimilasyon politikalarını doğal ve kabul edilmesi gereken tek çözüm önerisi olarak sunmaktadır (Canatan, 2009, s. 83).

Park'ın göçmenlerle ilgili öne sürmüş olduğu asimilasyon teorisi 1960'larda önemini yitirmeye başladı. Dahası, asimile olması beklenen göçmenler hem kendi kimliklerini korudu hem de yeniden üretti. Bu süreçte özellikle yerel halk ve göçmenler arasındaki emek piyasasında ve yerleşim alanındaki ayrışma ile göçmenlerin cemaat örgütlenmeleri asimilasyon politikalarının gerçekleşmesini büyük oranda sınırlandırmış oldu. 1970'lerden itibaren göçmen alan ülkeler, göçmenlerin oy potansiyelini de göz önünde bulundurarak asimilasyon politikasından daha esnek bir politikaya geçiş yaptı (Castles ve Miller, 2008, s. 310).

2. Çok Kültürlülük (Multiculturalism)

Uluslararası göçle ilgili tartışılan diğer bir konu çok kültürlülüktür (multiculturalism). İkinci dünya savaşına kadar kısmen homojen bir toplum yapısına sahip olan ve bu homojenliği ulus-devlet süreciyle sağlamlaştırmaya çalışan göçmen ülkeleri 1950'li yıllardan itibaren farklı sebeplere dayalı nüfus hareketleri sonucu başta etnik ve dinsel olmak üzere birçok özellik açısından farklılıkların olduğu bir toplum yapısına sahip olmaya başlamıştır. Farklı kültür, din ve kimliğe sahip olan göçmenler kendi yaşam tarzlarını korumaya devam ederek göçmen alan ülkelerde çok kültürlü bir yapının oluşmasında etkin rol oynadı (Bekaroğlu vd, 2015, s. 4). Dahası Erkal'a (2001, s. 34) göre, Avrupa'da çok kültürlü ve çok etnikli bir yapının oluşması bir üstünlük işareti değil çoğunlukla zorunluluğun bir sonucudur. 2. Dünya savaşında milyonlarca insanın ölmesi, ailelerin parçalanması, yeniden çizilen sınırlar, yeni ekonomik ve

siyasi yapılanmalar, bölgeler arasında nüfus artışıdaki farklar, savaştan sonra Avrupa’da ticaretin gelişmesi çoklu yapının oluşmasında belirleyici bir rol üstlendi. Bu bağlamda, 2. Dünya savaşına kadar görece homojen bir toplum yapısına sahip olan Avrupa ülkeleri 1950’lilerle birlikte, göç ve sığınma talepleri sonucu etnik, inanç, kültür ve coğrafik köken olarak çok kültürlü hale gelmeye başladı. Meydana gelen çok kültürlü yapı bir dizi politika ve tartışmayı da beraberinde getirdi (Bekaroğlu vd., 2015, s. 14).

Göçmen alan ülkelerde göç sonucu oluşan çok kültürlü yapı, belli bir süre asimilasyon politikaları ile üst kültüre benzeştirilerek homojen bir dönüştürülmeye çalışıldı. Ancak Yalçın’a (2002, s. 46) göre, asimilasyon kavramının sahip olduğu olumsuz algı biçimi ve asimilasyon politikalarının önemli oranda başarısızlığa uğraması çok kültürlülük tartışmalarının önem kazanmasına neden oldu. Buna göre, çok kültürlülük söylemi 1960’lı yıllardan itibaren başta ABD’de daha sonra Avrupa ülkelerinde göçmenlerle ilişkili olarak sıkça kullanılmaya başlandı. Çok kültürlülük söyleminin temel amacı farklılıkların tanınarak bütünleşik bir toplum meydana getirme düşüncesine dayanmaktaydı. Başka bir ifade ile, kültürel çoğulculuğun ana temasını aynı ülkede farklı kültürlerin ve grupların bir biriyle çatışmadan varlığını devam ettirebileceği ile ilgilidir. Abadan-Unat’a (2015, s. 270) göre ise, kültürel çoğulculuk, “birbirinden farklı grupların sınırlı bir hoşgörü atmosferi içinde kendi kültürel gereksinimlerini karşılamak ve öğrenmek hususunda yan yana, organik bir etkileşime girişmeksizin ‘birlikte yaşamaları’dır.”

Farklı bir kültür ve tarihsel arka plana sahip uluslararası göçmenler, hiç olmazsa en az birkaç kuşak geldikleri anavatanın kültürel bazı özelliklerini muhafaza etme yoluna giderler. Göçmenleri daimi yerleşimci olarak gören bazı hedef ülkeler tarihsel süreç içerisinde benimsedikleri asimilasyon politikasından vaz geçerek kültürel farklılıkların bazı unsurlarını kabul etme yoluna giderler. Örneğin, Kanada, Avustralya ve İsveç gibi bazı ülkeler 1970’li yıllardan sonra çok kültürlü bir politika benimseyerek göçmenlerin kültürel farklılıklarını güvence altına almıştır. Uluslararası göç olgusuna bağlı olarak Hollanda da çok kültürlü bir toplumsal yapı oluşmuş ve büyük kentlerde farklı kültürlerin bir araya gelerek ve belli bir düzeye kadar korunması 2000 yıllarına kadar teşvik edilmiştir (Canatan, 2008, s. 273; Castles ve Miller, 2008, s. 20). Bu bağlamda Abdan-Unat’a (2015, s. 270) göre çok kültürlülük, “bir toplumda farklı kültürlerin bir arada yaşamasını onaylayan bir ‘tanıma politikası’nın varlığı anlamına geliyor. Kapsamlı olarak bu kavramın iki ögesi vardır: a) Bireyin kendi kültürel mirasını anlaması ve değerli bulması, b) Kendi grubundan başka gruplara ait kültürel mirasa karşı saygı ve ilgi göstermesi.”Göçmen alan ülkeler çok kültürlülük politikasına karşı iki temel farklı yaklaşım geliştirir. Bunlardan biri çok kültürlü yapının ret edilmesi, yok sayılması ve hukuki anlamda eşitlik vurgusu ön plana çıkarılarak bütün etnik ve kültürel farklılıkların aynı kategoride değerlendirilmesidir. Diğer yaklaşım ise çok kültürlü yapının tanınması ve belli bir dereceye kadar teşvik edilmesidir.

Çok kültürlülüğün tanınması ve kabul edilmesi konusunda göçmen alan ülkeler arasında bir birliktelikten söz etmek mümkün değildir. Ülkenin tarihsel geçmişi ve mevcut koşulları bu süreçte etkili olmaktadır. Ancak ülkelerin çok kültürlülüğü kabul eden yaklaşımlarını iki kategoride değerlendirmek mümkündür. Bunlardan birisi ‘bırakın yapsınlar’ felsefesi üzerine kuruludur. Bu yaklaşımın hâkim olduğu ABD gibi ülkelerde kültürel farklılıklar kabul edilir ancak kültürel farklılıkların devam etmesi için bir çaba gösterilmez. İkinci biçimi ise çok kültürlülüğün bir devlet politikası haline gelmesidir (Castles ve Miller, 2008, s. 364). Genel itibari ile çok kültürlülük politikaları “farklı kültürel grupları tanır, onların kendi dillerini ve kültürel geleneklerini diledikleri gibi yaşamalarına mümkün olduğunca gayret eder ve bu amaçla da her kültürel gruba kendi okullarını kurma şansı tanır” (Unutulmaz, 2012, s. 142).

Canatan (2009, s. 82) çok kültürlülüğün istenilen ve teşvik edilen bir biçimi olan çok kültürcülüğün üç temel ilkesinden söz etmektedir. Birinci ilke, farklı etnik ve kültürlerin tanınması ve kabul edilmesidir. İkinci ilke, eşit muameledir. Farklı etnik ve kültürdeki insanların ekonomik, sosyal, kültürel ve etnik olarak diğer insanlarla hem hukuki boyutta hem de toplumsal anlamda eşit muamele görmesi anlamına gelmektedir. Üçüncü ilke toplumsal bütünleşmedir. Çok kültürcülüğü savunan kişilere göre bu ilke ile gettolaşma ve toplumsal ayrışmaların önüne geçilebilir. Ekonomik, sosyal ve diğer eşitsizlik biçimleri ortadan kalktığında gettolaşma da ortadan kalkacaktır.

1980'lere geldiğinde ve 1990'lı yıllardan sonra göçmen alan bazı ülkelerde takip edilen çok kültürlülük politikası terk edilmeye başlandı. Özellikle sağ hareketlerin güçlenmesi ile birlikte göçmenlerin kültürel hakları ve yerel halk içinde kendi farklılıklarını koruma çabası radikal bir yapı olarak sunuldu. Ayrıca 1990 yıllardan sonra Avrupa'ya gerçekleşen göçlerle birlikte Avrupa ülkelerinin demografik yapısı değişmeye başladı. Yapılan bazı araştırmalarda göç böyle devam ettiği takdirde 2050 yıllara gelindiğinde Avrupa ülkelerinde göçmenlerin yerel halkın nüfusunu geçeceği değerlendirildi. Bununla birlikte göçmenler gittiği ülkede önemli kültürel dönüşümler meydana getirdi. Bu değişen kompozisyon hedef Avrupa ülkelerini tedirgin etmeye başladı. Göç sonucunda oluşan çok kültürlü yapının yeniden homojen bir yapı haline getirilme çabası arttı. Özellikle terör saldırıları böyle bir isteği teşvik etti (Meyers, 2004, s. 1). Nitekim Barth'a (2001, s. 23-4) göre, nüfus hareketleri çok etnikli toplumsal sistemlerde önemli değişimlere yol açmakta ve belli bir etnik grubun belli alanlarda yoğunlaşması çok etnikli sosyal sistemlerin istikrarı üzerinde belirleyici olmaktadır.

Türkiye'de de cumhuriyetin ilk döneminde "Türk soyu ve kültürü"ne bağlı göçmenler ülkeye gelişi teşvik edildi ve 1970-80'lere kadar Türkiye'ye gerçekleşen göçler homojen bir yapı sergileyerek böyle bir düşünceye belli oranda katkı sağladı. Ancak 1990'lardan sonra Türkiye'ye birçok farklı coğrafyadan, dinden, etnik kökenden insanlar göç etmeye başladı (Kirişçi ve Karaca, 2015; Ağanoğlu, 2013). Son dönemde Suriye'den Türkiye'ye göç edenler bile homojen bir yapı sergilememektedir. Bu bağlamda uluslararası göçler

sonucunda Türkiye çok kültürlü bir ülke haline gelmeye devam etmektedir.

3. Entegrasyon

Uluslararası göçle ilgili sıkça tartışılan bir konu da entegrasyondur. Uluslararası göç sonucunda dil, din, kültür daha birçok özellik açısından farklı bir geçmişe sahip olan birey ve topluluklar birlikte yaşamak zorunda kalmaya başlar. Uluslararası göç literatüründe göçmenlerin yaşadığı ülkede, yerel halk ile bütünleşmeyi ve topluma uymayı ifade eden “adaptasyon” kavramı kullanılmış daha sonra göçmenlerin topluma uyum sağlamakla birlikte kendi etnik kültürlerini devam etmesini ifade eden entegrasyon kavramı kullanılmıştır (Şahin, 2010, s. 104). Çünkü adaptasyon kavramı alt kültürün üst kültüre benzeyişi içerdiğinden eleştiriye uğramıştır. Entegrasyon ise egemen kültüre ait özelliklere erişme kapasitesi ile birlikte kişiye öz kimliğini koruma fırsatı sunması ve dışlanmayı engelleyici potansiyeline sahip olması açısından olumlu bir süreç olarak değerlendirilir (Bloch, 2002, s. 82).

Entegrasyon kavramı küresel bir kavram haline gelmesine rağmen kavramın sınırları net değildir. Ayrıca entegrasyon kavramına her ülke farklı anlamlar yüklerken ülkelerin sahip olduğu farklı tarihsel geçmiş, deneyim ve yapıları böyle bir anlam ve pratik farklılığın ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Şüphesiz bu farklılığın meydana geldiği temel alanlardan biri entegrasyon kavramının asimilasyon kavramı ile olan ilişkisidir. Bazı söylemler entegrasyon için asimilasyonu bir ön koşul kabul ederken diğer söylemler

göçmenlerin kültürel farklılıklarını koruyarak yerel halka ve devlet yapısına entegrasyonun mümkün olabileceğini ileri sürmektedir (Unutulmaz, 2012, s. 135).

Entegrasyon politikası genel olarak asgari düzeyde bir kültürel benzeşmeyi, ortak değerler ve normlar üretmeyi önermektedir. Başka bir ifade ile entegrasyon politikaları kültürel farklılıkların minimize edilerek farklı etnik grupların ortak değerler sistemi etrafında bir araya gelmesini amaçlamaktadır. Göçmenlerin ekonomik ve sosyal eşitsizlik konumlarını merkeze alarak yerel halkın ayrımcılık pratiklerini ve göçmenlerin yerel halktan ayrışma unsurlarını azaltmaya çalışır (Canatan, 2007, s. 161). Dahası entegrasyon, göçmenler ile yerel halk arasında sağlıklı bir iletişimin kurulması, ön yargıların izale edilmesi, ayrımcılık ve dışlanmanın minimize edilmesinin anahtarıdır. Bu bağlamda entegrasyon göçmen ve yerel halkın birbirlerinin kültürlerini ret etme yerine birbirini anlama çabası içerir.

Esser (2000) entegrasyonun sistem ve sosyal olmak üzere iki boyutundan söz etmektedir. Sistem entegrasyonu, daha çok ekonomik ve hukuki merkezlidir. Göçmenler ile yerel halk arasında önemli bir gerilim oluşmadan göçmenlerin ekonomik alana dâhil olması ve yerleştiği ülkenin mevcut hukuki kurallarına uyması ile sistem entegrasyonu sağlanmış olur. Ancak sosyal entegrasyon için bu koşulların sağlanması yeterli değildir. Esser'e göre kültürleşme, sosyo-ekonomik-politik konum, etkileşim ve kimlik olmak üzere sosyal entegrasyonun sağlanması için bu unsurların ve birbiriyle olan ilişkisinin gelişmesi gerekmektedir. Şahin (2010) bu unsurları şu şekilde tanımlamaktadır. Kültürleşme, başta gelenek ve dil olmak

üzere kültür ile ilgili konularda göçmenlerin etnik kültürü ile yerel halkın kültürünün etkileşmesi anlamına gelmektedir. sosyo-ekonomik-politik konum, göçmenlerin bu konudaki durumunu ve haklarını içermektedir. Etkileşim, göçmen bireylerin kendi toplumu ve yerel halk ile olan etkileşimi düzeyinin boyutunu oluşturmaktadır. Kimlik ise bireyin toplumsal yaşamda kendini nereye ait hissettiği ile ilgilidir.

Çoğu göçmen göç ettiği ülkede dil ve kültürün devam ettirmesini bir temel ihtiyaç olarak değerlendirir. Bu bağlamda göçmenler 1-2 kuşak kendi dillerini çocuklarına öğretme çabası içerisine girer. Kültür faaliyetleri kapsamında festivaller düzenler, ritüel ortamları hazırlar. Dil ve kültür, göçmenlerin etnik aidiyetinin devam ettiğinin sembolik bir göstergesidir. Ancak diğer taraftan yerel halkın büyük çoğunluğu göçmenlerin dil ve kültürlerinin devam etmesini şüpheyle karşılar. Yerel halk, göç sonucu oluşan kültürel çeşitliliği ulus birliğine ve homojen yapıya bir tehdit unsuru olarak görür. Dil, kültür ve sembol farklılığı üzerine göçmenler yerel halk tarafında ötekileştirilir. Bu ötekileştirilme, göçmen dillerinin ekonomik bir getirisinin olmaması ve modern yapının ihtiyaçlarını karşılamadığı savı ile mantıksal olarak temellendirilmeye çalışılır (Castles ve Miller, 2008, s. 360).

Göçmenin kabulüne yönelik hedef ülkelerin takip ettiği politikalar arasında bazı farklar vardır. Bu farklılık üzerinde ülkenin tarihsel geçmişi, ideolojisi, toplumsal dokusu ve göç deneyimi belirleyici olmaktadır. Örneğin Almanya'nın göçmenlerin entegrasyon politikası üzerinde işgücü ihtiyacı kapsamında imzaladığı ikili antlaşmalar ve etnisite konusunda kan bağı etkili olmuştur. Almanya,

2. Dünya savaşından sonra ikili anlaşmalar çerçevesinde ülkesine davet ettiği göçmenleri uzun süre daimi yerleşimciler olarak görmeyip “konuk işçi” olarak tanımlamıştır. Alman vatandaşlığına başvuran göçmenler, Alman soyundan gelmediği için oldukça katı politikalara maruz kalmıştır. Benzer bir biçimde Fransa'nın entegrasyon politikası üzerinde işgücü ihtiyacı ve sömürgecilik geçmişı etkili olmuştur. Ancak Almanya'nın aksine Fransa daha katı bir biçimde farklılıkları ret ederken göçmenler eşitlikçi bir vatandaşlık kategorisi altında değerlendirilmiştir (Unutulmaz, 2012, s. 146).

Bir göç ülkesi olan Kanada entegrasyon çerçevesinde bir dereceye kadar göçmen dillerini tanımakta ve çok kültürlü bir politika benimsemektedir. Ancak Kanada çok kültürlü bir yapıyı desteklese de göçmen dillerinin radyo televizyon gibi kitle iletişim araçlarıyla kurumsallaşması çok zor olmuştur. Benzer bir biçimde İsviçre de çok dilli bir politikayı benimse de göçmen dillerini tanımamaktadır. Avusturalya ve İsveç göçmenlerin dilsel ve kültürel devamlılığı için önemli adımlar atmıştır. Bu kapsamda etnik cemaatlerin faaliyetleri desteklenmekte, Avusturalya'da bu konuda yayın radyo ve televizyonlar teşvik edilmektedir. Amerika'da bu konuda çatışmalı bir duru söz konusudur. Yasal düzenlemeler resmi dilin konuşulmasını talep ederken fiili olarak bazı bölgelerde resmi dilden daha fazla diğer diller konuşulmaktadır. Ancak durum böyle olsa da bu ülkelerde eğitimde, sağlıkta ve bürokraside dile bağılı olarak meydana gelen iletişimsizliği gidermek için bazı özel düzenlemeler gerçekleştirilmiştir (Castles ve Miller, 2008, s. 360-1).

Bir göç ülkesi olan ABD hedef Avrupa ülkeleri ile göçmenlerin entegrasyonu açısından karşılaştırıldığında farklı pozisyonlara sahip olduğu görülmektedir. Ekonomide esnek emek politikanın hâkim olduğu ve sosyal politikaların cılızlaştığı ABD’de göçmenlerin entegrasyonu zorlaşmaktadır. Bunun yanında Avrupa ülkeleri sığınmacılara barınma, gıda ve diğer temel ihtiyaç konularında daha fazla yardımcı olmaktadır. Ancak Avrupa ülkelerin önemli bir kısmında sığınmacı ve göçmenlerin kontrol altına alınma ve yasal düzene yerleştirme çabasının sert bir biçim sergilemesi daha fazla göçmenin çalışmasına engel olmaktadır. Bu bağlamda ABD’de göçmenlerin işgücüne katılma oranları Avrupa ülkelerine göre daha fazladır (Martin, 2016, s. 313).

Türkiye’ye gerçekleşen göçler bağlamında entegrasyon olgusuna bakıldığında ise konuyu göç biçimi ve iskanlı-serbest göçmenler gibi bazı kategoriler üzerinde değerlendirmek mümkündür. Örneğin 1970’li yıllara kadar Türkiye’ye göç eden göçmenlerin büyük çoğunluğu devlet tarafından iskân edilmiş ve devlet tarafından iş olanakları sağlanmaya çalışılmıştır. Bu dönem göçmenlerin iskân politikasında göçmenlerin geldiği yerin coğrafik özellikleri ve meslekleri belirleyici olmuştur. Bununla birlikte göçmenler mümkün oldukça uyumun kolay olması açısından il, ilçe ve köylere serpiştirilmiştir. Devlet, çiftçi göçmenlere tarımsal yardımda bulunmuş zanaatkâr göçmenlere de çeşitli krediler vermiştir (Geray, 1962 akt. Doğanay 1997; DPT akt. Doğanay, 1997). Ancak Greyay’ın (1970, s. 29-31) çalışmasına göre köy ve ilçe merkezlerine yerleştirilen göçmenler buldukları yerleri terk etmiştir. Daha sonra

Balkanlardan Türkiye'ye göç eden gömenlere de devlet iş imkânını sunmasa da bazı kolaylıklar tanımıştır. (Geray, 1970, s. 30). Örneğin 1989 Bulgar göçmenlerine vatandaşlık statüsünün verilmesi ile birlikte göçmenlerin konut kredisi almaları kolaylaştırılmış, göçmenlerin araç ve eşyalarını Türkiye'ye getirirken gümrükten muaf tutulmuştur (Kirişçi ve Karaca, 2015, s. 303).

Fielden entegrasyon sürecinin yasal statü, ekonomi ile sosyal ve kültürel olmak üzere üç temel bileşeninden söz etmektedir. İlk olarak göçmenlere yasal statü verilerek temel haklardan yararlanma olanağı sağlanmalıdır. Ardından göçmenlere süründürülebilir ve insani şartlarda istihdam imkânı sunmalıdır. Son olarak ev sahibi toplumun kabul sürecinin geliştirmesi ve göçmenlerin de bu sürece uyum sağlaması hayata geçirilmelidir (Yıldız ve Çakırer- Özservet, 2016, s. 125). Bu olgular üzerinden Türkiye'nin göçmenlere yönelik uyguladığı entegrasyon sürecinin tarihine bakıldığında 1970-80'lere kadar Türkiye'ye göç eden "Türk soyu ve kültürü"ne mensup kişilere vatandaşlık statüsü verildiği, iş imkanı tanıdığı ve göçmenlerin toplum tarafından büyük oranda kabul gördüğü anlaşılmaktadır (Kirişçi ve Karaca, 2015). Ancak daha sonraki süreçte Suriye göçüne kadar güçlü bir entegrasyon politikasının uygulanmadığı anlaşılmaktadır. Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin kalıcı olduğuna dair kanı güçlenmesi ile birlikte entegrasyon ile ilgili tartışmalar devam etmektedir.

Yukarıda sözü edilen bakış açısı çerçevesinde Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin entegrasyon süreci incelendiğinde önemli bazı adımların atıldığı görülmektedir. Türkiye çıkarmış olduğu YUKK ve

“Geçici Koruma Yönetmeliği”² ile birlikte Suriyeli göçmenleri geçici koruma kapsamına almış ve göçmenlere temel hizmetlere erişimi olanaklı hale getirmiştir. Ayrıca “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik”³ ile de Suriyeli göçmenlere çalışma fırsatı sağlanmıştır (Yıldız ve Çakırer-Özservet, 2016). Suriyeli göçmenlerinin temel ihtiyaçlarının giderilmesi, sağlık ve eğitim hizmetlerine ulaşımının sağlanması konusunda devletin birimleri, yerel ve ulusal sivil toplum kuruluşları faaliyet göstermeye devam etmektedir.

4. Sosyal Politikalar

Göçmenlerle ilgili sosyal politikalar da gündem oluşturan diğer bir konudur. Sosyal politikaların genel amacı toplumun refahını sağlamak ve toplum refahının önündeki sosyal sorunlara müdahale ederek çözüm bulmaya çalışmaktır. Nitekim birçok sosyal sorun göçe neden olduğu gibi göçle birlikte toplum refahının sarsılmasına neden olan birçok sosyal sorun meydana gelmektedir. Bu sorunların bir kısmı göç edilen toplumla ilgili olduğu gibi bir kısmı göçmenlerle ilgilidir. Göç sonucunda birçok göçmen işsizlik sorunu yaşamakta, yoksullaşmakta; eğitim, sağlık, barınma, ayrımcılık ve dışlanma sorunlarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Böyle bir süreçte sosyal politikalar önemli bir misyon yüklenmektedir (Taşcı, 2009). Hedef ülkeler, bir dizi sosyal politika ile göçmenlerin uyumunu gerçekleştirmeye çalışır. Bu durum göçmen alan bazı Avrupa ülkeleri

² www.goc.gov.tr

³ www.goc.gov.tr

için yeni olsa da geleneksel göç ülkeleri olan ABD, Yeni Zelanda ve Avusturalya'da daha eskilere dayanmaktadır. Bu ülkelerde 20. yüzyılın başından itibaren göçmenlerin uyumu bir sorun haline gelmiş ve geliştirilen sosyal politikalar çerçevesinde bu sorunlara çözüm bulunmaya çalışılmıştır (Tokol ve Alper, 2014, s. 345).

Göçmen alan neredeyse bütün ülkelerde göçmenler; konut fiyatlarını yükselten, sağlık ve eğitim hizmetlerinin aksamına neden olan, çevreyi bozan, gürültüyü ve suç unsurlarını artıran, kısacası yolunda giden düzene çomak sokan kişiler olarak görülmektedir (Yaşar, 2014). Bu algıyı azaltmak için göçmenlere yönelik bazı sosyal programlar düzenlenir. Bu programlar genellikle konut, sağlık, eğitim, dil ve meslek öğrenme gibi göçmenlerin temel ihtiyaçlarına dayanmaktadır. Göçmenlere yönelik sosyal politikalar genellikle iş piyasası ile ilgili olmaktadır. Çünkü iş piyasası göçmenlerin en çok mağduriyet yaşadığı alanların başında gelmektedir. Göçmenlerin önemli bir kısmı yerel halka göre daha düşük ücretle çalışmakta ve genellikle ağır işlerde çalışmaktadır. Buna karşın sosyal haklardan düşük düzeyde yararlanmaktadır. Göçmenler ülkesine geri gönderilme tehdidiyle sürekli karşı karşıya olduğu için çoğu zaman bu durumu kabullenmek zorunda kalmaktadır. Bununla birlikte göçmenler eğitim, sağlık ve diğer sosyal haklardan yararlanma konusunda dezavantajlı konumda kalmaktadır. Dolayısıyla geliştirilen sosyal politikaların bir kısmı bu alanlara yönelik olmaktadır (Tokol ve Alper, 2014, s. 353).

Göçmenlere yönelik uygulanan sosyal politikalarda göçmen alan ülkeler arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Göçmenlere yönelik sosyal politika uygulayan ya da ret eden ülkelerin temel varsayımları

sosyal politikanın göçmenler ile yerel halk arasında bütünleşmeye mi ya da ayrışmaya mı yol açacağı perspektifi üzerine kuruludur. Bu bağlamda göçmenlere yönelik sosyal politikalara onay veren Avustralya, Kanada, İsveç ve Hollanda göçmenlere yönelik sosyal politikaları göçmenler ile yerel halk arasındaki uyumun ve bütünleşmenin bir aracı olarak gördüler ve bir dizi politika hayata geçirdiler. Çünkü bu ülkeler, göçmenlerin mekânsal ayrışmasını, uyumsuz davranışlar sergilemesini ve düşük düzeydeki toplumsal katılımını göçmenlerin kültürel, toplumsal ve kurumsallaşmış resmi olmayan ayrımcılık pratiklerine bağlamaktaydı. ABD, Fransa ve İngiltere gibi göçmen ülkeleri ise göçmenlere özgü bir sosyal politikaya karşı çıkmaktadır. Çünkü ABD göçmenlere yönelik sosyal politikaları gereksiz görmekte, Fransa bu tür politikaların göçmenlerin eşit vatandaş olmasına engeller oluşturacağını düşünmektedir. Ancak bu ülkeler bu tür politikalara karşı olsa da fiiliyatta göçmenlere yönelik birçok politika hayata geçirmiştir. Almanya ve İsviçre gibi zamanında “misafir işçi” alan ülkeler ise göçmenlere yönelik sosyal politikalara karşı değişken ve çelişkili davranışlar sergilemiştir. Örneğin Almanya’da “misafir işçi” aldığı dönemlerde bir taraftan bu kişilerin sağlık ve emeklilik hizmetlerinden yararlanmasını teşvik ederken diğer taraftan bazı sosyal hizmetlere erişimi engelleniyordu (Castles ve Miller, 2008, s. 343-4).

Son dönemde özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra hedef ülkelerde göçmenlere yönelik sosyal politikalarda bir değişikliğe gidildi. Bu tarihten itibaren göçmen politikaları güvenlik politikalarıyla birlikte anılmaya başlandı. Yasal göçmen kabul edilme

prosedürlerizorlaşırken göçmenlere yönelik uygulanan sosyal politikalarda sınırlandırılmaya gidildi. Göçmenlerin sahip olduğu haklar ve bu hakların genişletilmesi özellikle sağ partiler tarafından sert bir şekilde eleştirilmeye başlandı (Tokol ve Alper, 2014, s. 351).

Avrupa’da olduğu gibi Türkiye’de de göçmenlere yönelik uygulanan sosyal politikalarda tarihsel süreç içerisinde bir değişiklik olmuştur. Savaşlar ve yeni sınırların çizilmesi sonucunda kurulan Cumhuriyetin ilk döneminde nüfus oldukça azalmıştır. Nüfusun azalması, Türkiye’nin homojen bir ulus inşa etme saiki ve Türkiye sınırları dışında Türklere uygulanan baskılar büyük çoğunluğu balkanlardan olmak üzere Cumhuriyet tarihinde binlerce kişinin Türkiye’ye göç etmesine neden olmuştur (Ağanoğlu, 2013). Geleneksel olarak Türkiye 1970-80 yıllarına kadar Kirişçi ve Karaca’nın ifadesi ile ‘Türk soyu ve kültürü’ ne mensup kişileri Türkiye’ye göçü teşvik etmiştir. 1934 tarihli İskân Kanunu kapsamında, gelen göçmenlere vatandaşlık statüsü verilmiştir. Göçmenlerin uyumu için bir dizi politika hayata geçirilmiştir. Türkiye, 1970’li yıllara kadar özellikle Balkanlardan gelen göçmenlere vatandaşlık statüsü vermekle birlikte arazi, çiftlik hayvanları, tarım aletleri ve kredisi tahsisi konusunda göçmenlere kolaylıklar sağlamıştır. 1989 yılında Türkiye’ye gerçekleşen Bulgar göçünde de eskisi kadar olmasa da göçmenlere çeşitli imkânlar sunulmuştur. Bu imkânlar vatandaşlık statüsünün verilmesi, göçmenlerin kolay konut kredisi almaları, göçmenlerin araç ve ev eşyalarını sınırdan geçirirken gümrükten muaf tutulması gibi olanaklardan oluşmaktadır. Ancak Türkiye’ye 1990’lı yıllardan sonra gelen göçmenlere yerel

entegrasyon seçeneğini nadiren uygulamış, mülteci statüsü kazanan kişileri de üçüncü bir ülkeye yerleştirmiştir. (Kirişçi ve Karaca, 2015).

5. Yabancı Düşmanlığı (Xenophobie) ve Ayrımcılık

Uluslararası göçle ilgili tartışılan bir konu da yabancı düşmanlığı (xenophobie) ve ayrımcılıktır. Uluslararası alanda artan nüfus hareketlerine bağlı olarak yabancılık deneyimi dönüşmekte ve yeniden üretilmektedir. Ekonomi, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda gerçekleşen yabancılık deneyim pratikleri göç hareketleri ile birlikte genişlemekte ve çeşitlenmektedir. Göçmenleri tanımlamak üzere kullanılan yabancı kimliği ülkelere göre farklı görünüşleri bulunsa da yabancılık deneyimi çoğu zaman yabancı düşmanlığına dönüşmekte ve dışlanma, ayrımcılık pratikleri ile sonuçlanmaktadır. Ayrımcılık ve dışlanma pratikleri siyasal, kültürel ve ekonomik boyutu olmak üzere toplumsal yaşamın farklı katman ve alanlarında farklı dozlarda hissettirmektedir (Göker ve Keskin, 2015, s. 428). “siyasi açıdan dışlanma sosyal grupların ya da bireylerin politik karar alma süreçlerinde yabancılaştırılması anlamına gelmekte iken; kültürel anlamda dışlanma, kültürel iletişim ve entegrasyon sürecinin dışında kalmak ile açıklanmaktadır. Ekonomik boyutta ise, bireylerin yaşadıkları mahalleler ve meslek ile birlikte açıklanmaktadır” (Mandanipour, 2003 akt. Tümtaş, 2012, s. 77).

Göçmenlere yönelik ayrımcılık ve yabancı düşmanlığının birçok faktörü bulunmaktadır. Bu faktörler, göçmenlerin kendi özelliklerinden kaynaklandığı gibi genellikle göçmen ülkesinin tarihsel arka planı, toplumun sosyo-kültürel yapısı gibi unsurlara bağlı

olarak şekillenmektedir. Uluslararası göç, göçmen alan ülkelerde bir toplumsal değişim ve ekonomik yapılanma meydana getirir. Bu değişim ve yapılanma, insanların hayat koşullarını ve gündelik yaşamı doğrudan veya dolaylı bir biçimde etkilemektedir. Göçmen alan ülkelerdeki yerel insanlar, bazı kurum ve kuruluşlar, göç sonucunda göçmenlere yönelik negatif algı oluşturmaya başlar. Örneğin göçmen alan gelişmiş bazı ülkelerde, göçmenler güvensizliğin, suçun, işsizliğin ve hastalığın kaynağı olarak görülür. Ayrıca bu ülkelerde; göçmenlerin kendi mesleklerini ellerinden aldıklarına, konut fiyatlarını yükselttiğine ve sosyal hizmetlere aşırı bir yük oluşturduğuna dair yaygın bir algı mevcuttur. Bu negatif algı, Avrupa’da aşırı sağ partilerin göçmenlere yönelik yaptığı karşıt kampanyalarla gittikçe derinleşmektedir. Dolayısıyla 1950 yıllarından sonra ekonomik açıdan tartışılmaya başlanan göçmen olgusu zamanla kültürel açıdan da tartışılmaya başlamıştır (Bekaroğlu vd, 2015, s. 5; Canatan, 2013, s. 327; Castles ve Miller, 2008, s. 20).

2. Dünya savaşından beri meydana gelen uluslararası göç, birçok ülkede kültürel farklılıkların oluşmasına yol açmıştır. Bu kültürel farklılıkların belli mekânlarda yoğunlaşması, cemaat olarak örgütlenmeleri, kendi dillerini ve geleneklerini muhafaza etmesi onları yerel halk içinde görünür hale getiren temel dinamikler olmuştur. Etnik cemaatlerin varlığı ve farklılıkların artması yerel halk tarafından ekonomik ve toplumsal açıdan göçmenleri rakip görmesi endişelerini artırmıştır. Bu sosyolojik yapı, giderek yerel halkta “göçmenler her şeyi ele geçiriyor” (vurgu yazara ait) anlayışının hâkim olmasına neden olmuştur. Bu anlayış göçmenlerin yaşadığı yerleşim yerlerinin

ırkçı saldırıların hedefi olmasına yol açmaktadır (Castles ve Miller, 2008, s. 314-324).

Göçmen alan ülkelerdeki göç ve göçmen aleyhtarlığı 1970'lerde başlamıştır. 1970 öncesi yıllarda işgücü ihtiyacı, göçmelerin geçici olduğu düşüncesi ve göçmenlerin kamusal alana dahil olmaması yerel halkın tepkisini çekmemekteydi. Hedef ülkelerde göçmenlerin daimi yerleşimci haline gelmeye başlaması, aşırı sağ partilerin giderek önem kazanması ve göçmenleri bir politik propaganda haline getirmeye başlaması göçmemelere yönelik toplumsal tepkinin oluşmasında belirleyici oldu. Berlin duvarının yıkılmasıyla bu tepkinin dozu ileri düzeyi gitti ve göçmenlere yönelik birçok fiziksel saldırı ile sonuçlandı. Birçok göçmen evi yakıldı ve işyerleri tahrip edildi (Canatan, 2013, s. 319). Daimi yerleşimci haline gelmeye başlayan göçmenler üzerinden yerli yabancı, ben ve öteki karşıtlığı giderek güçlendi. Göçmenlerin yerel halk için her zaman bir potansiyel tehdit unsuru olduğuna dair duygular baskın gelmeye başladı. Göçmenlerin yerleşik hale geçerek daha çok görünür hale gelmesi ve özellikle 1990'lardan sonra doğu ülkelerinden ve Afrika'dan Batı Avrupa'ya göç akınının hız kazanması Ünal'ın ifadesi (2014, s. 67) ile bazı kesimler tarafından 'yoksulların işgali' veya 'Avrupa'nın saldırıya uğraması' olarak değerlendirilmeye başlandı.

Dahası bir ülkenin ekonomik ve siyasal konjonktürü o ülkenin göçmen kabul edip etmeyeceği ve göçmen kabulünden sonraki süreç üzerinde etkili olmaktadır. Örneğin Erbaş'a göre Batı Avrupa ülkeleri ekonominin güçlü olduğu, işgücüne ihtiyaç duyulduğu ve işsizliğin

düşük olduğu zamanlarda göçmenin ülkeye girişine izin verilmiş ve düşük düzeyde ayrımcılık pratiklerine rastlanmıştır. Fakat işsizliğin yüksek ve işgücüne olan talebin az veya olmadığı dönemlerde göçmenlerin ülkeye gelişi engellendiği gibi ülkedeki mevcut göçmenlere yönelik ayrımcılık ve dışlanma pratikleri çoğalmaya başlamıştır (Erbaş, 1999, s. 32).

Göçmenlere yönelik ayrımcılık, yabancı düşmanlığı ve dışlanma göçmen alan farklı ülkelerde farklı tarihlerde farklı dozlarda gerçekleşti ve gerçekleşmeye devam etmektedir. Örneğin 2. Dünya savaşından sonra Türkiye’den büyük oranda “misafir işçi” alan Almanya’da ilk yıllarda bile yabancılara yönelik resmi olmayan ayrımcılık pratiklerine rastlanabilir. Yabancılara kiralık ev verilmediği gibi yabancıların birçok kamusal alana dâhil olması engellenilmekteydi. Dahası Almanya’nın bu dönemdeki temel algısı, göçmenlere yerleşim hakkı vermeksizin geçici işçi kabul etmesi yönündeydi. Ancak sürekli yerleşimci göçmen sayısının artması, devlet politikalarına rağmen etnik cemaatlerin artması ve işgücüne olan talebin azalması göçmenlerin marjinalisasyonuna ve dışlanmasına yol açtı (Castles ve Miller, 2008, s. 313).

Özellikle Almanya’nın yeniden birleşmesi Almanya’da yabancı düşmanlığının yayılmasını hızlandırmıştır. Hatta Neo-Nazilerin bazen diğer kişilerin teşvikiyle göçmenlerin konutlarına zarar vermiş ve sokak ortasında göçmenlere saldırdığı olmuştur. Almanya’da sadece 1992 yılında 2000’nin üzerinde göçmenlere yönelik şiddet olaylarına rastlanmıştır (Castles ve Miller, 2008, s. 349). Almanya’da göçmenlere yönelik yabancı düşmanlığı devam etmektedir. Bu

göçmenler Müslüman olduklarında düşmanlığı dozu artmaktadır. Örneğin Almanya'nın başbakanı Angela Merkel 2015 yılında Suriyeli göçmenlerin güvenli ülkeler üzerinden geçerken bile Almanya'ya sığınma başvurusu yapabileceğini açıklamasına rağmen Almanya'nın bir kesimi Suriyeli göçmenleri protesto etti. Protestoyu gerçekleştiren bu grup Müslüman göçmenlerin Almanya'ya uyum sağlamayacağını ve Almanları olumsuz etkileyeceğini düşündüler. Göçmenlere hizmet veren barınakların bir kısmını yıktılar (Martin, 2016, s. 310).

Yabancı düşmanlığı sadece Almanya'da değil göç alan diğer ülkelerde de özellikle 1980'lerden sonra artmıştır. Örneğin İngiltere'de 1986'dan beri polis teşkilatının topladığı veriler, ırkçı vakaların arttığı yönündedir. Bu bağlamda 1995 ile 1999 yılları arasında İngiltere'de ırkçı ön yargılarla işlenmiş suçlarda 27 kat artış görülmüştür (Castles ve Miller, 2008, s. 349). Yabancı düşmanlığı göçmen alan birçok Batı devletlerinde artarak devam ederken özellikle soğuk savaş sonrasında farklı bir biçim almıştır. Bu formun adı İslamofobi'dir. İslamofobi, Müslümanlara yönelik nefret ve ayrımcılık duygularına gönderme yapan bir kavramdır. İslamofobi, soğuk savaş sonrasında geleneksel düşmanı olan komünizmi kaybeden Batı dünyasının türettiği bir olgudur. Başka bir ifade ile İslamofobi politik olarak üretilmiş ve insanlara empoze edilmiş, Müslümanlara yönelik beslenen bir korku biçimidir. Bu bakış açısına göre, Ortadoğu ve Müslümanlar Batı dünyası için her zaman bir potansiyel tehdit unsurudur. Müslüman ülkelerden Batıya gerçekleşen ve gerçekleşmeye devam eden göç hareketleri söz konusu bakış açısına

göre potansiyel tehdittin gerçekleşme ihtimalini yükseltmektedir (Canatan, 2013, s. 320).

Batı Dünyasında İslamofobi'nin yaygınlaşmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Tarihsel olarak ortaçağdan ve sömürgecilikten beri Batı toplumların Müslümanlara karşı beslemiş olduğu düşünce bu süreçte etkili olduğu gibi güncel meseleler de bu korkunun yayılmasında belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda Arap İsrail savaşı ve petrol krizi, 1979 İran İslam Devrimi, 11 Eylül 2001 saldırısı ve buna benzer olaylar üzerine Müslümanlara yönelik geliştirilen popülist politik olumsuz düşünceler Batı toplumların Müslümanlara karşı nefret duygularının gelişmesinde etkili olmuş ve olmaya devam etmektedir. Ayrıca Batı Avrupa'da bulunan 16 milyon Müslüman nüfusunun giderek artmaya devam etmesi ve Avrupa toplumları arasında Avrupalılık bilincinin gelişmesi İslamofobi'yi pekiştirmektedir. Böylece zamanla Müslüman ve düşman arasında yakın bir ilişki kurulmaktadır. Batı toplumları tarafından Müslümanlara yönelik geliştirilen düşmanlık duygusu genelleşmekte ve Müslümanın kökeni, etnik ve kültürü, eğitim düzeyi ve yaşam tarzı göz ardı edilmektedir (Manço, 2012). “Müslüman göçmenlerin varlıkları ise özellikle New York'taki 11 Eylül (2001) saldırıları, Madrid (2004) ve Londra (2005) bombalamaları, Amsterdam'da Theovan Gogh suikastı (2004) veya Paris'teki saldırılarla (2015) birlikte bir güvenlik problemi etrafında değerlendirilmiştir” (Bekaroğlu vd., 2015, s. 4). Bu bağlamda göçmenlere yönelik çok kültürlü bir politika benimsenen Hollanda ve Danimarka gibi ülkeler bile göçmenlere yönelik bir negatif tutum içerisine girmektedir.

Böylece zamanla göç olgusu bir güvenlik meselesi haline getirilerek bir sorun ve tehdit unsuru olduğuna yönelik bir söylem geliştirilmektedir (Bekaroğlu vd, 2015; Daniş, 2004, s. 3). Nitekim 13 Kasım 2015 tarihinde Paris’te gerçekleşen terör saldırısı sonrası Macaristan Başbakanı Viktor Orban’ın kullandığı “bütün teröristler göçmenler”⁴ ifadesi bütün göçmenlerin nasıl bir tehdit unsuru olduğu söylemini özetlemektedir. Bu olgu bağlamında Avrupa’da birçok İslamofobik pratiklere rastlamak mümkündür. Bazı ülkelerde camii inşaatlarının yasaklanması, İsviçre’de ezan yasağı, bazı Alman eyaletlerinde camii minarelerine sınırlama getirilmesi İslamofobik pratiklerin tipik örneklerini oluşturmaktadır (Abadan-Unat, 2015, s. 270).

Göçmen alan ülkelerde göçmenlere yönelik tutumun şekillenmesinde göçmenin kökeni, etnik ve dini kimliği önemli bir değişken olarak öne çıkmaktadır. Başka bir ifade ile insanlar, köken etnik ve dinsel kimlikler başta olmak üzere kendisi ile benzer özelliklere sahip kişilere daha hoşgörülü davranmakta ve farklı özelliklere sahip kişilere ise daha fazla nefret duyguları beslemektedir. Bu bağlamda özellikle göçmen alan Batı toplumları etnik ve dinsel özellikler açısından kendine yakın göçmenlere daha düşük düzeyde bir olumsuz algı içirişine girerken Müslümanlar, Ortadoğu ve yoksul ülkelerden gelen göçmenlere yönelik daha şiddetli bir olumsuz tutum beslemektedir (Canatan, 2013). Dil, kültür ve etnik benzerlik, piyasa

⁴<http://www.independent.co.uk/news/world/europe/hungarian-pm-viktor-orb-n-says-all-the-terrorists-are-basically-migrants-in-response-to-paris-a6746356.html>, Erişimtarihi: 08.11.2016

ve kaynaklara ulaşmada da imtiyazlı bir durum meydana gelmesinde belirleyici olmaktadır (Wilson ve Portes, 1980). Dolayısıyla kültürel yakınlık, dil ve din benzerliği toplumsal uyumun gerçekleşmesinde etkili olurken yerel halk ile göçmenler arasından bu unsurlar açısından farkın derinleşmesi uyumu zorlaştırmaktır.

İngiltere'nin Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Araştırması [PSE], 1998/99 dışlanmanın dört boyutta ele alınabileceğini ifade etmiştir. Bunlar; yoksullaşma ya da yeterli gelir veya kaynaklardan dışlanma, işgücü piyasasından dışlanma, hizmetlerden dışlama ve sosyal ilişkilerden dışlanmadır (Gordon vd., 2000, s. 54). Toplumlardaki gelir ve kaynakların adil bir biçimde dağıtılmaması bir kesimin yoksullaşmasına, yoksullaşan kesimin ise belli bölgelerde ve mesleklerde yoğunlaşarak sosyoekonomik değişkenler tarafından dışlanmasına neden olmaktadır. Toplumlardaki sosyoekonomik yapılanmalar tarafından yoksul kesimin belli mesleklerden ve alanlardan dışlanması yoksul kesimin toplumsal konumunun yeniden üretilmesine yol açmaktadır (Giddens ve Sutton, 2016, s. 558).

İşgücü piyasasından dışlanma belli bir grubun emek piyasasına erişimde herhangi bir engelle karşılaşmazken diğer grup emek piyasası hiyerarşisinin en alt basağında yer alır ve hiyerarşinin üst basamağına çıkma fırsatını ya hiç bulamaz ya da birçok engelle karşılaşır. Ekonomik dışlanma göçmenler ile yerel halkın emek piyasasına erişiminde belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, yoksul ülkelerden zengin ülkelere gelen göçmenler birçok açıdan yerel halka göre iş koşulları açısından dezavantajlı konumdadır. Göçmenler yerel bilgi ve ilişki ağlarından yoksun olduğu

için, resmi dili ve hukuki süreçleri bilmediği için genellikle emek piyasasının en alt basamağından işe başlamaktadır (Castles ve Miller, 2008, s. 332). Bu açıdan göçmenler ile yerel halk aynı yaşam fırsatlarına sahip olmadığı için genellikle göçmenlerin emek piyasasının üst kısmına çıkmak imkânsız hale gelmektedir. Göçmenlerin önemli bir kısmı vasıfsız işlerde, düşük ücretle çalışmaktadır. Ayrıca göçmenlerin emek piyasasında güçlenmesini engelleyen kültürel faktörler de bulunmaktadır (Tokol ve Alper, 2014, s. 353).

Diğer bir dışlanma biçimi sosyal dışlanmadır. Sosyal dışlanmanın çok boyutlu bir yapısı bulunmaktadır. Bu boyutlardan biri diğer dışlanma biçimlerinde olduğu gibi belli bir kesimin sosyal alanlara ulaşımında herhangi bir sorunla karşılaşmazken diğer kesimin sosyal alanlara erişimin engellenmesidir. Örneğin bir toplumsal grup; sosyal tesisler, parklar, spor alanları ve kültür merkezleri hizmetlerine kolay bir biçimde ulaşırken diğer bir toplumsal grubun bu alanlardan uzak tutulmasıdır. Sosyal dışlanmanın diğer bazı boyutlarını; belli bir grubun veya kişinin sosyal ilişkilerden dışlanması, siyasete dahil olma olanağının olmaması ve eğitim süreçlerinden dışlanma gibi parametreler oluşturmaktadır (Giddens ve Sutton, 2016, s. 562).

Abadan-Unat'a (2002, s. 300) göre ister gelişmiş olsun ister gelişmekte olsun günümüzde birçok ülkede toplumsal bir kutuplaşmanın var olduğundan söz etmek mümkündür. Bu kutuplaşma genellikle ekonomi ve toplumsal yaşamın ana akımına katılan ve bununla bütünleşen kesim ile bu alanlardan dışlanan kesim arasında gerçekleşmektedir. Dışlanan kesim genellikle etnik ve ırka dayalı

azınlıklar olmaktadır. Azınlıkların oluşum sürecinde göç olgusu oldukça etkili olmaktadır. Son yarım asırdır nüfus hareketleri sonucunda göçmen alan ülkelerde yeni azınlık grupları ortaya çıkmıştır. Bu azınlık grupların çoğu sahip olduğu ırk, etnisite, kimlik veya benimsediği dinden dolayı toplumdan dışlanmaktadır. Dışlanan göçmen azınlık grupları bu nedenle marjinalleşerek ve yoksullaşarak yeni çatışma zeminleri oluşmaktadır. Göç alan ülkelerde göçmenlere yönelik ayrımcılık pratiklerine farklı alanlarda rastlamak mümkündür. Örneğin; Almanya, İsviçre ve Avusturya gibi ilk “misafir işçi” alan ülkelerde göçmenler genellikle emek piyasasına dâhil edilirken vatandaşlık, sosyal yardım ve siyasal katılım alanlarında dışlanmıştır. Bu bakış açısı çerçevesinde bu tür göçmen ülkeleri, mümkün oldukça göçmen ve göçmen çocuklarını vatandaşlığa kabul etmede, aile birleşmelerinin kabulünde isteksiz davranırlar. Göçmen ülkesi olduğunu kabul etmezler. Ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal hayata tam katılımı engelleyen uygulamalar, göçmenlerin etnik azınlık oluşturmalarında etkili olur (Castles ve Miller, 2008, s. 361-2).

Sonuç olarak günümüze gelindiğinde uluslararası göçmenlere yönelik düşmanlık ve ayrımcılık pratikleri farklı ülkelerde farklı dozlarda rastlansa da göçmen kavramının kendisi Sirkeci’ye göre (Sirkeci ve Bardakçı, 2016, s. 532) artık negatif bir anlam yüklenmiştir. Bu bağlamda özellikle İngilizce göç terminolojisinde göçmen olumsuz bir anlama işaret etmektedir ve birine hakaret etmek için göçmen demek yeterli olmaktadır. Çünkü göçmen; toplumda meydana gelen uyumsuzluğun sebebi, suçun kaynağı ve düşen ekonomik değerlerin faili olarak insanların zihinlerinde yer edinmiştir.

Böyle bir zihinsel yapının oluşmasında siyasal aktörler oldukça etkili olmaktadır. Sadece siyasi aktörler ve yöneticiler değil halkın kendisi de çoğu zaman toplumsal sorunların kaynağı olarak göçmenleri bilmektedir.

6. İltica Hareketleri, Mültecilik Başvurusu ve Uzun Bekleyiş

İltica hareketleri, 20. yüzyılda uluslararası göç olgusu içinde önemli bir yer edinmiş ve 21. yüzyılda hızla artarak dünyada yoğun gündem oluşturmaya devam etmektedir. İltica olgusu; iç çatışmalar, savaşlar, zulüm, işkence gibi siyasi faktörlere bağlı olarak meydana gelen ve temel insan hakları ile ilgili prensipleri içeren politik bir süreci ifade etmektedir. Başka bir ifade ile iltica olgusu, ekonomik faktörlerle yapılan göçlerden farklı bir kategoride değerlendirilerek insani özelliklerin daha çok ön plana çıktığı bir süreçtir (Somuncu, 2006, s. 17).

1. Dünya savaşından sonra İkinci Dünya Savaşının yaşanması, yeni sınırların çizilmesi, etnik ve mezhepsel çatışmalar, baskıcı rejimler ve diğer birçok faktör insanların yerlerini terk ederek başka ülkelere sığınmasına neden olmuş ve olmaya devam etmektedir. Zorunlu nüfus hareketlerine çözüm bulmak amacıyla 1948 yılında imzalanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile “sığınma hakkı” bir temel hak olarak kabul edildi. Daha sonra özellikle Avrupa’da bulunduğu yeri terk etmek zorunda kalan milyonlarca insanın sorunlarını çözüme kavuşturmak amacıyla 1950 yılında Birleşmiş Milletler Genel Konseyi tarafından BMMYK (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Bürosu) kuruldu. Ardından 1951

yılında yerinden edinmiş zorunlu göçmenlerin sorunlarını daha etkin bir biçimde çözmek için Birleşmiş Milletler tarafından Cenevre Sözleşmesi hazırlandı (Hazan, 2012, s. 186-7). Diğer taraftan zor, çatışma ve insan hakkı ihlalleri sonucu yerinden olan insanların sayısı artarak devam etti ve 2015 yılı sonu itibari ile 65,3 milyona ulaştı (BMMYK, 2015, s. 2). İltica hareketlerinin (mülteci) artışı ile birlikte iltica rejiminin coğrafik kapsamı da gelişmiş ve Mültecilerin Statülerine Dair Cenevre Sözleşmesini imzalayan ülke sayısı 141'e ulaştı (Somuncu, 2006, s. 17).

Mülteciliğe dair Cenevre Sözleşmesini imzalayan ülke sayısı artsa da ve iltica rejiminin coğrafik kapsamı genişlese de her geçen gün mülteci ve sığınmacıların yaşadığı özellikle Batı ülkelerinde mülteci ve sığınmacılara yönelik negatif algı ve söylem güçlenmektedir. Bu negatif algı mültecilerin ne olursa olsun hiçbir zaman geldikleri topluma uyum sağlamayacağı tezi üzerine inşa edilmektedir. Bu bakış açısına göre mülteciler toplumun düzenini bozan potansiyel suçlulardır. Mültecilerin kendi ülkelerine geri gönderilmesi çoğu zaman dillendirilmeye başlayan temel çözüm olarak ön plana çıkmaktadır. Mültecilerin çoğu zaman potansiyel suçlular olarak görülmesi toplumsal uyumu zorlaştırmakta yerel halkın mültecilere yönelik nefretini tahrik etmektedir. Bu yaklaşım mültecilere yönelik günlük yaşamın farklı alanlarında ayrımcılık ve yabancı düşmanlığı pratiği olarak tezahür etmektedir (Balta, 2016, s. 4-5).

İç çatışma, şiddet ve diğer hayati nedenlerden dolayı göçmenlerin önemli bir kısmı Cenevre Sözleşmesine bağlı olarak

mülteci kabul edeceğini taahhüt eden 3'üncü ülkeye gitmek için başvuruda bulunur ve uzun süre transit ülkelerde sığınmacı olarak kalır. Ancak bu süreçte; yasal statülerinin belirlenmesi ve başvuru işlemleri oldukça uzun sürmektedir. Hatta bu süreç bazen yıllarca devam etmekte ve bu konumdaki sığınmacılar belirsizlik içinde kararın sonucu beklemektedir. Diğer taraftan mülteci olarak yapılan başvuruların yüzde 90'dan fazlası olumlu sonuçlanmamaktadır. Göçmenlerin sığınmacı olarak bulunduğu ülkelerin önemli bir kısmında ise sığınmacıların yasal olarak çalışılmasına izin verilmemektedir. Bu konumdaki sığınmacılar ya enformel çalışmakta ya da düşük seviyedeki sosyal yardımlarla hayatını sürdürmeye devam etmektedir (Castles ve Miller, 2008, s. 145-6).

Mülteci kabul edeceğini taahhüt eden Avrupa ülkelerindeki mülteci sayısı zamanla artmaktadır. Avrupa ülkelerine sığınmak isteyenlerin sayısı da artış göstermektedir. Avrupa ülkelerine sığınan ve sığınmak isteyen mülteci ve sığınmacı sayısının sürekli artması Avrupa ülkelerini endişelendirmekte ve bir çözüm geliştirmeye yönlendirmektedir. Avrupa ülkelerinin geliştirdiği temel stratejilerden biri Avrupa ülkelerine gelen sığınmacı sayısını azaltmaya yöneliktir. Örneğin 2015 yılında 90 000 sığınmacı başvurusu alan Avusturya 2016 yılında büyük bir düşüşe giderek sadece 37 500 sığınmacı alabileceğini belirtmiştir. Bu düşüş diğer Avrupa ülkelerinde de gerçekleşmektedir (Martin, 2016, s. 311). Nitekim 2015 yılı sonu itibari ile 3.2 milyon kişi mültecilik başvurusunun sonucu beklerken mülteci kabul edeceğini taahhüt eden devletler sadece 107, 100 kişinin yerleşimine onay vermiştir (BMMYK, 2015, s. 3). Mülteci kabul

edeceğini taahhüt eden ülkelerin oldukça az miktarda mülteciyi kabul etmesi ve göçmenlerin gelişini mümkün oldukça engelleme çabası içinde mülteci olma koşulunu da taşıyan birçok kişinin resmi olmayan yollardan hedefledikleri ülkeye ulaşma çabası içine girmesine neden olmuştur. Ancak başvuru yolları bazı durumlarda ölümlerle sonuçlanabilmiştir. Sadece Akdeniz’de 1993-2014 yılları arasında 30 binden fazla, 2015 yılında ise 3 bin 715 kişi Avrupa’ya ulaşmaya çalışırken hayatını kaybetmiştir. Benzer bir biçimde 2016 yılının ilk altı ayında 2 bin 899 Afrikalı ve Ortadoğu’daki şiddetten ve savaştan kaçıp Avrupa’ya ulaşmaya çalışırken Akdeniz ve Ege denizlerinde hayatını kaybetmiştir (Akdeniz, 2016).

Ünal’a (2014, s. 74) göre çatışma ve insan hakları ihlalleri sonucu yerinden olmuş kişilerin asıl yükünü geliştiren ülkeler taşımaktadır. Her ne kadar gelişmiş Avrupa ülkelerindeki mülteci sayısı artsa da geliştiren ülkeler ile kıyaslandığında toplam mülteci ve sığınmacı sayısı hızla düşmektedir. Örneğin 10 yıl önce gelişmiş olarak nitelenen ülkeler mülteci ve sığınmacı sayısının % 30’nu diğer ülkeler % 70’ini misafir ederken bugün gelişmiş ülkeler mülteci ve sığınmacıların yaklaşık ancak % 14’ünü barındırmaktadır. BMMYK Raporuna (2015) göre mülteci ve sığınmacıların % 86’sına geliştiren ülkeler ev sahipliği yapmaktadır. Rapora göre mülteci ve sığınmacı sayısını en fazla barındıran ülkeler sırasıyla % 11 ile Türkiye, % 10.5 ile Pakistan, % Lübnan, % 6 İran, % 4.6 Etiyopya gelmektedir. Etiyopya’yı ise % 4.5 ile Ürdün takip etmektedir. Bu orantısız oran hem zaten zor durumda olan ülkelerin daha da zorlanmasına neden olmakta hem de mağdur olan mülteci ve

sığınmacıların sağlıklı bir biçimde temel ihtiyaçlara ulaşımı engellemektedir.

Dünyada gelişmiş ülkelerdeki mülteci ve sığınmacı sayısının diğer bölgelerle kıyaslandığında oldukça düşük olmasının üzerinde gelişmiş ülkelerin göç politikasının belirleyici olduğu düşünülmektedir. Gelişmiş Avrupa ülkeleri özellikle son çeyrek asırda mülteci ve sığınmacı konusu bir güvenlik meselesi haline getirerek Balta'nın ifadesi ile 'polisler, elektrikli çitler ve hata duvarlar ile kapatarak kendi etrafına bir kale inşa etti.' Bu devletler, mülteci ve sığınmacıların ihtiyaç ve toplumsal uyumu için harcanabilecek bütçeyi mümkün oldukça onların gelişini engellemeye yönelik yöntemlere sarf etmektedir (Balta, 2016, s. 3).

Bir taraftan iç çatışmaların ve toplumsal olayların artarak devam etmesi diğer taraftan mülteci ve sığınmacıların gitmek istedikleri ülkelerin onları engelleme çabası sığınmacıların transit ülkelerde uzun süre kalmasına neden olmaktadır. Şüphesiz bu ülkelerden biri Türkiye'dir. Türkiye, 1951 yılında imzalamış olduğu 'Mültecilerin Hukuki Durumlarına İlişkin Cenevre Sözleşmesi'ne coğrafi sınırlama getirmiş ve sadece Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylardan dolayı kendisine sığınan kişileri mülteci olarak kabul edeceğini belirtmiştir. Ancak Türkiye'ye sığınan kişilerin neredeyse hepsi bir Avrupa ülkesinden değil diğer ülkelerden Türkiye'ye sığınmaktadır (Kâhya, 2014, s. 4081). Dahası mülteci kabul eden bir ülkede mülteci statüsü kazanmak için BMMYK'ya başvuru yapılması gerekmektedir. Ancak Türkiye'de iltica başvurusu yapmak için BMMYK'ya erişimi göçmenler için çok da kolay olmamaktadır. Diğer taraftan BMMYK

mülakat sürecini mümkün oldukça geniş bir zamana yaymaktadır. Bununla birlikte Türkiye'ye sığınma talep eden kişilerin sayısı da yıllar içerisinde artış göstermektedir (Karadağ ve Altıntaş, 2010, s. 58).

BMMYK Türkiye'de iltica başvurusu yapan göçmenleri güvenli üçüncü bir ülkeye yerleştirilene kadar Türkiye, bu göçmenlere İçişleri Bakanlığının belirlediği 62 uydu kentlerin birinde ikamet etmelerine izin vermektedir (Kahya, 2014, s. 4081). Türkiye'de BMMYK'ya başvuru yapan mülteciler belirsizliklerle dolu bir gelecekle karşı karşıya kalmaktadır (Karadağ ve Altıntaş, 2010, s. 58). Mülteci kabul edeceğini taahhüt eden ülkeler ise güvenlik sorunlarını gerekçe göstererek mümkün oldukça mültecilerin gelişini engellemeye çalışmaktadır. Bu kapsamda üçüncü bir ülkeye gitmek üzere BMMYK'ya başvuru yapan Türkiye'deki sığınmacılar yıllarca başvuru sonucu beklemektedir.

7. Uluslararası Göç ve Güvenlik

Uluslararası göç ve güvenlik arasındaki ilişki de günümüzde gündem oluşturmaya devam etmektedir. Uluslararası göçün temel nedenlerinden birini çatışmalar oluşturmaktadır. 1. ve 2. Dünya savaşlarının gerçekleşmesi, çizilen yeni sınırlar, inşa edilmeye çalışılan yeni uluslar, etnik ve mezhepsel çatışmalar, zulüm, işkence, baskıcı rejimler ve uluslararası aktörlerin güç mücadeleleri toplumlarda güven ortamına zarar vererek insanların daha güvenli olduğu bölgelere göç etmesine neden olmaktadır (Castles ve Miller, 2008; Somuncu, 2006). Dünya'nın çeşitli bölgelerinde devam eden

çatışmalar güven ortamının yok olmasına ve uluslararası nüfus hareketliliğin devam etmesinde oldukça etkili olmaktadır. Şüphesiz bunun en iyi örneklerinde birini Suriye göçü oluşturmaktadır.

2011 yılının başlarında Arap devletlerinde yönetimlere karşı meydana gelen ayaklanmalar ve “Arap Baharı” olarak tarif edilen süreç birçok Arap Devletini etkilemiş, nihayetinde 2011 yılının Mart ayında Suriye’ye sıçramıştır. Suriye’de yönetime karşı başlatılan gösteriler yönetim tarafından sert bir biçimde bastırılmaya çalışılmıştır. Yönetimin gösterileri sert bir biçimde bastırması silahlı muhalefetin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sürecin başında yönetim ile muhalefet arasındaki ikili çatışma zamanla çok boyutlu hale gelmiş ve uluslararası devletler de silahlı çatışma sürecine fiili olarak dâhil olmuştur. Çok boyutlu çatışmanın devam ettiği Suriye’de binlerce insan ölmüş milyonlarca insan bulunduğu bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Dahası güvenlik gerekçeleriyle göç etmek zorunda kalan Suriyeli göçmenler gittikleri bölgelerde de güvensizliğin nedeni olarak görülmektedir (Deniz, Ekinci ve Hülür, 2016, s. 31).

Göçe kaynaklık eden ülkelerdeki çatışmalar, hedef ülkelerdeki ekonomik ve politik yeni yapılanmalar birlikte bu ülkelerde meydana gelen terör eylemleri uluslararası göçmenlere karşı genel bir tutumun belirginleşmesine neden olmaktadır. Sirkeci ve Erdoğan’a (2012) göre bu tutum yabancı düşmanlığı ile birleşince göçün kontrol altına alma çabasının güçlenmesi ve ‘güvenlik’ retoriğinin hakim paradigma haline gelmesi ile sonuçlanmıştır. Nitekim göçmenlerin gitmek istediği Batı devletlerinde göç çoğu zaman ‘güvenlik’ retoriği üzerinden işlenmektedir (Watson, 2009). Oysa nüfus hareketlerinin bir

nedeni göçe kaynaklık eden ülkelerdeki savaşlar, yoksulluk ve despot yönetimler ise diğer bir nedeni de gelişmiş kapitalist ülkelerin savaşların ve otoriter rejimlerin ardında bu ülkelerde girişmiş olduğu paylaşım faaliyetleridir. Dolayısıyla bir yönüyle göç koşullarını oluşturan gelişmiş kapitalist devletler aynı zamanda göçmenlerin gitmek istediği devletlerdir. Başka bir ifade ile milyonlarca göçmen hayatlarının tehlikeye girmesine ve göç koşullarının oluşmasına neden olan ülkelerde güvenli bir gelecek aramaktadır. Ancak göçmenlerin hedefindeki bu devletler güvenlik retoriği üzerinden göçmenlerin gelişini mümkün oldukça engellemeye çalışmaktadır. Söz konusu bu devletler oluşturduğu göç koşulları nedeniyle göçmenleri yasadışı konuma düşürüp kötü koşullarda çalıştırarak sömürmekte ve varlıklarını tehlikeli görerek birçok riskle karşı karşıya bırakmaktadır. Dahası her yıl bu ülkelerde güvenli bir gelecek arayan fakat engellemeler sonucu güvenli olmayan yollarla söz konusu ülkelere ulaşmaya çalışan binlerce göçmen hayatını kaybetmektedir (Akdeniz, 2016).

SONUÇ

Temel konular ve sorunlar etrafında uluslararası göç politikalarının ele alındığı bu çalışmada özellikle hedef ülkelerin göç politikasının şekillenmesinde hedef ülkenin göç deneyimi, dünyada meydana gelen politik gelişmeler, küresel eğilimler, egemen ekonomik sistem gibi unsurların belirleyici olduğu görülmektedir. Göçmen emeğine olan ihtiyacın fazla olduğu dönemlerde göç alımının teşvik edilmesi ve bir devlet programı haline getirilmesi, göçmen

emeğine olan ihtiyacın azaldığı dönemlerde ise göçmenler bir güvenlik problemi haline getirilerek gelişinin mümkün oldukça engellenmesi bir paradoksu oluşturmaktadır. Dahası beşeri sermaye düzeyi yüksek göçmenlere hedef ülkeler tarafından her türlü kolaylığın sağlanması diğer taraftan gelişen teknolojiyle beraber vasıfsız göçmen emeğine olan ihtiyacın azalması sonucunda söz konusu göçmenlerin gelişini engellemek üzere güvenlik duvarlarının inşa edilmesi göç politikasının kar-zarar denklemi üzerine kurulduğu ve insani olmadığı anlaşılmaktadır.

Hedef ülkelerin göç politikaları incelendiğinde, asimilasyon politikasından çok kültürlü politikaya geçilmesi, akabinde göçmenlere yönelik düşmanlığın artması ve adeta toplumda göçmenlerin “günah keçisi” olarak görülmesi sabit bir göç politikasının olmadığına işaret etmektedir. Türkiye’de de 1970’li yıllara kadar göçmen alımının teşvik edilmesi daha sonra bu teşvikten vaz geçilmesi Türkiye’nin dinamik bir göç politikasına sahip olduğu görülmektedir. Türkiye’nin sahip olduğu tarihsel geçmiş, coğrafik konum, refah açısından meydana gelen bölgesel farklılıklar ve yakın çevredeki iç çatışmalar yeni bir politikayı geliştirmesini gerekli kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, N. (2002). *Bitmeyen göç: Konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Abadan-Unat, N. (2015). Türkiye'nin son elli yıllık emek göçü: yorum, eleştiri, öngörü. M. M. Erdoğan ve A. Kaya (Der.), Türkiye'nin göç tarihi: 14. yüzyıldan 21. yüzyıla Türkiye'ye göçler içinde (s. 258-276). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ağanoğlu, H. Y. (2013). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e balkanların makûs talihi: Göç (8. baskı). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Akdeniz, E. (2016). *Ölüm koridorunda mülteci pazarlığına: sığınamayanlar*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Balta, E. (2016). Güvencesizlik, mültecilik. *Saha Dergisi*, (2), 3-5.
- Barth, F. (2001). Giriş. F. Barth (Der.). Etnik gruplar ve sınırları içinde (s. 11-40.), (Çev: A. Kaya ve S. Görkan). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bekaroğlu, E. A., Batur, M., Doğan, N., Kalkan, M. ve Kucur, F. (2015). *Avusturya'da göç, azınlıklar ve siyaset: 2014 raporu*. Ankara: Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İFESAM), <http://www.ifesam.org>.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK). (2015). Global trendsforceddisplacement in 2015. <http://www.unhcr.org/> (Erişim tarihi: 11.11.2016).
- Bloch, A. (2002). Themigrationandsettlement of refugees in Britain. Houndmills, Basingstoke: PalgraveMacmillan.

- Canatan, K. (2007). Avrupa ülkelerinin azınlık politikalarında Türkçe anadil eğitiminin konumu 'İsveç, Fransa ve Hollanda örnekleri'. *TurkishStudies*, 2(3), 159-172.
- Canatan, K. (2008). Rotterdam'da yaşayan Türklerin entegrasyonu ve serbest vakit davranışları: Karşılaştırmalı bir analiz. *KebikecDergisi*, (25), 273-293.
- Canatan, K. (2009). Avrupa toplumlarında çokkültürcülük: Sosyolojik bir yaklaşım. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 80-97.
- Canatan, K. (2013). Avrupa toplumlarının göç algıları ve tutumları: Sosyolojik bir yaklaşım. *Sosyoloji Dergisi*, 3 (27), 317-332.
- Castles, S. M. ve Miller, M. J. (2008). Göçler çağı: Modern dünyada uluslararası göç hareketleri (Çev: B. U. Bal ve İ. Akbulut). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çakırcı, Y. (2012). İstanbul-Zeytinburnu'nda ulusötesi kentleşme aktörleri olarak Türk kökenli göçmenler. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Danış, A. D. (2004). Yeni göç hareketleri ve Türkiye. *Birikim Dergisi*, (184-185), 216224.
- Deniz, A. Ç., Ekinci, Y. ve Hülür, A. B. (2016) Suriyeli sığınmacıların karşılaştığı sosyal dışlanma mekanizmaları. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, (27), 17-40.
- Doğanay, F. (1997). Türkiye'ye göçmen olarak gelenlerin yerleşimi. II. Ulusal sosyoloji kongresi: toplum ve göç. Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları.

- Erbaş, H. (1999). Metodoloji tartışmaları ışığında göç ve etnisite. *Sosyolojisi Dergisi*, (2), 17-39
- Erkal, M. (2001). Etniklik ve etnik grup kavramları üzerine. *Türkiye ve Siyaset Dergisi*, (3), 33-40.
- Esser, H. (2000). Integration and ethnic stratification. H. Esser et al. (Eds.), *Towards emergin gethnic classes in Europe? Volume 1 workshop proceedings, Project conclusions, integration and ethnic stratification, ethnic economy and social exclusion* içinde (s. 49-84). Weinheim: Freudenberg Stiftung Gmbh.
- Geray, C. (1970). Türkiye’de göçmen hareketleri ve göçmenlerin yerleştirilmesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 3(4), 8-36.
- Giddens, A. ve Sutton, P. W. (2016). *Sosyoloji* (Çev: Mesut Şenol), (7.edisyon). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gordon, D.,Adelman, L., Ashworth, K., Bradshaw, J., Levitas, R., Middleton, S., and Williams, J. (2000). *Poverty and social exclusion in Britain*. York: Social Policy Research Unit, University of York.
- Göker, G. ve Keskin, S. (2015). Yabancı ve mekânsal ayrışma: “District 9” filminde heterotopik mekân ve ileri marjinallik. *Akademik Bakış Dergisi*, (52), 428-453.
- Hazan, J. C. (2012). Geçmişten Geleceğe Zorunlu göç: Mülteciler ve ülke içinde yerinden edilmiş kişiler. S. G. İhlamur-Öner ve N.A Şirin Öner (Der.), *Küreselleşme çağında göç: kavramlar, tartışmalar* içinde (s. 183-197). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Kahya, Ö. (2014). Türkiye’de sığınmacılık ve uydu kent deneyimi. 2. *Uluslararası Davraz Kongresi* (s. 4081-4114). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Karadağ, Ö. ve Altıntaş, K. H. (2010). Mülteciler ve sağlık. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 9(1), 55-62.
- Kirişçi, K. ve Karaca, S. (2015). Hoşgörü ve çelişkiler: 1989, 1991 ve 2011’de Türkiye’ye yönelen mülteci akınları. . M. M. Erdoğan ve A. Kaya (Der.), Türkiye’nin göç tarihi: 14. yüzyıldan 21. yüzyıla Türkiye’ye göçler içinde (s. 295-314). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Li, P.S. (2008). World migration in the age of globalization: policy implications and challenges. *New Zealand Population Review*, 33/34, 1-22.
- Manço, U. (2012). Avrupa’da “öteki” olarak Müslüman kategorisi ve onun yeni yüzü. *First Forum for the Future of European Democracies and Muslim Communities in Europe*’da sunulan bildiri. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi.
- Martin, P. L. (2016). Europe’s migration crisis: an American perspective. *Migration Letters*, 13(2), 307-319.
- Meyers, E. (2004). *International immigrant policy: A theoretical and comparative analysis*. New York: Palgrave Macmillan.
- Park, R. E. (1914). Racial assimilation in secondary groups with particular reference to the Negro. *American Journal of Sociology*, 19(5), 606-623.
- Park, R. E. (1984). *The City: Suggestions for the Investigation of human behavior in the urban environment*. Robert E. Park

- Ernest W. Burgess [1925]. Chicago and London: The University Of Chicago Press.
- Park, R. E. (2016). İnsan göçü ve marjinal insan. L. Ünsaldı (Der.), Yabancı: Bir ilişki biçimi olarak ötekilik içinde (s. 69-82), (Çev: K. Eren). Ankara: Heretik Basın Yayın.
- Sirkeci, İ., ve Bardakçı, S. (2016). Suriye'den gelenler misafir değil bir göç kültürünün öncüleri. *Humanitas - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 531-544.
- Sirkeci, İ., ve Erdogan, M. M. (2012). Editoryal: Göç ve Türkiye. *Migration letters*, 9(4), 297-302.
- Somuncu, B. (2006). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde uluslararası göç politikası. Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, B. (2010). Almanya'daki Türk göçmenlerin sosyal entegrasyonunun kuşaklar arası karşılaştırması: Kültürleşme. *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (55), 103-134.
- Taşcı, F. (2009). Bir sosyal politika sorunu olarak göç. *Kamu-İş*, 10, 177-204.
- Tokol, A. (2014). Özel olarak korunması gereken gruplar (dezavantajlı gruplar). A. İ. Oral ve Y. Şişman (Eds.), *Sosyal politika* içinde (s.174-195). (3.baskı). Eskişehir: AÖF Yayınları.
- Tokol, A. ve Alper, Y. (2014). *Sosyal Politika* (5.baskı). Bursa: Dora Yayıncılık
- Tümtaş, M. S. (2012). Kent, mekân ve ayrışma: Kentsel mekânda ayrışma dinamikleri. Ankara: Detay Yayıncılık.

- Unutulmaz, K.O. (2012).Gündemdeki kavram: “Göçmen entegrasyonu”-Avrupa’daki gelişimi ve Britanya örneği. S. G. Ihlamur-Öner ve N. A Şirin Öner (Der.), Küreselleşme çağında göç: Kavramlar, tartışmalar içinde (s.107-134). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ünal, S. (2014). Türkiye’nin beklenmedik konukları: “Öteki” bağlamında yabancı göçmen ve mülteci deneyimi. *Journal of World of Turks*, 6(3), 65-89
- Watson, S. D. (2009). *The securitization of humanitarian migration: Digging moats and sinking boats*. London: Routledge.
- Wilson, K. L. And Portes, A. (1980). Immigranten clues: An analysis of the labor market experiences of Cubans in Miami. *American journal of sociology*, 86(2), 295-319.
- Yalçın, C. (2002). Çokkültürcülük bağlamında Türkiye’den batı Avrupa ülkelerine göç. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 45-60
- Yaşar, M. (2014). Kilis’te sığınmacı algısı: toplumsal otizm ve ötekileştirme sürecinin ilk görünümleri. Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası.
- Yıldız, S. ve Çakırer-Özservet, Y. (2016). Türkiye göç politikalarının entegrasyon ve yerel yönetimler açısından incelenmesi. M. Paksoy, E. Yildirimci, K. Sarıçoban ve Ö. Özkan (Eds), *Ortadoğu’da çatışmalar bağlamında göç sorunu* içinde (s. 121-137). Ankara: Efil Yayınevi.

BÖLÜM 2:

ENGELLİLERİN KENTSEL ERİŞİM SORUNLARI VE YAŞAM STANDARTLARI ÜZERİNE TOKAT ŞEHİRİ ÖRNEĞİ'NDE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğretim Üyesi Seda TOPGÜL

GİRİŞ

Engelli: hayata tamamen egemen olmama durumudur. Anne karnında veya sonradan meydana gelen bir olay sonrasında, insanın bedensel, zihinsel, ruhsal, fiziksel, duygusal, sosyal işlevlerini belirli derecelerde kaybetmesidir. Hareket yeteneğinin kısıtlı olmasıdır. Toplumsal yaşama ayak uydurmada ve günlük gereksinimlerini karşılamada sınırlılık halidir. Engel bir eylemde bulunurken özgür olamama halidir. Dünya nüfusunun yaklaşık %10'u başka bir deyişle 650 milyon kişi engellidir. Türkiye'de ise nüfusun %12,28ini yani 8.5 milyonunu engelli grubu oluşturmaktadır. Engelli, bireyi bulunduğu ortam çerçevesinde ele alıp bireyin karşılaştığı sorunların ortamdaki meydana geldiğini gösterir. Engellilik kişiye değil topluma vurgu yapar. Toplumsal desteğin yetersizliği toplumun dışlayıcı tutum ve yaklaşımları engelli bireyin topluma eşit şekilde yaklaşımını kısıtlar. Ayrımcılığın temelinde alışılmamış özelliklere sahip olmak yatar. Toplumda engelli normal dışı değişiklikleri ideal görmemdir. Ancak kısıtlı hareketliliğe sahip engelli sayısı azımsanmayacak kadar fazladır. Engelimiz olması güç bir durumdur. Ancak engel insanın içindedir bütün engelimizi beynimizde bitirip her şeyi hiçbir şeymiş gibi yaşayabiliriz. Engel insanın zihnidir.

İnsan ya engelli ya engelli yakını ya da engelli adaydır.

Dolayısıyla bu olguyla herkesin bir ilişkisi vardır bu olgudan korkmak değil hazırlıklı ve tedbirli olmak gerekir. Bu olgu karşısında ne yapılması ve nasıl davranılması gerektiğini bilmek bilgilendirmek ve bilinçlendirmek temel görevimizdir (Karagöz, 2008).

Özürlü: Bedensel, zihinsel ve ruhsal özelliklerden dereceli bir şekilde ve sürekli olarak kısıtlılık ve görüntü kaybına neden olan organ yokluğu veya bozukluğu sonucu kişinin normal yaşamına standartlar dışında devam etmesidir. Normalliğin dışında yaşamsal fonksiyonların engellenmesidir. Bireyin psikolojik bedensel günlük gereksinimlerindeki işlevlerinde eksiklik yada anormallik kusur durumudur.

Fiziksel özürlü olmak sosyal özürlü olmayı zorunlu bir sonuç haline getirmemelidir (Burcu, 2007).

Sakat: Bireyin kişisel ya da sosyal yaşamında kendi kendine yetememesi, fiziksel noksanlığından dolayı eylemlerini aktifleştirememesi ve bir eylemi yapabilme yeteneğini kısıtlanması kaybedilmesi durumudur.

Engelli, Sakat, Özürlü Ayrımı

Engelli, sakat ve özürlü kavramları birbirinden ayırt edilemeyen birbiriyle iç içe geçmiş üç halka kelimedir. Toplumda uzun zamandır süregelen tartışmalara yol açan üç kavramın ortak özelliği normal dışı değişikliği toplumun ideal görememesi halidir. Zihin karışıklığı olarak ifade edilmesi gereken bu üç kavramı birbirinden şu şekilde ayırt edebiliriz: “Sakat ve engelli, sakat ama engelsiz, sakat değil ama engelli” (Küçükaslan, 2005).Örnek:

1. Markette çalışan ve tek bacağı olmayan bir çalışan sakattır. Reyon işlerine bakmadığı, hızlı hareket edemeyip eğilip kalkamadığı için o işte engellidir. Fakat aynı personel kasiyerlik yaptığında bacağı işini halledemeyeceği için engelli değildir.

2. Hiçbir sakatlığı olmayan fakat uyuşturucu kullanan, kendisine dikkat etmeyen bir insan anında gelen krizler sonucu yapamayacağı etkinlikler için engellidir. Fakat bir sakatlığı yoktur.

3. Dilsizlik bir sakatlıktır. Fakat dilsiz olmak araba kullanmasını bir yere uzanmasını spor yapmasını engellemez bu konularda engelli değildir. Aynı kişi bir ortamda konuşulanları anlamakta güçlük çekip işaret dili bilmeyen insanlarla konuşamaması ise bu konuda engelli olduğunu gösterir.

Örneğin bacaklarımı işlevsel olarak kullanamamam, bir sakatlanma durumudur, ama bunun sonucunda dışarı çıkamamam, iş bulamamam, bunu çok vahim bir durum olarak görmem vs. "engelli" olduğuma işaret eder. Ancak, bu ayırım da son dönemde 'sakatlanmanın bile (?) belirli toplumsal mekanizmalarca 'üretilmiş' olduğuna yönelik vurgularla eleştirildi. Yine de neredeyse tüm engelli örgütlerinin dahi sakatlanma - engellilik arasındaki ayırımından bihaber görüldüğü bir durumda, bu ayırımın farkında olmak, ne uğruna ve nasıl mücadele edileceği açısından önemli gibi." Bu anlam kargaşası üzerine bu konuda 3 Mayıs 2013 tarihli 28636 sayılı resmi gazetede yayınlanan 6462 sayılı kanun ile daha önceki bazı resmi tanımlarda geçen özürlü, sakat veya çürük gibi ibareler yerine engelli ibaresi kullanılması kanuna bağlanmıştır. "Sakat ve özürliye bir tepkimiz yok. İsim değişince anlam değişmeyeceği" eleştirileri yapılmaktadır (Küçükaslan, 2005).

ERİŞEBİLİRLİK NEDİR?

Topluma, bireye herhangi bir hizmetin direk uygulanması faydalı olması her kesim tarafından kullanılabilir olma durumudur. Engelli, engelsiz ayırt etmeden bütün ihtiyaçlara yetebilme, cevap verebilmedir. Ulaşım ve bilgilendirme hizmetlerinin engelliler tarafından güvenli, sınırsız ve bağımsız şekilde ulaşılabilir ve kullanılabilir olması. Engellilerin yaşam standartlarında karşılaştıkları sorunları yok etmek için yapılan hizmetlerin tümüdür. Fiziksel Erişim kavramı bu konuda yerinde bir olgudur. Engelsiz bireyin ve engelli bireylerin yaşam standartlarının aynı düzeye ulaşmasıdır. Bedensel engel farkları olabilir ancak erişebilirlik alanında farklılık olmamalıdır. “Her imkan her güzellik herkes içindir (Muğla Özürlü Programı 2007).” Engelli erişebilirliği bu problemlere karşı kısıtlıkları ortadan kaldırmak için yapılan hizmetlerin tümünü karşılamaktadır.

Kentsel Erişilebilirlik

Kentin engelli bireylerin yaşamına, koşullarına uygun olarak düzenlenmesi gerekli yapılanmanın hazırlanmasıdır. Kentteki engellileri sınırsız en iyi hizmetin sunulmasıdır. Bu kapsamda yasal düzenlemeler yapılmıştır. 3194 sayılı imar kanununda ve yönetmeliklerde kentlerde her alanda erişebilirliğin sağlanması için imar planları, kentsel, sosyal teknik alt yapı alanlarında ve yapılarda Türk Standartları Enstitüsü'nün ilgili standartlarına uyulması zorunlu bulunmaktadır. 7/7/2005 tarihinde yürürlüğe giren 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'da kentsel yaşamın engellilerin erişebilirliğine uygun düzenlenmesi amaçlanmıştır. Evrensel Tasarım yaklaşımı, her yaş, boyut ve yetenekteki kişilere kullanım kolaylığı ve

hayatları boyunca, kendi evlerinde bağımsız olarak yaşamalarını ve çevrelerinde sosyal etkinliklere sağlıklı, güvenli katılımlarına olanak sağlar (Demirkan, 2015).

Tablo 1. Engellilerin Erişebilirliğine Yönelik Yasal Düzenlemeler

YIL	İLGİLİ MEVZUAT	DÜZENLEMELER
1997	572 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname	Engellilerin erişebilirliğine yönelik yapılan ilk yasal düzenleme
1999	3194 Sayılı İmar Kanunu	572 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 3194 sayılı İmar Kanununa “Fiziksel çevrenin engelliler için ulaşılabilir ve yaşanabilir kılınması için, imar planları ile kentsel, sosyal, teknik altyapı alanlarında ve yapılarda Türk Standartları
		Enstitüsü’nün ilgili standartlarına uyulması zorunludur.” maddesinin eklenmesi
1999	Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliği	Yapılarda, açık alanlarda, bunlar üzerindeki ulaşım ve haberleşme noktalarında ve peyzaj elemanlarında engellilerin ulaşılabilirliğinin sağlanması için TSE’nin engellilerle ilgili standartların (Bkz: TS 23599, TS 12576, TS 9111, TS 12460, TS 12574, TS 12575, TS 12637 ve TS 12694) dikkate alınması koşulunun getirilmesi
1999	Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmelik	Planlarda engellilerin kentsel kullanımlar, sosyal ve teknik alt yapı alanlarında ulaşılabilirliğini sağlayıcı tedbirlerin alınması amacıyla engellilere yönelik her türlü mevzuat ve TSE standartları dikkate alınması koşulunun getirilmesi
2004	Toplu Taşıma Araçları Tip Onay Yönetmeliği (2001/85/AT)”	“Hareket Engelli Yolcuların Araca Giriş-Çıkışlarını Kolaylaştıran Teknik Donanımla İlgili Şartlar”a uyularak Araç Tip Onayı alma zorunluluğu

2005	5378 sayılı Kanun	Kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevcut resmî yapılar, mevcut tüm yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel alt yapı alanları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılmış ve umuma açık hizmet veren her türlü yapıların kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yedi yıl içinde engellilerin erişebilirliğine uygun hale getirilme zorunluluğu
2005	5378 sayılı Kanun	Yerel yönetimler tarafından şehir içinde kendilerince sunulan ya da denetimlerinde olan toplu taşıma hizmetlerinin Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yedi yıl içinde engellilerin erişebilirliğine uygun hale getirme zorunluluğu
2006	2006/18 sayılı Başbakanlık Genelgesi	Yerel yönetimlerin 2005 yılında başlayan 7 yıllık sürecin; kısa, orta ve uzun vadede hazırlanacak eylem planları doğrultusunda, özellikle belediyelerin satın alacakları, kiralayacakları veya denetimlerinde bulunan toplu taşıma araçlarının TSE'nin ilgili standartlarına uyularak engellilerin erişebilirliğine uygun olmasının sağlanması
2011	Şehir içi Toplu Ulaşım Hizmetinde Yer Alan Otobüsler İle İlgili İçişleri Bakanlığı Genelgesi	Belediyelerin İşletilmesi ve denetimi altındaki Sınıf 1 ve Sınıf 2 otobüslerin teknik şartlara uygun duruma getirilmesi, şehir içi toplu ulaşımda kullanılan otobüs durak yerlerinin ve engellilerin iniş ve binişlerinin kolaylaştıracak fiziksel şartların sağlanması, otobüslerin içindeki bilgilendirmeyi sağlayan sesli ve görsel uyarı sistemlerinin eklenmesi gerekliliği
2012	6353 sayılı Kanun	5378 sayılı Kanununun Geçici 2.ve 3. maddesinde belirtilen 7 yıllık sürenin 8 yıl olacak şekilde değiştirilmesi

2012	6353 sayılı Kanun	Erişilebilirlik standartlarının uygulanmasının izlenmesi ve denetiminin her ilde Aile ve Sosyal Politikalar, İçişleri, Çevre ve Şehircilik, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlıkları ile engelliler ile ilgili konfederasyonların temsilcilerinden oluşan komisyon tarafından yapılması, eksikleri tamamlaması için 8 yıllık sürenin bitiminden itibaren iki yılı geçmemek üzere ek süre verilebileceği
2013	Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği	Umuma açık hizmet veren her türlü yapılar ve açık alanlar ile toplu taşıma araçlarında erişilebilirliğin izleme ve denetimini yapacak olan komisyonların teşkili, çalışma usul ve esasları, Kanun ile belirtilen yükümlülüklerin yerine getirilmesi için ek süre verilmesine, idari para cezalarının uygulanmasına ve genel bütçeye gelir kaydedilen idari para cezası tutarlarının kullanılması

Kaynak: Gümüş, 2011: 21-27.

TOKAT'TAKİ ENGELLİLERİN KENTSEL ERİŞİM SORUNLARI

Engellilerin Karşılaştıkları Sorunlara Yönelik Yapılan Projeler

- Mimari sorunlar (yolların, kaldırımların, kamu ve özel sektöre ait binaların engellerin erişimine uygun olmaması)
- Engelli rampalarının yollarının gerekenden çok dar, yüksek ve dik olması standartlara uygun olmaması
- Yolların bozuk düzeyli olması
- Engelli yollarına bilinçsizce yerleştirilen ve bu yolların kullanımı kısıtlayan kaldırım işgalleri
- Yetersiz genişlik ve yükseklikteki toplu taşıma araçları, taşıtlarda engelli bireylerimizin kullanımına uygun olmaması ve

dar kapılar

- Yaya geçitlerindeki yetersizlik
- Üstgeçitlerde yetersizlik engelli çıkışı veya asansör olmayışı
- Engelli bireylerimiz için bilgilendirme, yönlendirme eksikliği
- Engelli çocuklarımız için uygun parklarımızın olmayışı
- Akülü arabalarını şarj edecek çok az sayıda belli noktalarda ve geçiştirilmiş şekildeki şarj istasyonları
- Ailelerin desteği tarafından ekonomik sorunlar
- Avm'deki engelli vatandaşlarımız için yapılan asansörleri onlardan çok engelsiz vatandaşların kullanması
- Aile yetersizliği fakirlik
- Aile tarafından dışlanma
- Belediyenin çevresel düzenlemede alt yapı sorununu sorunsuz sağlayamaması
- Atm önlerinde basamaklar, engel rampası olmayışı
- Toplumsal duyarsızlık
- Duygusal baskı, insanların acıma duygularına maruz kalması
- Duraklarımızın engelli bireylere uygun tasarlanmamış olması
- Dolmuşlarımızda engelli bireyler için hiçbir tasarım, kullanıma uygunluğu yoktur
- Engellilerimiz için yetersiz sosyal aktiviteler

Engellilerin Karşılaştıkları Sorunlara Yönelik Neler

Yapılmalıdır?

- Engelli giriş ve rampaları standartlara uygun yapılmalıdır. Engellilerin kendi başlarına rahatça kullanılabilecek şekilde

dizayn edilmeli

- Engellilerin iş gücüne katılma oranının yükselmesi için eğitilmiş ve meslek sahibi olmuş engelli kişi sayısının artırmak, toplumun özürlü kişilere önyargılı bakışını kaldırmak, ulaşılabilirlik sorunlarını çözmek, iş yerlerinde uygun ortamının yaratılmasını sağlamak, işverenlere teşvik ceza uygulamasının etkili işletmek
- Engelli yollarının önlerini kapatacak tasarımlar yapılmamalı, araçlar yolları kesecek şekilde park edilmemelidir.
- Kamu ve özel kurumlar engelli bireylerimize uygun inşa edilmeli bu kurallara uymayanlara yaptırım uygulanmalıdır.
- Fiziksel çevre engellilerimize göre tasarlanmalı, kent tasarımı kullanıma uygun olmalıdır.
- Ulaşım noktasında engelliler için engellilere has özel dolmuşlar tasarlanmalı, kullanımı sadece onlara ait olmalıdır.
- Sosyal dışlanma aşılmalı, halk bilinçlendirilmeli ve eğitilmelidir.
- Sosyal aktiviteler çoğaltılmalı, sosyal yaşam alanları artırılmalıdır.
- Bozuk düzeyli yollar engellilerimize uygun yapılmalıdır.
- Yaya geçitlerinde engelliler için sistemsel tasarımlar yapılmalı bilgilendirme ve yönlendirme olmalıdır.
- Rehabilitasyon ve araç-gereç gereksiniminin yeterince karşılanması
- Engelli istihdamı artırılmalı

- Üstgeçitler engellilerin rahatça kullanabileceği şekilde yapılmalı ve asansörler bulunmalıdır.
- Engelli çocuklar için onlara özel tasarlanmış parklar dizayn edilmelidir.
- Akülü arabaları için araçlarını şarj edecek kısıtlı değil de engellilerimizin her noktada ulaşabileceği şekilde ve insani şartlara uygun şarj istasyonları yapılmalıdır.
- Atm'lerin önlerinde engelliler için rampalar yapılmalıdır.
- Duraklar engelli vatandaşlara uygun tasarlanmalıdır.
- Dolmuşlar engelli vatandaşlara uygun tasarlanmalıdır

Tokat'taki Engellilerin Karşılaştıkları Sorunların Görsel Analizleri

Yaya Yolları Ve Kaldırımları

Kaldırım ve yaya yollarının yüzeyi kaymaz nitelikte döşemeleri bitişik ve boşluksuz olmalıdır. Kaldırım üzerinde ızgara, rögar kapağı gibi alt yapı tasarımları var ise bunlar çukur ve çıkıntı oluşturmayacak şekilde kaldırıma sıfır şekilde düzenlenmelidir. Elektrik direkleri, trafik işaretleri, ağaçlar, yaya korkulukları düzgün şekilde yerleştirilmelidir. Görme engelliler için uyarıcı ve yönlendirici uygulamaların bulunması gerekmektedir.

Tokatta ise kaldırım döşemeleri kullanımı vasıfsız denilebilecek kadar zayıftır. Tasarım ve araçlar gelişigüzel yerlere dikilmiş, park edilmiştir. Duyarlılık yok denilebilecek kadar aşağılardadır. Engelli vatandaşlarımızın tek başlarına hareket etmeleri hayli imkansızdır. Önlem ve koruma adına yapılmış elle tutulur hiçbir çalışma mevcut

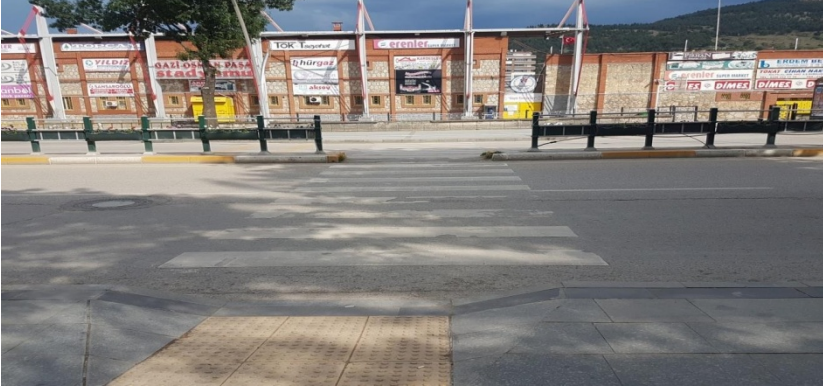
değildir. Halk engellilerimizin kullanım alanlarını sıradanlaştırmıştır. Kaldırımlar ve geçitler tamamen yapılmış olmak için yapılmıştır.

Yaya Geçitleri

Yaya geçitlerinde trafik işaret lambaları işitme engelliler için renkli ışıklı, görme engelliler için yaya geçiti hissedilebilir düzey ve sesli uyarı işareti bulunmalıdır. Yaya geçitlerinde trafik işaret düğmeleri olmalı ve engellilerin ulaşabileceği şekilde tasarlanmalıdır. Yaya geçitlerinde rögar kapağı veya altyapı çalışmaları malzemeleri bulunmamalıdır.

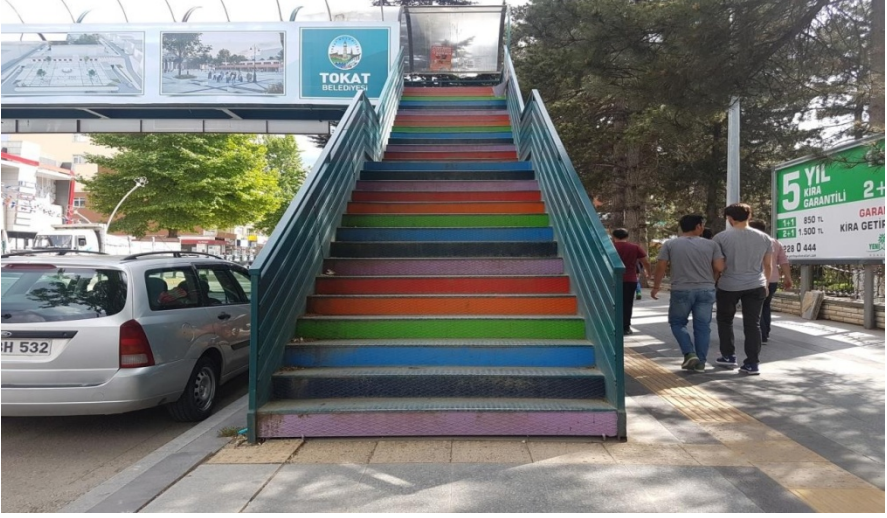
Tokatta ise yaya geçit noktalarında engelli bireylerimiz için olması gereken hiçbir çalışma ve eylem yoktur. Ne işitme engellilerimiz için renkli ışıklı uyarıcılar ne de görme engelliler için hiçbir noktada kullanıma uygun hissedilebilir düzey yoktur. Sarı çizgiler vardır lakin bunları gözle görülebilir şekildedir hissedilebilir düzeyde değildir. Geçitin bir tarafında kaldırım rampası mevcutken yaya geçitin sonundaki kaldırımda rampa mevcut değildir. Durum bu kadar vahimdir ki erişim kapsamında sağlıklı düzenleme yoktur.

Üst Geçitler

Üst geçitlerde engelli rampaları kaymaz kaplamalı olmalıdır. Uygun erişim varsa asansör bulunmalıdır. Görme engelliler için uyarıcı ve yönlendirici yüzey bulunmalıdır.

Tokatta ise üst geçitlerde engelli rampası veya asansör bulunmamaktadır. Üst geçitler engellilerin kullanımına uygun değildir. Tek bir noktada engelli rampalı üst geçit vardır. Orada ise rampa kullanıma uygun değildir. Çok dik ve yağmurlu havalarda kayacak düzeydedir. Ayrıca görme engelliler için hissedilebilir düzeyde mevcut değildir.

Kaldırım Rampaları

Kaldırım rampaları standartlara uygun azami eğimde olmalıdır. Tekerlekli sandalyelerin rahatça hareket edebileceği geniş alanlar olmalıdır. Rampalarda görme engellilere yönelik hissedilebilir yüzey uygulaması bulunmalıdır.

Tokatta ise kaldırım rampaları ya standartların dışında dik ya da engelli bireylerin kullanamayacağı şekilde dardır. Ayrıca yükseltisi de vardır. Standartlara uygun noktalar da vardır lakin kullanım alanları kısıtlıdır. Tasarım ve araçlar gelişigüzel yerlere dikilmiş, park edilmiştir.

Bilgilendirme Ve Yönlendirme İşaretleri

Yaya geçitlerinde, duraklarda, meydanlarda olmalıdır. İşaret ve bilgiler açık ve net okunabilir kolay anlaşılabilir, uzaktan görülebilir ve fiziksel engellilerin erişebilirliğine uygun olmalıdır.

Tokatta ise yaya geçitlerinde de duraklarda da meydanlarda da bilgilendirme ve yönlendirme işaretleri mevcut değildir. Bilgilendirme ve yönlendirme işaretleri de dahil engelliler adına hiçbir erişim noktasında çalışma ve düzenleme mevcut değildir.

Dolmuş Durakları

Duraklarda engelliler için tekerlekli sandalye yerleri olmalıdır. Duraklarda hangi toplu taşıma aracına ait olduğu aracın güzergahı, numarası, durağın adını belirten okunaklı panolar olmalıdır. Görme engelliler için bilgilendirme panoları olmalıdır.

Tokatta ise otobüs durakları engellilerimize uygun tasarlanmamıştır. Engelli kullanımına uygun hiçbir düzenleme yoktur. Görme engelliler için bilgilendirme panoları yok ve ayrıca hissedilebilir düzeyde otobüs çıkıntıları da mevcut değildir

Dolmuşlar

Dolmuş kapısına yakın olacak şekilde konumlandırılmış ve basamağı sert, kaymaz malzemelerden yapılmış olmalıdır. Şerit bant uygulamalı koltuk bulunmalıdır. Engelli yolcuların kolayca tutunabileceği şekilde imkan sağlanmalıdır. Tekerlekli sandalyeler için alan bulunmalıdır. Araç kapıları geniş olmalı, aracın kaldırma açılan kapısı olmalıdır.

Tokatta ise dolmuşlarda engelli adına yapılmış hiçbir düzenleme yoktur. Dolmuş basamakları yüksek, dar ve kaygandır. Şerit bant uygulamalı koltuklar mevcut değildir. Dolmuş içi tasarımlar engellilerimiz yönünde tamamen olumsuzdur. Tekerlekli sandalyeler için alan olmadığı gibi binmek inmek hayli imkansızdır. Kaldırımlara açılan rampalar mevcut değildir.

Şarj İstasyonları

Engelli araçlarımızı şarj istasyonları bulunduğu noktalar itibariyle rahatça erişilebilir konumda olmalı ve bulunduğu alan insani şartlara uygun engellilerimizin araçlarını rahatça sıkıntı çekmeden şarj edecek noktalarda ve şartlarda olmalıdır.

Tokatta ise onca engelli olmasına rağmen erişebilirlik konusunda iki noktada şarj istasyonu mevcuttur. Engellilerimizin erişimi hayli zordur. Meydanda ki şarj istasyonu kullanıma uygundur fakat diğer şarj istasyonu insani şartlara uygun değildir. Engelli bireylerimiz güneşin altında araçlarını şarj etmektedirler.

ATM

Kamu ve özel kurumlar tasarımlarını engelli bireylerimize uygun düzenlemelidir ki engelli bireylerimiz günlük sıradan işlerini tek başlarına halledebilsinler. Küçük detayları büyük düşünmeliyiz ki yaşamları kolaylaşsın.

Tokatta ise en basiti ATM'ler engelli erişimine uygun düzenlenmemiştir. Engelliler adına basamağı ve rampası bulunmamaktadır. Engellilerimiz günlük yaşamlarını en basit işlerini kendi halletmelidir kendilerine olan güvenleri biraz olsun artsın. Kamu kuruluşları ve özel sektör kuruluşları tasarımlarını engelli bireylerin erişime uygun düzenlemelidir ki yaşamları kolaylaşsın.

Dışlanma ve Dâhil Olma Süreçleri

Engelli vatandaşlarımız sosyal, kültürel, politik sistemlerin tümünden kısmen veya tamamen yoksul kalmaktadır. Çünkü sosyal hayata dahil olmaları için hiçbir fiziksel çevre dizayn ve tasarımlar yoktur. Bunların yanı sıra en büyük etken sosyal dışlanmaya maruz

kalmalarıdır. “sosyal bütünleşme” kavramının karşıtı olan dışlanmanın sebebi tamamen halkın duyarsızlığı engelli bireylerimizin haklarının ihlali ve sabote etmeleridir. Örneğin engelli bir vatandaşımız kaldırımdan çıkamayıp elini bir vatandaşa uzatmış ve vatandaş buna karşılık Allah versin demiştir. Halkımız engelli ile dilenciye bile ayırt edemeyecek kadar bilinçsiz ve önyargılıdır. Bu ve bunun gibi birçok örnek engelli bireylerimizi sosyal hayattan soyutlamış ve sosyal vatandaş haklarından maruz bırakmıştır.

Sosyal bütünleşmenin karşıtı olarak ele alındığında sosyal dışlanma, sivil, politik, ekonomik ve sosyal vatandaşlık haklarından mahrum olma-edilme durumu olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre, sosyal dışlanma toplulma bireyin sosyal bütünleşmesini sağlayan sosyal, ekonomik, politik ve kültürel sistemlerin tümünden, kısmen veya tamamen yoksun olma dinamik sürecini ifade etmektedir.(Çakır, 2002).

Okul ve diğer alanlarda koruma, utanma, korku gibi nedenlerle engelli olmayan arkadaşlarıncı dışlanmaktan çekindikleri için en doğal yaşam haklarını bile kullanamamaktadırlar. Sosyal ilişkilerinden eğitim ve istihdam alanlarında yaşadıkları dezavantajlardan dolayı günlük yaşamdan uzaklaşmışlardır. Toplumumuz eğitilmeli bilinçlendirilmeli ve duyarlı olmalıdır ki engellilerimiz sokağa çıksınlar sokaklar şenlensin. Özgürleşsinler ki yaşamının tadına varsınlar her güne bin umutla uyaınsınlar. Sokaklar diğerleri kadar onlarında haklarıdır. Haklarını gasp etmemeliyiz. Çünkü engelli yoktur engellenmek vardır. Onları engellemek hiçbirimizin hakkı olamaz. Unutulmamalıdır ki, her birey ya engelli, ya engelli yakını ya

da engelli adayıdır.

Engellilerin Hayata Bakış Açıları

Toplumumuzun engellilere güçsüz, aciz, düşkün, çaresiz, acıma duygusuyla bakışı engellilerimizi hayattan soyutlamış ve uzaklaştırmıştır. Toplumun engellilerimize bu şekilde bakmasından dolayı içine kapanık hayattan hiçbir beklentisi olmayan kişiler haline getirmektedir. Toplumun ön yargısından dolayı böyle düşüncelerin var olduğunu bilen engelli aileleri engellilerini evde saklamaktadırlar. Engellilerimizin hayata dair hiçbir beklentileri, hedefleri, amaçları ve umutları olmamasının sebebi toplumdur. Toplum engellilerimizi ötekileştirmiştir. Aslında insan yaratıcı olma gücü ve yetenekleri doğrultusunda toplumun bir parçasıdır. Engelleri onların bu haklarını elinden alamaz. Sağlıklı insanlar ve engelliler arasında sosyal hayat ve görevler arasında fark yoktur. Spor, sanat alanında kendini ispatlamış, sağlıklı insanlardan çok daha başarılı engellilerimiz vardır. Engellilerimizin kendilerine güveninin artırmalıyız. Engellilerimiz onlara acıyarak, üzülen, irdeleyerek bakarak onlara hiçbir katkımızın olmayacağını her şeyin insanlar için olduğunu acımayı bırakıp onlar için gerçekten bir şeyler yapmamızı beklemektedirler. Üzülmenin sonuç olmadığını an ve durum neyse onu olabildiğince iyi şartlara taşımaları ve onları hayata kazandırmalıyız

SONUÇ VE ÖNERİLER

Engelli erişebilirliği kapsamında Tokat ilini baz alarak yaptığımız çalışmalar, engelli vatandaşlarımızın hayatlarını sürdürebilmesi hayli imkansız, zor ve sıkıcı boyuttadır. Yapılan projeler, çalışmalar, düzenlenen mimari yapı, fiziksel çevre düzeni tamamen yapılmış olmak için yapılmıştır. Engelli bireylerimiz bunlardan hiçbir noktada tamamen yararlanamamaktadır. Engelli rampaları bulunmakla birlikte bir engelli vatandaşın kendi başına kullanabileceği şekilde değildir. Ulaşım kapsamında engellilerimiz hiçbir noktada halk dolmuşlarını kullanamamaktadır. Dolmuşlarda hiçbir şekilde engellilerimize özel tasarımlar yoktur. Tiyek ve ark. (2016) İstanbul Zeytinburnu'nda engelli erişimi ile ilgili yaptıkları araştırmada, engellilerin toplu taşımayı 16:30-19:30 saatleri arasında yoğun kullandıklarını tespit etmişlerdir. Buna göre durak, istasyon ve araçların tasarımlarını incelemişlerdir. Sonuç olarak tüm engel gruplarının gereksinimlerini karşılayacak şekilde standartlara uygun olmadığını belirtmektedir.

Yollar, yaya geçitleri, parklar, engelli araçlarının şarj yerleri amacına uygun yapılmamıştır. Nitekim Mamatoğlu'nun (2015) Türkiye genelinde engelli bireylerin kamusal alanlarda herhangi bir binaya girerken ve bina içerisinden çıkıp bir yere gitmek istediğinde yolda- kaldırımda ve toplumda yaşadığı güçlükleri ortaya koymak amacı ile yaptığı algı değerlendirmesinde önemli sonuçlar ortaya konulmuştur. Özellikle bina girişlerindeki rampalar, kaldırımlarda sürekliliğin olmaması temel sıkıntılar içerisinde yer almaktadır.

Yaşam engelli bireyler için hayli zor ve pasiftir. Onlara kendi

güvenini kazandıracak, onları kendilerinin bir şeyleri başaracak düşünceyi besleyen günlük en basit işlerini bile yetersiz erişimden dolayı kendi başlarına halledememeleri engellilerimizi içe kapatmakta ve hayata karşı olumsuz bakmaya itmektedir. Örneğin AVM (Alışveriş Merkezleri)nin bile engellilerin erişimi için uygun şekilde tasarlanmadığı için mekanlara erişim ve bu mekanlardan faydalanmanın engellendiği yapılan bir başka çalışmada da ortaya konulmuştur (Arslan ve ark., 2014).

Engellilerimizin bu hisse kapılmasının sebebi tamamen engellilerimize duyulmayan sağduyudur. En basiti engellilerin yollarını ve haklarını kendi yaşamlarını kolaylaştırmak için kullanmaktadır. Üst düzeylerden engelli erişebilirliği kapsamında bir adım yoktur. Engelli ihtiyaçlarını giderebilen bilinçli bir halk oluşturulmalı eğitilmeli ve gerekli düzenlemeler için adımlar atılmalıdır. Tokat'ta çalışmalar, projeler yok denilebilecek kadar az ve yetersizdir. Engellilerimizi hayata bağlayacak en önemli nokta kendilerini yaşamın içinde bulmalarıdır. Önlerindeki kentsel erişim problemlerini ortadan kaldırmalıyız. Engellenmelerine fırsat vermemeliyiz. Engellilerin yaşamları, düşünceleri, engelleri, engellerin neden olduğu zorlukları kimsenin bilmiyor olması bu gerçeklerle bir kişi bile olsa bilinçlendirilmesi demek onlarca engelliye hayatını geri vermek demek olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aksu T.M. (2008). Kronik Hastalığı Olan Çocukların Annelerinin Sosyodemografik Özellikleri Depresyon, Anksiyete, Problem Çözme Yeteneği ve Yaşam Kaliteleri Açısından Değerlendirilmesi. (Uzmanlık Tezi). Haydarpaşa Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi. İstanbul.
- Arslan, Y., Şahin, H. M., Gülnar, U. ve Şahbudak, M. (2014), "Görme Engellilerin Toplumsal Hayatta Yaşadıkları Zorluklar (Batman Merkez Örneği)", Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 4(2), ss.1-14.
- Bayhan, P. ve Metin, N. (1992), "Zeka Özürlü Çocuğu Olan Annelerin Çocuklarının Özürlü Olduğunu Öğrendikten Sonra Yaşadıkları Duygu, Düşünce ve Tepkilerinin Eğitim Düzeylerine Göre İncelenmesi", İstanbul 1. Ulusal Özel Eğitim Kongresi, ss.245-254.
- Bolat, N. (2015), "Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Psikolojik Durumları",
http://www.tavsiyeediyorum.com/makale_14960.htm
- Burcu, Esra (2007), Türkiye'de Özürlü Birey Olma: Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma, Hacettepe Üniversite Yayınları, Ankara.
- Er, M. (2006), " Çocuk, Hastalık, Anne-Babalar ve Kardeşler", Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi. 49: 155-168.
- Gümüş, D. Ç. (2007), "Türkiye'de Özürlüler İçin Ulaşılabilirlik Mevzuatı", TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Dosya 46 Dergisi, 4, 18-23.

- Kızar, O. (2012), Farklı Branşlardaki Görme Engelli Sporcuların Yalnızlık Düzeylerinin Karşılaştırılması, Elazığ, Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Köksal, G. (2011), Zihinsel Engelli Çocukları Olan Ebeveynlerin Yaşamlarında Algıladıkları Stresi Yordayan Faktörlerin İncelenmesi, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Küçükaslan, B. (2005), "Sakat-Engelli, Kim?-Ne?", <https://www.engelliler.biz/forum/ayrimcilikla-mucadele-insan-toplum-siyaset-bugun-yarin/1010-sakat-engelli-kim-ne-tartisma.html>
- Mamatoğlu, N. (2015), "Türkiye'de Engelliler İçin Erişilebilirlik Uygulamaları Algısı", TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Dosya 36 Dergisi, 3, 6-12.
- Tiyek, R., Eryiğit, B. H. ve Baş, E. (2016), "Engellilerin Erişilebilirlik Sorunu ve TSE Çerçevesinde Bir Araştırma", Kastamonu Üniversitesi İİBF Dergisi, 12, 225-261.

BÖLÜM 3:

KENTİN GÖRSEL ÇİRKİNLİĞİ KATI ATIKLAR VE BELEDİYELERCE YÖNETİLMESİ

Doç.Dr. Şafak KAYPAK¹

GİRİŞ

İnsanların değişik ihtiyaçlarını karşılamak için karşılıklı ilişkiler içinde bulunmaları, bir arada yaşamalarını zorunlu kılarak kentleri oluşturmuştur. Kentler giderek göçler ve nüfus artışı yoluyla hızla büyümektedir. Kentleşmenin gereği olarak kentlerin büyüüp yayılması, verimli tarım topraklarının kentsel topraklara katılması ve betonlaşmasıyla sonuçlanmaktadır. Kentsel çevreyi, yapılardan oluşan bir barınma ve çalışma ortamı veya içindeki insanlardan oluşan bir yığın olarak algıladığımızda; belli bir büyüklükten sonra başı ve sonu belli olmayan ve gittikçe daralan alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde, büyük kentlerimiz, konut ve ulaşım sorunu, su, toprak ve hava kirliliği, yeşil doku eksikliği, sosyal ve kültürel alanların yetersizliği ve aşırı yapılaşma gibi birçok sorunla karşı karşıyadır. Plansız gelişen kentler gözü yoran ve göz estetiğini bozan birçok olumsuz görünüm üretmektedir. Gelişigüzel tasarlanmış düzensiz binalar ve yollar, alçaklı yüksekli dar kaldırımlar, cadde ve sokaklara asılmış biçimsiz ilan ve reklam panoları, ortalığı arasgele atılmış döküntü, moloz ve her türden atık görsel çirkinlik oluşturmaktadır.

Kentsel çevre sorunları içinde önemi gittikçe artan kirlilik kaynağını kuşkusuz katı atıklar oluşturmaktadır. Artan nüfus,

¹ Hatay MKÜ İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü skaypak@gmail.com.

sanayileşme ve kentleşme, kullanılan atık maddelerin miktarlarını artırmış; doğa bu maddeleri özümleyemez hale gelmiştir. Su hava ve toprak kirlilikleri klasik temel kirlilikler olarak bilinmektedir. Kentlerde, katı atık sorunu, üçüncü kirlilik olarak adlandırılan toprak kirliliği ile bağlantılı olarak ön plana çıkmış; kentsel çevrenin değişmeyen sorunu haline gelmiştir. Çünkü atıklar, insan yaşamının içinde doğal olarak oluşmaktadır. Kentlerdeki katı atıkların büyük bir kısmını evsel atıklar, ticari-sanayi kökenli atıklar ile hastane atıkları oluşturmaktadır. Bu atıkların oluşum şekilleri nasıl farklı ise, toplanma ve depolanmaları da aynı şekilde farklı olmaktadır. Kentsel alanlarda toplanan çöpler birbirlerine karışıp kirlilik yanında başka tehlikeleri de beraberinde getirmekte; bazı atıkların ise, geri kazanımı mümkün olmamaktadır. Atıkların yönetilmesi, çevre ve insan sağlığını ve kenti yakından ilgilendirmektedir. Kentlerin yaşam kalitesini yükseltmek, bu atıkların iyi bir şekilde yönetilmesini gerektirmektedir.

Kentsel katı atık yönetimi, kentsel atıkların yönetiminden yerel yönetimlerin sorumlu olduğu süreci anlatmaktadır. Atık yönetim süreci, atıkların toplanması, taşınması, ayıklanması, bertarafı ve geri kazanım faaliyetlerinin tümünü kapsamaktadır. Atık yönetimi, yeni bir olgu değildir, ama sorunun boyutlarının anlaşılması yeni sayılır. Artık atıklar, uzaklaştırılması gereken unsurdan ziyade yönetilmesi gereken ekonomik bir kaynak; kamusal hizmet özelliği ile de yatırım konusu olarak görülmektedir. Kent yönetimi olarak belediyeler, ekonomik anlamda büyük yük oluşturan ve gittikçe artan katı atık miktarı karşısında zorlanmaktadırlar. Katı atık yönetimine ilişkin çözüm oluşturmak, merkezi yönetim, özel sektör, sivil toplum ve bireylerin

sisteme dâhil olmasını zorunlu hale getirmektedir. Yerel yönetimlerce katı atık sürecinin yönetimi için, entegre (bütünleşik) katı atık yönetimi ve sürdürülebilir atık yönetimine önem verilmesi gerekmektedir.Yönetim politikası olarak atık üretiminin başlangıçta azaltılması ve sıfır atık politikası kabul görmeye başlamış;ürün odaklı bir yaklaşımla özel sektör ile işbirliği yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda, iyi bir atık yönetim süreci;kentin atıklardan korunmasını sağlayarak, kensel yaşam kalitesinin artmasına katkı sağlayabilecektir.

1. KENT, KİRLİLİK VE GÖRSEL KİRLİLİK

Kent, bir yerleşim birimi ve sosyo-kültürel bir yaşam biçimidir. Üretim, tüketim ulaşım ve sosyal etkinlikler gibi insan faaliyetlerinin yoğun olarak yaşandığı yerdir. Bugünün kentleri sanayileşme ürünüdürler.*Kentleşme*, dar anlamıyla kent sayısının ve nüfusunun artmasıdır. Daha geniş bir biçimde ise, sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim süreci olarak tanımlanır (Keleş, 2004:22). Ama kentleşme, salt bir nüfus hareketi veya daha geniş bir alana yerleşme sayılmaz. Toplumun ekonomik ve sosyal yapısındaki değişmeyi ifade eder. Kültürel yaşam biçiminin dönüşümünü içerir (Kartal, 1978:5).Görüldüğü gibi, kent denilen yerleşim yerleri kentleşme denilen olgu ile bütünleşerek ortaya çıkmakta ve kentleşme bir süreç olarak, hem kentleri doğurmakta ve hem de büyütmektedir. Aynı zamanda, kentlerin ekonomik ve

toplumsal yapı özellikleri, içinde buldukları ülkenin gelişme düzeyince belirlenmektedir (Özkalp, 1995:288).

Çevre, bir canlının yaşama ve gelişmesini etkileyen tüm dış ortam ve koşullar toplamı olarak tanımlanmaktadır. Çevre, canlıların yaşamları boyunca ilişkilerinin sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşimi içinde buldukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamdır (2872 sayılı Çevre Kanunu, md.2). Çevre insanlar için ortak değerler bütünüdür. Hava, su, toprak gibi yaşam ortamları, bu ortamlardaki bitki ve hayvan toplulukları, insanın tarih boyunca yarattığı uygarlık örnekleri ayrı birer çevresel değerdir (Keleş & Hamamcı, 1998:77). İnsan merkezli bakış açısına göre çevre insanın biyolojik ve kültürel ihtiyaçlarına göre şekillendirilmiştir (Görmez, 2003:15). Çevre denince akla önce fiziksel çevre yani yer gelmektedir. Fiziksel çevre “doğal ve yapay” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Doğal çevre, insan müdahalesiyle değişikliğe uğramamış; yapay çevre ise insan elinden çıkmış çevre şeklinde tanımlanır. İnsanın oluşturduğu yapay bir çevre olarak kent, insan ve doğayı birlikte barındıran ekolojik bir sistemdir. Kentsel çevre, fiziksel ve kültürel boyutları ile birlikte bir bütündür. Toplumsal ve kültürel yapıdan bağımsız, ondan etkilenmeyen bir fiziksel çevre söz konusu olmaz.

Kirlilik, bir kirlenme olgusudur. Kirlenme, sapma ya da bozulma anlamında kullanılmaktadır. Her hangi bir şeyin doğal dokusunu ve görünümünü kaybetmesi, bozulmasını ifade eder. *Çevre kirliliği*, içinde yaşadığımız çevrenin yapısının bozulması ve kirlenmesidir. Çevre kirlenmesi, çevrenin doğal yapısının bozulması ve değişmesidir. Bu

bozulma ve değişmeden insan da dâhil tüm canlılar olumsuz yönde etkilenmektedir. Çevre kirlenmesi olabilmesi için; kirlenmenin çevrenin kendi kendine temizleme kapasitesini aşması, kendine ve canlılara zararlı olabilme sınırını geçmesi gerekir. Ana kirlenmeler, hava, toprak, su kirliliğidir. İkincil kirlenmeler; gürültü, görüntü, besin, radyasyon vb. kirliliğidir. *Çevre sorunu*, çevreyi bozan kirlilik de dâhil olmak üzere zarar verici her türlü soruna denmektedir (Kaypak, 2015:109). Hızla artan dünya nüfusu, plansız kentleşme ve bölgesel savaşlarla çevre kirliliğide giderek artmaktadır (Uslu &Erkan, 2016:4). Kentlerdeki kirlilik sorunları birbiri ile bağlantılı olarak farklı sorunları meydana getirmektedir. Başta toplumsal sorunlar, beslenme sorunları, konut, enerji, gürültü, flora-fauna sorunları ve atıklar gelmektedir (Sencar, 2007:26-27). Kentsel çevre sorunları olarak öne çıkan toprak, su ve hava kirliliğinden sonra insan sağlığı üzerinde en büyük tehdidi oluşturan sorun atıklardır.

Görsel, görme duyusu ile görmeye dayanan, görme eylemi ile ilgili olandır. Görüntü, bir şeyin dıştan bakılınca görünen biçimi, görünme durumu, görünüm olarak tanımlanır. (TDK, 2018). Görme alanına girdiğinde biçimindeki uyum ve ölçülerindeki denge ile hoş giden görüntüler ‘güzel’; hoş olmayan, rahatsız edici görüntüler de ‘çirkin’ olarak adlandırılır (cevreonline.com, 2018).Kentın bizim üzerimize düşen yansıması ile oluşan görüntüler, görme duyusu ile doğru orantılıdır. Bir şey hakkında fikir oluşturabilmemiz için görmemiz gerekir. Doğada denge ve estetiğın var olduğu,ama insanın doğaya zarar veren yapay teknolojiler geliştirerek, çevrede estetik olmayan görünümleri giderek artırdığı görölmektedir.

Görsel kirlilik, etrafımızda bizi rahatsız eden görüntülerdir. İnsanın görmekten hoşlanmadığı, bulunmak istemeyeceği ortamları ifade eder (Kaypak, 2015:190). Görsel kirlilik, insanın seyretmekten zevk almadığı görünüm olarak tanımlansa da; gerçek anlamıyla, yaşamak için kurduğu yapay çevrenin doğal çevre aleyhine tahribat yapıcı ve düzensiz olarak büyümesidir. Yapay ortamların doğal ortamları tahrip etmesi veya ikisinin uyuşamaması sonucu meydana gelen hoş olmayan durumdur. Görsel kirlenme, genelde doğal ve yapay çevre içinde yer alan, sergilenen ve bellekte olumsuz simgeler bırakan, düzensiz biçimlemelerin tümü olarak tanımlanmaktadır (Kumbaracıbaşı1991:53; Önder & Konaklı 2002:30).*Görsel çirkinlik*, bir görünüm kirliliğisorunudur. Gözeçirkin gelen çevre görünümüdür. İnsanınçevresini tahrip ediciçeşitli faaliyetleri sonucunda birtakım çirkin görüntüler ortaya çıkmaktadır.

Özellikle büyük kentlerde yaşayan insanlar, sıklıkla şu görüntü kirlilikleri ile karşılaşılır:*Kamusal alan kirliliği*; Yanmış ormanlık alanlar, toprağı alınmış, erozyona uğramış sahalar, kirli kıyı ve sular, imar kurallarına uymayan biçimsiz yapılaşma, hava kirliliği, yeşil alan yokluğu, yetersiz çevre düzenlenmesi, otomobillerin düzensiz ve kurallara aykırı park ettiği yol kenarları, kaldırımsızlık, dar yürüme alanları, görüş alanı darlığı, enkazlar, dış cephe görüntüsündeki karmaşa, düzensiz trafik, plansız köprü ve alt geçitler, atılmış her türden atık, binaların dış yüzeylerine, işyeri önlerine, cadde ve sokaklara asılmış oransız ilan ve reklam tabelaları, renk ve biçim uyumsuzlukları, koku ve ışık kirliliği. *İçmekânlarda görüntü kirliliği*; Darlık-basıklık, az ya da fazla sayıda ve gereksiz kolon

kullanılması, ihtiyaca uymayan düzenlemeler, yetersiz aydınlatma, renk uyumsuzlukları, sigara izmaritleri, kirli ve aşırı yıpranmış malzemelerin kullanılması. *İnsanla ilgili olumsuz görüntüler*; Kirli ve bakımsız bir bedene ait görüntüler (yüz, saç, diş, tırnak), kirli ve bakımsız giyim eşyaları, kendine yabancılaşma tezahürü giyim ve tutumlar, kötü davranış ve uygunsuz hareketler, yoksulluğun istismarı (dilencilik) ve cinselliğin istismarı (Önder & Konaklı 2002: 30).

Görsel kirlilik, görme duyumuza hitap eden; gözümüzü rahatsız eden bir çirkinlik sorunu olarak algısaldır. Görsel kirliliğin oluşturduğu düzen bozuklukları ve çirkin görüntülerin etkisi, bireysel algılamaya bağlı olarak değişebilmektedir. Yaşamın koşuşturması içinde birçok şeye yeterince bakmasak da ‘bakmak ve görmek’ farkı burada devreye girmektedir. Bazıları, fazla etkilenmemekte, duyarsız kalmaktadır. Bazılarını ise, daha fazla rahatsız etmektedir. Görüntü kirliliğinin çeşidi ve kişisel farklılıklara göre düzensiz ortamlar, duyarlı insanlarda hoşnutsuzluk, dikkat dağılması, adaptasyon güçlüğü, sinirlilik, öfke, davranış bozukluğu, bezginlik, verimsizlik meydana getirir ve düşünce konsantrasyonunu bozar. Karmaşa sebebi ile sürekli hoş olmayan görüntülerle karşı karşıya kalma sonucu kötümserlik, yaşama sevincinde azalma ve psikosomatik hastalıklarda artış, istenmeyen görüntüler sonucu ruhi travma, bulantı, baş dönmesi ortaya çıkabilmektedir (Bodur & Kucur, 1994:51).

2. GÖRSEL ÇİRKİNLİK OLARAK KATI ATIKLAR VE ÇEŞİTLERİ

Atık, atılmış olan ve çevreyi kirletme özelliğine sahip maddelere denir. Atık, çevrede farklılaşmaya yol açacak miktarda çevreye boşaltılan, katı, sıvı, gaz ya da radyoaktif olmayan her türden maddedir (Tenikler, 2007:28). Atık Yönetimi Yönetmeliği'ne göre atık; üreticisi veya fiilen elinde bulunduran gerçek veya tüzel kişi tarafından çevreye atılan veya bırakılan ya da atılması zorunlu olan herhangi bir madde veya materyal olarak tanımlanır. Atıklar sadece katı maddelerle sınırlı değildir. Fabrika bacalarından savrulan toz ve gazlar, egzoz ve baca dumanları ile sanayi ve kanalizasyon maddeleri de birer atıktır (Atık Yönetimi Yönetmeliği, 2015). Atık, insan faaliyetlerinin yan ürünüdür. Atığın belirleyici özelliği, kullanıcısının maddeyi gözden çıkarmasıdır. Farkı değerinin diğerlerinden düşük olmasıdır (Türkiye Belediyeler Birliği, 2015:1).

Atık ile çöp birbirinden farklı kavramlardır. Önceleri atık denilince, akla sadece katı maddeler gelirdi. Günlük kullanım dilinde yaygın şekilde 'çöp', küçük parçalara da 'çer-çöp' adı verilir. Evsel katı atıklara çöp denmektedir. Çöp düzenli depolanması veya bertaraf edilmesi gereken bir kısım iken, atık ihtiva ettiği maddelerin ayrıştırılması ve geri dönüşüm işlemlerine tabi tutulması gereken, ülke ekonomisine katma değer sağlayabilecek kısımdır (atiksahasi.com, 2018). Günümüzde çöp yerine, daha geniş anlam ifade eden atık sözcüğü kullanılmaktadır. Kavram, çevre yönetimi sürecine 1983 tarihli 2872 sayılı Çevre Kanunu ile dâhil olmuştur.

Atık, artık ile de karışmaktadır. *Artık*, bir şeyden artan, içildikten, yenildikten veya kullanıldıktan sonra geriye kalandır. Artık ile üretim aşamaları ve tüketim sonucunda artan kalıntı, kırıntı ve parçalar kastedilir. Atık ise, kullanıldıktan sonra atılan her türlü maddedir. İnsanların sosyal ve ekonomik faaliyetleri sonucunda işe yaramaz hale gelen, kullanım süresi dolmuş yaşam ortamından uzaklaştırılması gereken maddelerdir (atiksahasi.com, 2018).

Katı atık, evsel, ticari veya endüstriyel faaliyetler sonucu oluşan, tüketicisi tarafından artık işe yaramadığı gerekçesiyle atılan, ancak çevre ve insan sağlığı nedeniyle düzenli biçimde uzaklaştırılması gereken maddelerdir (Palabıyık & Altunbaş, 2004:105). Katı atık, sıvı, gaz veya radyoaktif atıklar dışında kalan atıklar için kullanılsa da; katı atıkların yeniden üretim ve işleme sürecine sokulması nedeniyle artık yarı katı maddeler için de kullanılmaktadır (Zachary, 1995:165; Curi, 1997:14). Katı atıkları yok edilmesi gereken maddelerden çok geri kazanılması gereken zenginlik olarak gören anlayış atıkları değerlendirilebilir kaynak diye algılar (Bartone 1990:7). Çöplerin kullanılmayan maddeler olmaktan çıkıp önemsiz hale gelmesi “gelir getirebilir olma” süreci ile başlamıştır (Akdoğan&Güleç, 2005:53).

Atıklar, *fiziksel durumuna göre* (katı, sıvı ve gaz); *orijinal kullanımına göre* (ambalaj atığı ve mutfak atığı); *içerdiği materyale göre* (kâğıt, cam, plastik, metal vb.); *fiziki özelliklerine göre* (yanabilir, kompostlanabilir, geri kazanılabilir); *kaynağına göre* (evsel, ticari, kurumsal, zirai ve endüstriyel); *risk seviyesine göre* (tehlikeli, tehlikesiz) (Akdoğan& Güleç, 2005:58; Türkiye Belediyeler Birliği, 2015:1); *ayrışma özelliklerine göre* organik ve inorganik; *yapılarına*

göre fiziksel, kimyasal ve biyolojik; *özel niteliğine göre* (tıbbi atıklar ve elektronik atıklar) diye ayrılabilirler.

Kentsel katı atık, kentlerde oluşan ve yerel yönetimlerce yürütülen hizmetlerle toplanıp uzaklaştırılan katı atıklardır. Kentsel katı atık, zararlı ve tehlikeli katı atık kapsamına girmeyen atıklar için kullanılmaktadır. Evsel atıklar, endüstriyel, ticari, kurumsal ve kentsel işlevler sonucu ortaya çıkan atıkları kapsamaktadır (EPA, 1989:9). Bu tür atıkların toplam katı atık miktarı içindeki payı %10'dan azdır. Katı atık genel bir ifadedir. İçine kırsal alanlar ve mücavir alanlarda yapılan faaliyetler de girer. Ev ve işyerlerinden gelen katı atıklar kentsel katı atık veya belediye atığı olarak adlandırılır. Kentsel katı atık dışındaki diğer atıklar, sanayi ve enerji santrali atıkları, arıtma tesisi çamurları, inşaat yıkıntı ve atıkları, tarım ve madencilik atıkları, hastane atıklarıdır(Türkiye Belediyeler Birliği, 2015:1-2). Evsel atıklar, karışık olabilmektedir. Ampul, piller, boya kutuları, kimyasal maddeler, deterjanlar ve elektronik aletleri de içerebilmektedir.

Kentsel katı atıkların bileşimi ve üretim miktarı, toplumların sosyo-ekonomik özellikleri, beslenme alışkanlıkları, gelenekler ve coğrafi veiklimsel koşullara göre değişebilmekte; ülkeden ülkeye, kentsel ve kırsal alanlara göre farklılaşabilmektedir (Palabıyık & Altunbaş, 2004:124; Türkiye Belediyeler Birliği, 2015:3).

Sadece atığı insanlar oluşturmaz. Doğadaki bütün canlıların atığı olur.Doğanın işleyiş sürecinde atık oluşur. Doğa, madde ve enerji döngüsü içerisinde oluşan atığını yeniden sisteme kazandırır. İnsanürettiği yapay sentetik materyaller ileekolojik döngüye zarar verebilmektedir.Sanayi kuruluşları, büyük miktarlardaki zararlı

kirlenici maddeleri hızla çevreyeyaymakta; doğa bunları kısa zamanda temizleyememektedir. Havaya, toprağa, suya ve çevreye saçılan bu kirlilikler zamanla artarak doğal dengeyi bozmaktadır(Önder& Konaklı 2002:29). Ürettiğimiz her türden atık, çevreyi büyük bir tahribata sürüklemektedir. Canlı ve cansız doğal yaşam alanları, çok ciddi bir bozulma ve yok olma süreci altındadır.

Yeşil alanlar ve piknik yerlerinde,hem çöp kutularının yetersizliği, hem de halkın bu konuda bilinçsiz olması nedeniyle, bu alanlar her yere atılan boş şişe, poşet, plastik kutular, çekirdek, çukulata kabukları ve yiyecek artıklarının meydana getirdiği kirlilikle doludur. Cam ve şişe kırıkları her yerdedir. Bazı sorumsuz kişiler, soda ve içki içtiklerinde boş şişeleri taşlara vurup kırmaktan zevk almakta, başkalarını düşünmemektedirler. Buparçalar, sıcahtayangın çıkmasına neden olduğu gibi, araba lastiklerine ve insanların ayakkabılarına da batmaktadır. İnsanların, piknik sonrası bıraktıkları çöp ve plastik torbalar piknik alanlarının doğal ve temiz görüntüsünü bozmaktadır. Plastik ambalajların geri dönüşümü zordur ve ancak yanarak yok edilebilmektedirler(Önder & Konaklı 2002:31).

Gerek estetik, gerekse işlevsellik açısından kullanımı uygun olmayan çöp kutusu örnekleri mevcuttur. Farklı boyut, renk ve şekilde çöp kutuları bütünlük hissini bozmakta, hoş durmamaktadır. Çöp kutularındaki çöplerin sık aralıklarla toplanmaması, yeterli çöp kutusu bulunmayışı ve halkın çöp kutusunu kullanma konusunda yeterli bilince sahip olmamasından dolayı,taşan çöplerin, boyası çıkmış çöp kutularının görüntüsü ile sıkça karşılaşmaktadır. Düzensiz çöp sahaları estetik olmayan çirkin görünümsergilemekte, rüzgârlarla

taşınan torba, kâğıt vb. atıklar çöp sahasının yakınından geçen yollara taşınmaktadır(Önder& Konaklı 2002:31-33).Çöp yığınları, bulunduğu yerin estetik güzelliğini bozduğundan bu yığınlar için yerleşim alanından görünmeyen bir yer seçilmesi önerilmektedir.

Ancak, belediyenin de bu işleri gereken hassasiyetle yapmaması; diğer yandan halkın da bu konuya duyarsız olması nedeniyle, özellikle kent sokakları ve caddeler göze hoş görünmeyen manzaralarla dolmuştur. Binaların üst kat damlarına ne bulunursa atılmakta, bu da görüntü kirliliğine yol açmaktadır. İnsanlar evlerinin kapısından çıkınca her yere çöp atabileceklerini zannetmekte; evlerinin içinde gösterdikleri itinayı çevrelerine göstermemektedirler. Nasıl olsa çöpçüler vardır ve temizleyeceklerdir. Onların işi budur diye düşünülmektedir. Kentlerde bulunan çöp kutuları, teşhir edilir gibi ana cadde köşelerine yerleştirilmektedir. Çöp kutularının üstü kapalı ve etrafı temiz değildir. Mahalle içlerinde orta yere bırakılmış çöp kutuları, duvarlara yazılmış yazılar, genel seçimlerden kalma yarım yırtılmış afişler kentin görünümünü bir hayli bozmaktadır.

İnşaat ve imalat işi ile uğraşanlar, boş gördükleri alanlara geceleyin artıklarını dökerek yeşil alanları katletmekle kalmayıp görüntü kirliliğine de neden olmaktadırlar. İnşaatlardan dökülen çiviler, arabaların baş düşmanı olmuş gibidir. Çöp kutuları için gözden uzak kuytu yerler seçilebilirse de, Batıdaki gibi, binaların proje safhasında özel çöp kanalları,çöp öğütücüleri ve gizli çöp depolarının tekniğine uygun olarak yaptırılması en uygun çözümdür.

Çöpler, mutfak atıkları ve cadde süprüntüleri gibi katı atıklar yerleşim alanı dışına taşıma suretiyle atılmaktadır. Dünya nüfusu 7

milyara yaklaşırken, her gün milyonlarca ton gıda, mobilya, ilaç, ambalaj, elektronik aletler, arabalar, hastane atığı ve kimyasal maddelerden oluşan çöp, dünyadaki yaşanacak alanların giderek azalmasına yol açmaktadır. Atıklarımız dağları geçmekte, neredeyse, geometrik olarak katlanarak artmaktadır. Everest tepesinde bile dışkı, naylon poşet, pet şişe ve konserve kutularından oluşan 140 ton kadar çöp birikmiş; Nepal hükümetince toplanan çöp miktarı ise 16 tonda kalmıştır. Birleşmiş Milletler, Dağın dağcılarının bıraktığı insan atıkları sebebi ile hastalık yayabileceğini belirtmiştir (www.gazetevatan.com, 2017). Hemen her ülkeden sürekli gelen dağcılar ile birikmeye başlayan atıklar, artık doğanın kendini temizleme kapasitesinin üstüne çıkmış, sorun oluşturmaktadır. Yani gittiğimiz yeri pisletmekteyiz.

İnsan çöp oluşturma birimi gibi faaliyet göstermektedir. Çöplerden kaçamayacağımıza göre atmamak gerekir. Attığımız katı atık türlerinin doğada kaybolma süreçleri değişebilmektedir. Örneğin; organik atık ile elektronik atığın doğadan kaybolma süreci ve verdikleri zarar aynı değildir. Süre arttıkça zarar artmaktadır. Ama kısa süreli ama çok tehlikeli olanlar da olabilir. Bu yüzden, tehlikeli- tehlikesiz, zararlı- zararsız olarak bakmak ihtiyacı doğmuştur.

Katı atıklar oldukları gibi durmazlar; yaşamın içine karışırlar. Atık döngüsü içinde, üretildikleri andan son uzaklaştırma aşamasına kadar, sürekli olarak çevre ve insanla etkileşim içindedirler (Curi, 1997:12). Katı atıklar, gerek içeriklerindeki hastalık yapıcı, bulaştırıcı maddelerle doğrudan; gerekse fare, sinek vb. diğer canlılar için beslenme ve üreme kaynağı olması nedeniyle dolaylı olarak çevre ve insan sağlığını olumsuz etkileyebilmektedir (WHO, 1997:10-11; Güler

& Çobanoğlu, 1996:18). Katı atıkların çevreye etkileri kimyasal,biyolojikvefiziksel nitelikte olabilmektedir. Çöp depolama alanlarında oluşan sızıntı suları ve gazlar, kimyasal olumsuzluklara neden olmakta; çevreye sorumsuzca bırakılan atıklar insanlara fiziksel zararlar verebilmektedir(Curi, 1997:13-14).Ayrıca, hayvanlarla bulaşabilen veba, kolera, dizanteri, tüberküloz, kuduz, sıtma gibi biyolojik sorunlar oluşabilmektedir(Palabıyık, 2001:5-6).

Gelişen ve değişen ekonomik koşullarla birlikte sanayi atıkları, nükleer santral atıkları, radyoaktif atıklar, çeşitli çevre tahribatlarına yol açmakta;zarar ve tehlike beraberinde artmaktadır. Atıkların çevresel etkileri, yangınlar ve patlamalar, su ve toprak kirliliği, bitki örtüsünün zarar görmesi, yeraltı suyu kirliliği, istenmeyen kokular olarak yaşamsal faaliyetleri zorlaştırıcı sonuçlar doğurmaktadır. Buna rağmen, gerek halk, gerekse yerel yönetimler, heminsan üzerindeki etkilerinin hemen fark edilmemesi ve hem de bu durumun kanıksanmış olmasından dolayı yeterince duyarlı değildirler.

Çevre sistemdeki aksaklıklar, görsel anlamda datam olarak kavranmış sayılmaz.Görsel sorunu önleme endişesi, diğer kirlilik sorunlarının arkasında kalmıştır.İmar yönetmeliklerinde görsel kirlenme konusuna değinilmemiş; uygulama açısından çok fazla bir zorunluluk ve denetim getirilmemiştir (Önder & Konaklı, 2002:35).Katı atıkların, insan ve çevre sağlığını olumsuz etkilemesi dolayısıyla denetlenmesi ve yönetilmeleri gerekmektedir (Akcan, 2012:3).

3. KATI ATIK UZAKLAŞTIRMA VE BELEDİYELECE YÖNETİMİ

Türkiye’de 1950’lerde kırdan kente göçle birlikte hızlanmaya başlayan kentleşme olgusu, nüfusun özellikle büyük kentlerde yığılmasına neden olmuştur (Curi, 1997:15). Kentlerdeki nüfus artışını, birikerek artan atıklar takip etmiştir. Kentler, yığılan çöplerle çöp üreten bir canavar gibidirler. 1993 yılında Ümraniye çöplüğünde metan gazının patlamasıyla yaşanan facia, dikkatleri atıklar üzerine çekmiştir. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak, “atık yönetimi” kavramı yerleşmiş ve daha yeni bir terim olan “katı atık yönetimi” kavramı da kullanılmaya başlanmıştır (Doğan, 2010:32).

Atık yönetimi, atıkların çevre ve insan sağlığına zarar vermeyecek şekilde toplanmaları, geri kazanılmaları, zararsız hale getirilmeleri veya düzenli bir şekilde bertaraf edilmelerini ifade eder. Atık oluşumu, toplama, işleme ve uzaklaştırma gibi temel unsurların yanında enerji, çevre koruma, kaynakların korunması gibi konularla bütünlük içinde ele alınmasını gerektirir. Atık yönetiminde sistem yaklaşımı, katı atıkların insan çevresinden uzaklaştırılmasının yanı sıra, ekonomik kalkınmanın sağlanmasına da olumlu katkılar sağlayacaktır (Sushil, 1990: 3-4). Atık yönetimi bu açıdan önemlidir.

Katı atık yönetimi, katı atıklarla ilgili toplama, taşıma ve yok etme sürecini içeren bir yönetim planıdır. Birbirini takip eden aşamalarla hayata geçirilir. Katı atık yönetimi, sıvı ve gaz atıkları atıştırmadan sadece katı atıkların yönetimini anlatır. Ancak, genel amaç diğerleri ile aynıdır. Katı atık hizmetlerinin görülmesinde temel amaç, toplum tarafından üretilen atıkların en uygun ekonomik

şartlarda çevresel, teknik ve sosyal anlamda etkin biçimde toplanması ve uzaklaştırılmasıdır. Katı atık yönetiminin çerçevesini, uygun araçlarla katı atıkların hacimlerinin, toksik özelliklerinin azaltılması ve geri kazanımla kaynakların çok daha etkin yönetilmesi oluşturmaktadır (Solak & Pekküçükşen, 2018:656).

Kentsel katı atık yönetimi, evler, sanayi kuruluşları, ticari kurumlar ve belediyesel işlevlerden kaynaklanan kentsel katı atıkların toplanma, biriktirilme, aktarılma-taşınma, işlenme, geri dönüşüm, geri kazanım ve son uzaklaştırmayı anlatmaktadır (Palabıyık & Altunbaş, 2004:109). Kentsel katı atık yönetim sistemi, ülkenin siyasal, ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel özelliklerinden etkilenmektedir. Ayrıca, kent yönetimlerinin konuya yaklaşım şekilleri yapılan hizmeti belirlemektedir. Kentsel katı atıkların uzaklaştırılmasında seçilen yöntem, kullanılan araçlar, insan ve çevre sağlığı açısından önemlidir (Akdoğan & Güleç, 2005:52,55). İyi yapılırsa, kentte yaşayan insanların ve çevrenin yaşam kalitesini yükseltebilmektedir.

Ülkemizde merkezi ve yerel düzeyde çok sayıda kuruluş çevreyle ilgilenmektedir. Çevre koruma, planlama ve katı atık yönetim hizmetleri tesisi yapımı gibi konularda merkezi yönetimin yetki ve sorumlulukları vardır (Güler & Çobanoğlu, 1996:20). Katı atık konusu ile ilgilenen resmi kuruluşlar arasında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, valilikler ve belediyeler sayılabilir. Çevrede oluşan atıkların zararsız hale getirilmesi ile ilgilenen birçok kurum olsa da en fazla sorumluluk belediyelere düşmektedir. Katı atıkların toplanması, taşınması ve bertarafından yerel düzeyde belediyeler sorumludur.

Katı atıklara değinen yasal düzenlemeler, uluslararası gelişmeleri takip ederek hayata geçirilmiştir.2872 sayılı Çevre Kanunu ve bu Kanunda değişiklik yapan 5491 sayılı Kanun, 1593 sayılı Genel Sağlık (Umumi Hıfzıssıhha) Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu, 6360 sayılı Kanun ve Atık Yönetimi Yönetmeliği, Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, Atık Pil ve Akümülatörlerin Kontrolü Yönetmeliği, Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği, Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği ve Atık Elektrikli ve Elektronik Eşyaların Kontrolü Yönetmeliği bu konularla ilgilidir.

2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 11. maddesi; “Atıkların üretiminin ve zararlarının önlenmesi veya azaltılması ile atıkların geri kazanılması ve geri kazanılabilen atıkların kaynağında ayrı toplanması esastır. Atık yönetim plânlarının hazırlanmasına ilişkin esaslar, Bakanlıkça çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir. Geri kazanım imkânı olmayan atıklar yönetmeliklerle belirlenen uygun yöntemlerle bertaraf edilir. Büyükşehir belediyeleri ve belediyeler evsel katı atık bertaraf tesislerini kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettiirmekle yükümlüdürler” demektedir. Atıklarla ilgili tüm süreçler, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın yönetimi-denetimi altındadır; işletme ruhsatı ve izin lisansına tabidirler (Erol, 2009:35;Can, 2015:56).

5393 sayılı Belediye Kanunu'nun belediyelerin yetki ve imtiyazlarının yer aldığı 14. madde; “Katı atıkların toplanması, taşınması, ayrıştırılması, geri kazanımı, ortadan kaldırılması ve depolanması ile ilgili bütün hizmetleri yapmak ve yaptıirmek” görevini belediyelere vermiştir. Aynı şekilde, 5216 sayılı Büyükşehir Belediye

Kanunu'nun 7. maddesi: “büyükşehir katı atık yönetim plânını yapmak, yaptırmak; katı atıkların kaynaktan toplanması ve aktarma istasyonuna kadar taşınması hariç katı atıkların ve hafriyatın yeniden değerlendirilmesi, depolanması ve bertaraf edilmesine ilişkin hizmetleri yerine getirmek, bu amaçla tesisler kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettirmek; sanayi ve tıbbi atıklara ilişkin hizmetleri yürütmek, bunun için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettirmek; deniz araçlarının atıklarını toplamak, toplatmak, arıtmak ve bununla ilgili gerekli düzenlemeleri yapmak” hükmü ile büyükşehir belediyelerine katı atıkların yönetilmesiyle ilgili kapsamlı görevler vermektedir. Yasa ilçe belediyelerini de; “Büyükşehir katı atık yönetim plânına uygun olarak, katı atıkları toplamak ve aktarma istasyonuna taşımak” ile görevlendirmektedir.

Kentte insan faaliyetleri sonucunda oluşan katı atıklar, düzensiz ve düzenli depolama, kompostlama, tekrar kullanım, geri dönüşüm, geri kazanım ve yakma yolları ile çözümlenmeye çalışılmaktadır (Palabıyık, 2001:30-31). *Düzensiz (vahşi) depolama*, katı atıkların, yerleşim alanı dışında açık alan, deniz ve akarsulara rasgele atılarak uzaklaştırılmasıdır. *Düzenli depolama*, geçirimsizliği sağlanan ve sızıntı sularını toplayacak drenaj sisteminin yapıldığı bir alana çöplerin dökülmesi, sıkıştırılması ve üzerinin toprakla örtülmesi ile bertarafın sağlandığı bir sistemdir. *Kompostlama*, kontrollü şartlar altında biyolojik olarak bozunabilir maddelerin parçalanmasıdır. Organik atıkları tarımsal kullanım için geri dönüştürmede en etkin araçlardan birisidir. En eski geçmişe sahip az teknoloji gerektiren kompostlama yöntemi, özellikle park, bahçe ve mutfak atıklarının

uzaklaştırılmasını sağlamaktadır. *Tekrar kullanım*, atıkların temizleme dışında hiçbir işleme tabi tutulmadan tekrar kullanılmasıdır. Atığınyeniden kullanım yöntemi, geri kazanım yöntemine yeğlenmektedir. *Geri dönüşüm*, değerlendirilebilir atıkların çeşitli fiziksel ve kimyasal yöntemlerle ikincil hammaddeye dönüştürülerek tekrar üretim sürecine sokulmasıdır. Atık malzemelerden tekrar ürün üretilmesi sağlanmaktadır. Atık kâğıtların yeniden kâğıda; atık şişelerin tekrar cam haline dönüştürülmesi geri dönüşümdür. Elde edilen ürün, ilk haline göre daha kalitesiz olabilmektedir. *Geri kazanım*, en az atık çıkartıp atıkların özelliklerinden yararlanılarak içindeki bileşenlerin fiziksel, kimyasal veya biyokimyasal yöntemlerle başka ürünlere veya enerjiye çevrilmesidir. Geri dönüşümü de kapsar. *Yakmayöntemi*, atığın yakılarak uzaklaştırması yoluyla enerji kazanım yöntemidir. Kentsel katı atığın, doğrudan herhangi bir ön işlem yapılmadan karışık toplanıp yanabilen ve yanamayan kısımların ayrılması sonucu, elde edilen atık kaynaklı kısmın yakılması ile gerçekleştirilir (Yılmaz&Bozkurt, 2010:13-14;Solak & Pekküçükşen, 2018:657-658).

Atık yönetiminde hedef, gereksizi ortadan kaldırmak ve azalma sağlamaktır. Atık oluşumunun önlenmesini, atıkların geri kazanılması izlemektedir. Gelişmiş ülkelerde, katı atıkların bertarafında yakma, gazifikasyon gibi termal teknolojiler, atığın bozuşması esasına dayanan kompostlaştırma gibi biyolojik sistemler ve düzenli depolama sistemleri yaygın olarak kullanılmaktadır. Bertaraf yöntemi seçiminde maliyet önemlidir. Gazifikasyongibi yüksek maliyetli sistemler gelişmiş ülkelerde kullanılırken, gelişmekte olan ülkelerde daha çok

düzenli depolar yapıldığı görülmektedir (www.ebelediye.info, 2015).Gelişmiş ülkelerin atık yaklaşımları, “ürün odaklı” modellere evrilmişve bu sorunu oluşturan maddeler de ayrı bir sanayi haline gelmiştir. Gelişmekte olan ülkelere çöp ihracatının yapılmasıyla sorunun boyutları değişmiş, genişlemiştir(Güler, 2001:135).

Kentsel katı atık yönetimi, gelişmekte olan ülkeler için önemli bir sorun alanıdır (Solak & Pekküçükşen, 2018:658). Gelişmekte olan ülkelerde,katı atık yönetimine yerel yönetim bütçelerinin %10-40'ının ayrılmasına rağmen istenen düzeyde hizmet sunulamamakta; büyük kentsel alan nüfusunun ancak yarısına katı atık yönetim hizmetleri verilebilmektedir (Bartone, 1991:525). Ülkemizde nüfusu 50.000'i geçen belediyelerin katı atık sorunu ciddi boyutlardadır. 2017 yılında Türkiye nüfusu 80 milyon olmuştur. İl, ilçe sınırları içinde yaşayan nüfus oranı %92,5'e yükselmiştir. Belde ve köylerde yaşayanların oranı ise %7,5 olarak gerçekleşmiştir (www.nufusu.com.tr, 2018). Hızlı kentleşme süreci, kentsel katı atık üretimini artırmaktadır. Bu sorun gelecekte daha da ağırlaşacaktır. Sınırlı kapasite ve olanaklarla yerine getirilmeye çalışılan atık hizmetleri kentsel alanlarda gündemini sürdürecektir (Palabıyık & Altunbaş, 2004:113).

Türkiye İstatistik Kurumu'na göre,1397 belediyenin 1390'ı atık hizmeti vermiş; 31,6 milyon ton atık toplamıştır. Kişi başına günde ortalama 1,17 kg evsel atık oluşturulduğu görülmektedir. Bu miktar, gelişmiş illerde, azgelişmiş illere nazaran daha fazladır. Üç büyük kentimizde, toplanan kişi başı günlük ortalama atık miktarı İstanbul için 1,30 kg, Ankara için 1,14 kg, İzmir için 1,32 kg'dır. Atık toplama ve taşıma hizmeti verilen belediyelerde toplanan 31,6 milyon ton

atığın, %61,2'si düzenli depolama tesislerine, %28,8'i belediye çöplüklerine ve %9,8'i geri kazanım tesislerine gönderilirken, %0,2'si açıkta yakarak, gömerek ve dereye/araziye dökerek bertaraf edilmiştir (TÜİK, 2016). Türkiye'de yılda 27 milyon ton evsel atık, 1,2 milyon ton endüstriyel atık, 100 bin ton tıbbi atık ve 530 bin ton elektronik atık ortaya çıkmaktadır. Evsel atıkların içeriğinin %49'unu organik içerikli atıklar, %12'sini geri dönüşebilir atıklar (kâğıt-metal-cam-plastik)oluşturmakta olup bu da yıllık olarak yaklaşık 3 milyon tona karşılık gelmektedir. Geri dönüşümlü ambalaj atıklarının şuan %4,5'i ayrı toplanmakta ve geri dönüştürülmektedir. Bu verilere göre, evsel katı atıklar içerisindeki geri dönüşebilir atıklar tam bir ayrıştırmaya tabi tutulursa, depolanacak atık hacminde yaklaşık %35 oranında bir azalma gerçekleşebilecektir (Doğan vd., 2016:1).Nüfusun, ekonomik refahın artması ve büyükşehir belediye alan sınırlarının genişlemesiyle artan atık miktarı tahminen 20 yıl içinde iki katına çıkacak; toplam evsel atık üretimi 50 milyon tonu aşacaktır (www.emo.org.tr, 2017).

Oluşan evsel katı atıklar, kaldırım kenarları veya bina önündeki çöp kutularında (konteynerlerde) biriktirilmekte veya poşet içerisinde binaların önüne bırakılmaktadır. Geçmişten bu yana kullanım kolaylığı, sokak hayvanlarının atıkları dağıtamaması ve geri dönüşüm olanağı gibi nedenlerle konteyner tercih edilmektedir (Demiraslan & Demiraslan, 2016:113). Ama yetersiz kalmaktadır. Kentin yüzünü çirkinleştiren en önemli etken ortalığa saçılmış çöplerdir. Temizlik kültürüne sahip olmayan bazı kişiler, kamusal alanı pisletilecek yerler olarak görmektedir. Belediyelerin işi gerçekten zordur. Yollar, oyun alanları, kaldırımlar, çöp sepetleri ve parklara bırakılmış naylon poşet,

eski tekerlek, eski eşyalar, gıda artıklarıvb. toplamakta ve şişe, cam kırıkları ve sakızları süpürmektedirler. Geçmiş yıllarda, terör eylemleri nedeniyle büyük kentlerimizde çöp kutuları yerine poşetler kullanılmışsa da, sağlık sorunları nedeniyle bu uygulama uzun sürmemiştir. Temizlik işçilerinin grevi nedeniyle de, her yer çöp torbasıyla dolmuş, sızıntı suları ana caddelere akmıştır.

Katı atıklar genelde ekonomik ve ideal olmayan biçimde toplama araçlarıyla son uzaklaştırma alanına götürülmektedir(Curi, 1997:15).Atıklar kapıdan kapıya, taşımalık ya da karma yöntemlerle toplanmaktadır. Çeşitli personel ile motorlu, motorsuz araçlarla atıklar toplanmaktadır. Atıklar en kısa sürede gözden uzaklaştırılmaya çalışılmaktadır (Palabıyık & Altunbaş, 2004:116). Katı atıkların son uzaklaştırılmasında düzenli depolama yöntemi benimsense de atıklar genellikle kontrolsüz bir şekilde düzensiz depolama alanlarına dökülmektedir. Bunun nedeni, yatırım ve işletme maliyetlerinin düşük olması ve organik çöplerin fazlalığıdır. Geri dönüşüm oranları oldukça düşüktür. Geri dönüşümü artırmak için kurulan tesislerin yeterli seviyede olmadığı görülmektedir (Doğan, 2010:88). Organik içerikli katı atıkların son uzaklaştırılmasında basit ve göreceli ucuz teknoloji gerektiren bir tür gerikazanım yöntemi olan kompostlaştırma diğer uygun atık uzaklaştırma yöntemidir(Curi, 1997:16).Katı atıklar içinde en sorunlu olan atık grubunun başında tıbbi atıklar yer almaktadır. Tıbbi Atıklar Kontrol Yönetmeliği'ne göre, enfeksiyon yapıcı, patolojik ve kesici-delici atıklar olarak gruplanan tıbbi atıkların son uzaklaştırılmasında yakma yöntemi kullanılmaktadır. Türkiye'de ilk klinik ve tehlikeli atık yakma tesisi 1997'de İzmit'te

açılmıştır(Palabıyık & Altunbaş, 2004:117). Atıklar 58 sterilizasyon ve 3 yakma tesisinde bertaraf edilmektedir. 2017 yılında yaklaşık 105 bin ton tıbbi atık bertaraf edilmiştir(www.haberler.com, 2018).

Türkiye’de belediyelerde toplanan kişi başına günlük ortalama atık miktarı 1,17 kg iken; Avrupa ülkelerinden Almanya’da 1,7 kg, Danimarka’da 2 kg, Hollanda’da 1,5 kg, İsviçre’de 2 kg’dır. Kaynağında ayrı toplanan atıklarda şu yöntemler kullanılmaktadır; Ambalaj atıklarının geri dönüşümü (atıkların %30’u), kompost/biyogaz (atıkların %22’si), yakarak enerji üretimi (atıkların %43’ü), düzenli depolama (atıkların %5’i) (Doğan vd., 2016:2).

Türkiye, dünyadaki atık yönetimi gelişmelerini gerilerden takip etmektedir. Merkezi yönetim ve yerel yönetim arasında birlikte hareket etmede sorunlar çıktığı gibi, belediyeler de kendi içlerinde uyumsuzluk ve anlaşmazlıklar yaşayabilmektedir. Bunun için belediye hizmet birlikleri kurulması öngörülmüş olsa da, öngörülen hizmet birliklerinin tam olarak işlemediği görülmektedir. Hem merkez, hem de yerel yönetimlerin ortak hareket ve işbirliği gibi konularda daha istekli davranmaları gerekmektedir. Aynı zamanda, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları arasında çevre ve atık yönetimi ile ilgili ortak çalışmalar yapılırsa da beklendiği gibi yürümektedir. Yerelde eşgüdüm ve uyum sorunu, yapılmak istenenin önüne geçmektedir. Çevresel alt ve üstyapı sorunları halen sürmekte, sorunlara kaynaklık etmektedir. Yeterli yatırımın yapılmaması, çevreye gereken ilginin gösterilmemesi bir diğer sorun alanıdır (Görmüş, 2018:217).

Günümüzde atık miktarı ve türlerindeki artış, yönetim maliyetlerini artırmakta,bertarafı konusunda birçok sorunu

beraberinde getirmektedir (Fidan, 2009:162). Evsel ve sanayi kaynaklı atıklara yönelik geri dönüşümün önemi artmaktadır. Gelişen ekonomiyle birlikte atık türleri daha da farklılaşacak işin içinden çıkılmaz bir hal alacaktır. Çeşidi artan her türlü atığının yöntemle bertaraf edilemeyeceği de bir gerçektir. Atık bertarafı atığın niteliğine göre değişmektedir. Katı, sıvı ve gaz atıkların bertaraf yöntemi değişmekle birlikte, bunlar kendi içerisindeki türlerine göre de bertaraf yöntemleri değişebilmektedir. Atık bertarafı, özel teknolojiler gerektirmektedir. Ama bu teknolojilerin pahalı olması ve yaptırımların yetersiz kalması nedeniyle; çoğu zaman tehlikeli atıklar, diğer atıklar ile birlikte çevreye bırakılmakta ya da depolanmaktadır. Tehlikeli atık yönetimi ile ilgili mevzuatta yaptırım-denetim mekanizmasını güçlendirecek düzenlemeler yapılmalıdır (Tenikler, 2007:25-54).

Ülkemizde atık türlerindeki artış nedeniyle ayrı yönetim sistemi kurmak yerine bir tane entegre (bütünleşik) atık yönetim sistemi kurularak bütün atıkları bu sistem içerisinde değerlendirme yoluna gidilmektedir. *Entegre katı atık yönetimi*, kentsel katı atık yönetiminde etkinlik ve güvenliğin sağlanması amacıyla, insan ve çevre sağlığı üzerinde en az etkili olabilecek şekilde, katı atıkların kaynağında azaltımı, geri kazanımı, tekrar kullanımı, kompostlama, enerji kazanımı için yakma ve depolama gibi katı atık yönetimi uygulamalarının birlikte kullanılmasını anlatmaktadır. Bu iş rasgele şekilde değil bir süreç dâhilinde yapılacağından planlanması gerekir. Entegre katı atık yönetimi planlaması, katı atıkların miktar ve içeriği, yerel-bölgesel-ulusal ekonomik, sosyal ve çevresel özellikler dikkate alınarak, mevcut olanaklarla atıkların üretildiği kaynakta

biriktirilmesinden başlayarak toplama, taşıma, işleme ve son uzaklaştırma süreçlerini kapsayan bütünleşmiş planlama biçimidir (EPA, 1989:16).Bu sistemde atık yönetimi, üretim aşamasından başlamakta, tüketim ve son uzaklaştırmaya kadarki aşamalarda en az atık oluşturan teknolojiler geliştirilerek uygulanmaktadır.

Geri kazanım sağlanamayan atıklardan enerji geri kazanımı sağlanabilmektedir. Bu da sağlanmıyorsa atıklar bertaraf edilmelidir. Enerji kazanımı ülke ekonomisine katkısı olduğu gibi, atıkların tekrar değerlendirilmesi sağlanarak, canlı ve cansız yaşamın varlığı açısından oluşabilecek tehlikenin önüne geçilebilir. Yeniden kullanılmayan, geri dönüştürülemeyen ve enerji elde edilemeyen atıklar bertaraf edilmelidir. Bir yöntemin aldıklarıyla verdikleri karşılaştırılarak daha ucuz ürün ile daha az atık sağlanabilir (Tenikler, 2007:64). Toplanan atıkların ön ayıklamadan geçirilerek sıkıştırılacağı ve son uzaklaştırma alanına büyük kapasiteli araçlarla taşınacağı transfer istasyonların planlaması yapılarak kullanılmalıdır (Curi vd., 1998:17). Atıkların kaynakta ayrılmaması durumunda; seçilen entegre yöntemden, özellikle kompost/biyogaz sisteminden istenen verim alınamayacaktır. Ambalaj atıkları ayrılmadığı için doğrudan yakma tesisine gidecek ve tekrardan kullanılması engellenecektir. Sebze-meyve gibi yaş organik ürünlerin ayrı toplanmaması halinde, diğer çöplerle birlikte yakma tesisine gidecek ve tesisin enerji verimliliği ile ilgili sorun yaşanacaktır (Doğan vd., 2016:3). Bunun için, bütünleşik yönetimin sürdürülebilir bir hale gelmesi gerekmektedir.

Sürdürülebilirlik konusunun uygulama alanlarından bir tanesini de katı atık yönetimi oluşturmaktadır. *Sürdürülebilir atık yönetimi;*

sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir parçasıdır. Atıkların ekonomik bir kaynak olarak görülmesi, sürdürülebilir katı atık yönetimini doğurmuştur. Kentsel katı atık yönetiminde sürdürülebilirlik, ekonomik-sosyal-çevresel boyutlarda hayata geçmektedir. *Ekonomik sürdürülebilirlik*, atıkların ekonomik kullanımıyla maliyetlerin azaltılmasını; *Çevresel sürdürülebilirlik*, çevreye verilen zararı düşürmeyi; *Sosyal sürdürülebilirlik* ise, bakış açısını değiştirmeyi hedeflemektedir. Sürdürülebilir katı atık yönetim sürecinin her aşamasında, yeterli teknik donanım, halkın aktif katılımı ve mali destekler önem taşımaktadır. Süreçte yer alan katı atık yönetim sistemi aktörleri olarak merkezi yönetim kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, özel sektör, gönüllü kuruluşlar ve bireyler birlikte sorumluluk sahibidir (Palabıyık & Altunbaş, 2004:113). Kamu ve özel sektör işbirliği katı atık hizmetlerinin daha etkin ve verimli görülmesinde önem kazanmaktadır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2018-2023 yıllarını kapsayan “Sıfır Atık Yönetimi Eylem Planı” hazırlamıştır. Sıfır Atık Projesi, Ankara’dan başlamak üzere önce kamuda, aşamalı olarak tüm Türkiye’de hayata geçirilecektir (sifiratik.csb.gov.tr, 2018). Ayrıca, sıfır atık kapsamında, kullanımını azaltmak için naylon poşetler paralı hale getirilmiştir.

Belediyeler açısından, katı atık yönetiminde başarıya ulaşılması, olaya geniş boyutlu bakmaktan geçer. Katı atık yönetimi, salt sokak temizliği değildir. Geleceğin güzel görünen kentleri ile ilgilidir. Kentler, en büyük tüketici grubunu barındırmaktadır. Çevre duyarlılığının gelişmemesi ve tüketim kültürü, atıkları sürekli beslemektedir. Kentlerimizde iki türlü insan yaşar hale gelmiştir:

‘Atanlar ve toplayanlar’. Kullanabileceği şeyleri bile eskidi diye atan kişi ve kurumların yanı sıra; çöpten geçinen ve ‘çöp insanları’ denilen insanlar türemiştir. Ekonomik koşullardaki olumsuzluklarla birlikte artan ‘kentsel yoksulluk’, geçimini çöp toplayıcılığından kazanan sokak toplayıcılarının sayısını gittikçe artırmaktadır. Atık yönetimi, bazıları için kolay kazanç kapısı haline gelmiştir. Kent sokaklarında çöp toplayan kadın-erkek her yaştan insanın sayısında gözle görülür artış, katı atık yönetiminin yoksulluk, güvenlik, sağlık açısından dikkate alınmasını gerektirmektedir(Palabıyık & Altunbaş, 2004:122).

Sürdürülebilir atık yönetimi, uzun soluklu bir süreçtir. Atık yönetme işini birbiriyle bağlantılı aşamalar şeklinde hayata geçirmeyi, doğal kaynakları tükenmekten kurtarmayı amaçlamaktadır. Ülkemizde, temizlik hizmetlerinin finansmanı belediye bütçe gelirlerinden karşılanmakta ve Çevre Temizlik Vergisi yetersiz kalmaktadır. Temizlik hizmetleri ile ilgili projelerde yabancı ortaklı özel sektör kuruluşlarının artışı, teknik ve finansal konularda uzmanlaşmanın olmayışı, yerel yöneticilerin bilgi ve tecrübe eksiliğiyle birleştiğinde katı atık yönetiminin dış müdahaleye açık hale geldiği düşüncesi ağırlık kazanmaktadır(Palabıyık & Altunbaş, 2004:120).Katı atıkların değerlendirilebilir kaynak olarak görülmesi; ancak bunun piyasa malına dönüşmeden kamusal hizmet ekseninde yapılması, atılması gerekli ilk adım olacaktır. Demir, çelik, kâğıt, plastik, cam gibi maddelerin geri kazanılması, doğal kaynakların tükenmesini önleyecek, enerji tasarruf edilebilecektir. Bilim ve teknoloji ile katı atıkların %90’ının yeniden kazanılabileceği

saptanmıştır. Uzaklaştırılacak kentsel katı atık miktarlarındaki azalma çevre kirliliğini de azaltacaktır(Karagözoğlu vd., 2009:7).

SONUÇ

Kentler, değerler ve sosyal ilişkiler bütünü ve toplum yaşamını biçimlendiren yerlerdir. Hızlı nüfus artışı, sanayileşme ve teknolojik dönüşümlerin ivme kazandırdığı kentleşme hareketleriyle özellikle büyük kentlerimiz beton yığınlarına dönmüştür. Çevresel olarak hiç bir önlem alınmadan gelişigüzel kurulmuş yapılar, inşaat alanına dönen kent içi çalışmaların ürünü çukurlar, ortalığa bırakılan döküntüler ve molozlar kentte yaşayan insanların yaşamlarında kötü görüntülerin oluşmasına neden olmaktadır. Doğal varlıkların tahribiyle gittikçe daha fazla doğallıktan uzaklaşıp yapaylaşan kentlerimiz, estetikten yoksun birbirinin aynı çirkin görüntülerle sarılmış durumdadır. Kentin görsellikleri, kişilere göre güzel ya da çirkin olarak farklı algılanabilir. Ama doğallıktan uzaklaşmış mekânlar, sıkışık ve monoton yapılaşma, düzensiz biçimler, görünümdeki karmaşa, renk uyumsuzluğu, yeşil alan eksikliği, delik deşik sokaklar ve gelişigüzel atılmış atıklar genelde herkesi rahatsız etmektedir. Bir yandan, sanayileşmenin doğal kaynaklar üzerine yok edici baskısı; diğer yandan, nüfusun çevre üzerine kirleterek yayılımı katı atık sorununu en önemli çevresel sorun haline getirmektedir.

Görsel çirkinliklerin ve atık sorununun bu denli önem kazanmasının en temel nedeni, yöneticilerin karar verirken çevreyi ihmal etmeleri ve “kirleten öder” ilkesinin tam olarak uygulamaya geçirilememesidir. Kirletenin kirlettiği yanına kalmakta, olan orada

yaşayanlara olmaktadır. Türkiye’de çevre yönetim sistemi içerisinde, kentlerde katı atık yönetimi kapsamında en önemli aktör belediyelerdir. Merkezi yönetim, asıl olarak katı atık yönetim işini yasalar aracılığı ile belediyelere yüklemiş gibi görünmektedir. Atıkların toplanma- taşınma ve uzaklaştırılma hizmetlerinin, en uygun ve çevreye zarar vermeyecek şekilde hayata geçmesi; sorumlu aktör ve kurumların güçlendirilmesi ve yeni yaklaşımların uygulanmasına bağlıdır. Kentsel katı atık yönetiminde, her aşamada en az atık ilkesini hayata geçiren entegre ve sürdürülebilir sistemler ve ürün odaklı yaklaşımlar en yeni modellerdir. Entegre katı atık yönetimi, atık yönetiminde çevresel ve ekonomik başarıyı sağlamak için birden fazla program ve teknolojinin ussal ve eşgüdüm içerisinde kullanılmaktadır. Katı atık yönetimi, önleyici-engelleyici çevre koruyucu politikalar temelinde yürütüldüğünde sürdürülebilir olacaktır.

Ülkemizde katı atıkların düzenli olarak bertaraf edilmesini sağlayacak tesisler yavaş da olsa faaliyete geçirilmektedir. Daha yolun çok başında sayılırız. Geliştirilen çözümler, bulunulan yörenin yapısına uygun yürütülürse, başarı sağlanma olasılığı artmaktadır. Entegre atık yönetim sistemi kurma oldukça maliyetli yatırımlar gerektirse de; sistem kurulup çalışmaya başladığında pek çok kolaylık sağlamaktadır. Sürdürülebilir atık yönetimi, üretilen atıkların en azlanması, geri kazanımın en çoklanması, geri kazanım ve tekrar kullanımı mümkün olmayan materyallerin bertarafını amaçlamaktadır. Daha zor ve karmaşık bir süreçtir, ama yapılamaz değildir. Tehlikeli ve tıbbi atıkların bertaraf edilmesi önemli bir sorundur. İşin ciddiyetine henüz varıldığı söylenemez. Kentsel atık yönetimine,

belediyenin nihai görevi diye bakmamak gerekir. Katı atıkların oluşması sırasında topyekûn bir bilinçlenmeye ihtiyaç vardır. Bireylerden başlamak üzere bütün kuruluşlar çevreyi kirletmemek, düzgün kullanmak sorumluluğunu hissetmelidirler. Kentimizden biz de sorumluyuz. Temiz bir toplum, temiz bir çevre ve ülke demektir. Çöpler azaldığında, kentlerin yüzü detemizlenecek, atıkların oluşturduğu çirkin görüntüler, kentlerin hastalıklı arka bahçeleri ortadan kalkacak, daha sağlıklı ve güzel kentler ortaya çıkacaktır.

KAYNAKÇA

- Akcan, A. (2012). Samsun'da Tıbbi Atık Yönetiminin İncelenmesi ve Maliyet Bileşenleri, Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Akdoğan, A. & Güleç, S. (2005). "Belediyelerde Katı Atık Yönetimi ve İl Belediyelerinde Gerçekleştirilen Ampirik Bir Araştırma", Çağdaş Yerel Yönetimler, 14 (4), 51-78.
- Atık Yönetimi Yönetmeliği, 2 Nisan 2015 tarihli ve 29314 sayılı Resmi Gazete.
- Bartone, Carl R. (1991). "Institutional and Management Approaches to Solid Waste Disposal in Large Metropolitan Areas", Waste Management & Research, 9 (6), 525-536.
- Bartone, Carl R. (1997). "Strategies for Improving Urban Waste Management: A View from the World Bank", International Conference on Development and Environmental Impact, Riyadh, 21-23.
- Bodur, S. & Kucur, R. (1994). "Görüntü Kirliliği Üzerine", Çevre Dergisi, 12, 50-51.
- Can, S. (2015). Mersin'de Çevre Yönetimi Çerçevesinde Katı Atık Sorunu: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Curi, K. (1997). "Türkiye'de Katı Atıkların Geri Kazanılması ve Uzaklaştırılması Sorunları", Katı Atık ve Çevre, 28, 9-16.
- Curi, K., Ekinci, E. & Kocasoy, G. (1998). Ulusal Çevre Eylem Planı Katı Atıkların ve Tıbbi Atıkların Yönetimi, DPT Yayını, Ankara.

Çevre Kanunu, 2872 sayılı 11.8.1983 tarihli ve 18132 sayılı Resmi Gazete.

Demirarslan, K. Onur & Demirarslan, D. (2016). “Kentlerde Yeni Yerleşim Alanlarının Gelişimi ve Katı Atık Sorunu: İzmit-Yahyakaptan Mahallesi Örneği”, Artvin Çoruh Üniversitesi Doğal Afetler ve Çevre Dergisi, 2(2),108-120.

Doğan, D. (2010). Katı Atık Depolama Sahalarında Peyzaj Onarım Süreci: Edirne İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ.

Doğan A., Soyer, Z. & Ağdacı S. (2016). “Sonuç Bildirgesi”, Evsel Katı Atık Yönetimi ve Kocaeli Uygulamaları Paneli 30.04.2016, Çevre Mühendisleri Odası, Kocaeli.

EPA, Environmental Protection Agency (1989). The Solid Waste Dilemma: An Agenda for Action, EPA, Washington DC.

Fidan, M. Erol (2009). Atık Yönetimi ve Muhasebesi Sakarya İlindeki İşletmeler Üzerinde Bir Araştırma. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Görmez, K. (2003). Çevre Sorunları, Nobel Yayınları, Ankara.

Görmüş, T. (2018). Atık Yönetimi, Sorunlar ve Çözüm Arayışları: Antakya Örneği, MKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Antakya/Hatay.

Güler, Ç. & Çobanoğlu, Z. (1996). Su Kirliliği: Çevre Sağlığı Temel Kaynak Dizisi. 12, Sağlık Bakanlığı Yayını, Ankara.

Güler, Birgül A. (2001). Çöp Hizmetleri Yönetimi, TODAİE Yayını, Ankara.

- Karagözoğlu, M. Bünyamin, Özyonar, F., Yılmaz, A. & Atmaca, E. (2009). “Katık Atıkların Yeniden Kazanımı ve Önemi” TÜRKAY Türkiye’de Katı Atık Yönetimi Sempozyumu, YTÜ, 15-17 Haziran 2009, 1-8, İstanbul.
- Kartal, K. (1978). Kentleşme ve İnsan, TODAİE Yayını, Ankara.
- Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, 14.3.1991 tarih ve 20814 sayılı Resmi Gazete.
- Kaypak, Ş. (2015). Kentleşme ve Çevre Sorunları, Basılı Ders Notu, Mustafa Kemal Üniversitesi, Antakya/Hatay.
- Keleş, R. (2004). Kentleşme Politikası, 8. Baskı, İmge Kitabevi Yayını, Ankara.
- Keleş, R. & Hamamcı, C. (1998). Çevre Bilim, 3. Baskı, İmge Kitabevi. Ankara.
- Kumbaracıbaşı, C. (1991). “Çevre Kirlenmesinin Üçüncü Boyutu: Görsel Kirlenme” Bilkent Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Mimarlık, 53-55, Ankara.
- Önder, S. & Konaklı, N. (2002). “Görsel Kirlilik ve Konya Kenti Örneğinde İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma”, Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 16 (30), 28-37.
- Özkalp, E. (1995). Sosyolojiye Giriş, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
- Palabıyık, H. (2001). Belediyelerde Kentsel Katı Atık Yönetimi: İzmir Büyükşehir Belediyesi Örneği, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Palabıyık, H. & Altunbaş, D. (2004). “Kentsel Katı Atıklar ve Yönetimi”, Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar: Ekolojik,

- Ekonomik, Politik ve Yönetimsel Perspektifler. 103-124, Beta Yayın, İstanbul.
- Sencar, P. (2007). Türkiye’de Çevre Koruma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- Solak, S. Güleç & Pekküçükşen, Ş. (2018). “Türkiye’de Kentsel Katı Atık Yönetimi: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi 7(3), 653-683.
- Sushil, D. (1990). “Waste Management: A Systems Perspective”, Industrial Management & Data Systems, 90 (5), 1-67.
- TDK (Türk Dil Kurumu), (2018). www.tdk.gov.tr, Erişim 05.04.2018.
- Tenikler, G. (2007). Türkiye’de Tehlikeli Atık Yönetimi ve Avrupa Birliği Ülkeleri ile Karşılaştırmalı Bir Analiz. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- TÜİK(Türkiye İstatistik Kurumu) (2018). Belediye Atık İstatistikleri www.tuik.gov.tr, Haber Bülteni, Erişim: 14.05.2018.
- Türkiye Belediyeler Birliği (2015). Katı Atık Geri Dönüşüm ve Arıtma Teknolojileri, (El Kitabı), Türkiye Belediyeler Birliği Yayını, Ankara.
- Uslu, D. Yeter & Erkan, U. (2016). “Çevre Yönetim Sistemlerinde Yenilenebilir Enerji Uygulamaları: Yeşil Ofis”. Alternatif Politika, 8 (1), 211-233.
- Yılmaz, A. & Bozkurt, Y.(2010). “Türkiye’de Kentsel Katı Atık Yönetimi Uygulamaları ve Kütahya Katı Atık Birliği (KÜKAB)

Örneği” SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 15(1), 11-28.

WHO (World Health Organization) (1997). Executive Summary, Chapter 4: From Environmental Quality to Exposures and Risks, Health and Environment in Sustainable Development: Five Years after the Earth Summit.

Zachary, A. Smith (1995). The Environmental Policy Paradox, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey.

<http://atiksahasi.com/Atık>, Erişim 06.04.2018.

<http://cevreonline.com/goruntu-kirliligi/> Erişim 07.06.2018.

<http://sifiratik.csb.gov.tr/neden-sifir-atik-i-7090> Erişim 12.05.2018.

<http://www.emo.org.tr/ekler/f2f63d16f646>, Erişim 03.04.2017.

<http://www.gazetevatan.com/everest-copluge-dondu--1053837-dunya/01> Nisan 2017.

<http://www.haberler.com>, Erişim: 11.04.2018.

<http://www.nufusu.com> Türkiye nüfusu, Erişim: 11.05.2018.

<https://www.ebelediye.info/dosya/belediyelerde-kati-atik-yonetimi-06Mart> 2015.

BÖLÜM 4:

YÜZÜNCÜ YILINDA MONDROS MÜTAREKESİ'NE KISA BİR NAZAR

Dr. Öğretim Görevlisi, İsmail EFE,
Kırıkkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü,
Kırıkkale, efe5772@gmail.com,

Giriş

Osmanlı Devleti, İttifak Devletleri safında 29 Ekim 1914 tarihinde fiilen dahil olduğu I. Dünya Savaşı'nda sekiz cephede-Irak, İran, Suriye, Sina, Galiçya, Çanakkale, Romanya ve Kafkasya'da uzunluğu 12000 km. bulan cephe hattında savaştı (Kurtuluş Savaşımız, 1973: 1; Dursunoğlu, 2000: 27-29). Savaşın dördüncü yılına girilirken İtilaf ve İttifak blokunda yer alan bütün muharip devletlerin hem askerlerinde hem de halklarında uzun seneler süren savaşın bıkkınlığı, yorgunluğu ağır derecede hissedilmeye başlandı. Bu durum her iki tarafta da artık savaşın bitirilmesi isteğini ortaya çıkardı. İlk yıllarında savaşın bu kadar uzayacağına muharip devletlerin hiçbirisi ihtimal vermemişti. Osmanlı Devleti içinde durum diğer muharip devletlerden farklı değildi. Harbin uzayıp gitmesinin ortaya çıkardığı iase sorunu doğal olarak hoşnutsuzluk ve buhrana neden oluyordu (Sabis, 1991: 292).

Sarıkamış faciası, Kanal Cephesi macerası, Osmanlı Devleti adına savaşın yenilgiye doğru gittiğini ve bir an evvel barış yapma gerekliliğini ortaya koyuyordu. İttifak Devletleri'nin savaşı kazanma umudu, 1916 yılında değilse bile 1917 de büyük oranda kayboldu. Durumun farkına varan Sadrazam Talât Paşa'nın teşebbüsleri ve 7.

Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa'nın uyarıları devlet kademelerinde yeterince dikkate alınmadı. Müttefiklerinden ayrılmamak gibi tamamen psikolojik sebeplerle harbe devamda inat edilmesi, gelecek barışın maliyetini her geçen gün biraz daha artırdı (Selek, 1987: 37). Savaşın üçüncü yılından itibaren Osmanlı Devleti'nde malî ve ekonomik durumun iyice bozulması, buna ilaveten ulaşımın yetersizliği, halk ve ordunun beslenmesini iyiden iyiye zorlaştırdı. Türk olmayan unsurların savaş aleyhindeki hareketlerine rağmen Osmanlı Devleti'nin temel dayanağı olan Türk unsurunda savaş aleyhtarlığı veya fikir ayrılığı yoktu. Bu mücadelenin bir ölüm kalım mücadelesi olduğuna inanan Osmanlı idarecileri, sonuna kadar müttefiklerinin yanında savaşarak nihai zafere ulaşma azmi içindeydiler. Ancak, savaş 1918 yılı başlarından itibaren çok açık bir şekilde Osmanlı ve müttefiklerinin aleyhinde gelişmeye başladı (Tolon, 2004:91).

Savaşın dördüncü senesi devrediyor olmasına rağmen ortada ne galip ne de mağlup vardı, savaş henüz orta da seyrediyordu. Bu durum tarafların sulha yanaşmasını engelleyen başlıca sebeplerden birisiydi.1918 sonbaharına gelindiğinde muharebelerin hala bütün şiddetiyle devam ettiği Batı Cephesi'nde alınacak kesin bir zafer, harbin sona ermesini sağlayabilirdi. Böyle bir sonuç, yıllardır sulh hayali ile yatıp kalkan İtilaf ve İttifak Devletleri kamuoylarının tek arzusuydu. Her iki taraf da kıştan evvel kesin bir netice almak için tüm gücüyle taarruz ediyordu. İtilaf ve İttifak devletleri yetkililerinin verdikleri beyanlarda ve gazetelerde yer alan haberlerde de kış

gelmeden sulhun imzalanacağına dair kanaatler ifade ediliyordu(Sabah, 10 Eylül 1918: 1).

Bir taraftan cephelerde muharebeler devam ederken, bir taraftan da taraflar psikolojik harp yöntemlerini kullanarak düşmanlarının aralarına nifak sokmaya çalışıyordu. İngiltere'nin Almanya'yı yalnızlaştırmak amacıyla Osmanlı ve Bulgaristan'ın savaştan çekilecekleri yönündeki söylentileri dikkat çekiciydi. Gazetelerde ilk olarak Osmanlı Devleti ve Bulgaristan'ın İtilaf Devletleri ile münferit sulh imzalamak istediklerine dair haberler yer aldı. Talat Paşa Hükümeti'nin Almanya'nın savaşı kaybetme ihtimali ve Bulgaristan'da meydana gelen fikir değişiklikleri sebebiyle İtilaf Devletleri ile siyasi bir anlaşma imzalama niyetinde olduğu haberleri yer aldı (Vakit, 12 Ağustos 1918: 1-2). Gelişmeleri kaygıyla izleyen Sadrazam Talât Paşa, 1918 yılı ağustos ayından itibaren bir yandan içinde Enver ve Cemal paşaların bulunmadığı yeni bir hükümet kurma çabasına girişmiş, bir yandan da İtilaf Devletleri ile iletişim kurma yollarını aramaya başlamıştı. Talât Paşa, Osmanlı Devleti'nin müttefikleriyle ortak hareket etmesi halinde, kendisi için daha uygun ateşkes koşulları elde edebileceğine inanıyordu (Kaymaz, 2008: 242).

1. İttifak Devletleri'nin Savaşı Bitirme Arayışları

Almanların Batı Cephesi'nde son taarruzu başarısızlıkla sonuçlanınca, kaçınılmaz son belli oldu. Avusturya, müttefikleri arasında barışı en çok isteyen ve diğerleri üzerinde baskılar yapan bir tavır sergiliyordu. Bu sırada Bulgaristan'da barış taraftarı olan bir başbakan görevi devralmıştı. Bu şartlar altında 1918 Eylül'ünde Talat

Paşa son defa Berlin'e gitti. Paşanın gidiş amacı, müttefiklerin ortak bir barış planı uygulamaları, tek tek hareket ederek zor duruma düşmemeleriydi. Fakat Talat Paşa Berlin'de çok farklı bir havayla karşılaştı. Barış adeta kararlaştırılmış, ortak hareket etme ihtimali neredeyse hiç kalmamıştı. Alman dışişleri yetkilileri gemisini kurtaran kaptan mantığıyla bağımsız hareket ediyorlardı. Talat Paşa'nın Almanya'da yaptığı bütün görüşmelerden çıkardığı sonuç, Almanların kısa bir süre içinde barış isteyecekleriydi. Berlin'den İstanbul'a dönerken, Bulgar yetkilileriyle görüşmek üzere 27 Eylül günü Sofya'ya uğrayan Talat Paşa, Bulgar Ordusu'nun dağıldığını ve Bulgaristan'ın teslim olmaya hazırlandığını öğrenince umudunu tamamen kaybetti (Çavdar, 1995: 431-432).

Talat Paşa, Sofya'da Bulgar gazetecileri ile yaptığı mülakatta basında çıkan sulh haberleri hakkında açıklamalarda bulundu. Talat Paşa sulh meselesine hakkında "...İtilaf Devletleri yakında harbin devamının kendi lehlerinde bir değişiklik getirmeyeceğini anlayacaklar. Bu surette sulh müzakerelerinin başlaması için müsait şartlar sağlanmış olacaktır" diyerek, sulhun sağlanması ile ilgili bazı gelişmelerin olabileceğinin ilk işaretlerini verdi (Tanin, 7 Eylül 1918: 4). Sulh konusundaki görüşlerini seyahati esnasında açıklamaya devam eden Talat Paşa, vermiş olduğu bir başka beyanatında ise kış gelmeden sulhun akdedileceğini, harbin artık önemini kaybettiğini, harpten alınacak sonuçların alındığını, harbe devam etmenin lüzumsuz olduğunu söyledi. Paşa konuşmasında düşmanlarımız başta olmak üzere Amerika'nın da harbin devamının hiçbir netice vermeyeceğini

yakında anlayacaklarından emin olduğunu ifade etti (Sabah, 10 Eylül 1918: 1).

Osmanlı Devleti ve müttefikleri, savaşı kaybettiklerini 1918 Eylül ayında kesin olarak anlamış olduklarından aralarında barış konusunu konuşmaya başladılar. İttifak Devletleri arasında savaştan çekilme fikrinin öncülüğünü Avusturya-Macaristan imparatorluğu yapıyordu. Bu sırada ittifakın lideri durumunda olan Almanya, barış teklifinde bulunmak için daha elverişli bir zamanın seçilmesini ve müttefiklerin ayrı ayrı sulh arayışına girmelerini istemiyordu (Selek, 1987: 37). Almanya'nın istediği şekilde İttifak Devletleri'nin Amerika Devlet Başkanı Wilson'a sulh teklifinde bulunmaları, kış gelmeden umumi bir sulhunun esaslarının belirleneceğine dair ümitler arttı (Sabah, 6 Ekim 1918: 1).

Sulh girişimleri, Türk basını tarafından da olumlu karşılanmış, İttifak Devletleri mensubu hükümetlerin yaptıkları sulh teklifinin, İtilaf Devletleri tarafından olumlu karşılanacağına dair inanç vurgulanmıştır (Tanin, 6 Ekim 1918: 1). Türk basınında sulh olacağına dair bu kadar güçlü bir inancın hâkim olması, Amerika Devlet Başkanı Wilson ve O'nun sulh programına duyulan güvenden kaynaklanıyordu. Hatta Wilson'un sulh programının İttifak Devletleri tarafından bir can simidi olarak görüldüğü, sulh teklifinde bulunmalarının da Wilson'un sulh programına duydukları güvenden kaynaklandığını söylemek yanlış olmaz. Türk basınında Wilson'un umumi sulh için sunduğu şartlardan hiçbirisinin Osmanlı Devleti'nin ve dünyanın menfaatleriyle çelişmediği ifadeleri sıkça yer buluyordu (Tanin, 7 Ekim 1918: 1).

2. Osmanlı Devleti'nin Mütareke Yapma Girişimleri

Bulgaristan'ın 28 Eylül 1918 tarihinde İtilaf Devletleri ile mütareke görüşmelerine başlaması, Osmanlı Devleti'ni hem endişeye sevk etti hem de zor duruma düşürdü (Özkaya, 2002: 27; Tansel, 1991: 8). Talât Paşa'nın Sofya'dan ayrılmasından iki gün sonra -29 Eylül 1918'de- İtilaf Devletleri ile ateşkes imzalayan Bulgaristan savaştan çekildi. Aslında Bulgar cephesi çökmemiş olsa Osmanlı idarecileri tek başlarına da kalsalar savaşa devam etme düşüncesindeydi. Fakat Bulgar cephesinin yarılması Başkent İstanbul'u tehlikeye atıyordu. Bulgaristan'ın savaş dışı kalması Almanya ile Osmanlı Devleti arasındaki kara bağlantısının kesilmesine sebep oluyordu. Kara bağlantısının kesilmesi, Almanya'dan silah ve cephane sevkiyatı yolunun kesilmesi anlamına geldiğinden, Osmanlı Devleti'ni büsbütün zor duruma düşürmekteydi (Tolon, 2004: 92-93; Yılmaz, 2006: 37).

Talât Paşa İstanbul'a döner dönmez, 29 Eylül günü toplanan hükümet, ateşkes ve ayrı barış ihtimalini ele aldı. Aynı gün Alman hükümeti de bir barış konferansı toplaması için A.B.D. Başkanı Wilson'a başvurma kararı aldı.1 Ekim 1918 tarihinde Talât Paşa'yı ziyaret eden Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Kont von Bernstorff, Talat Paşa'ya hükümetinin kararını bildirerek, Wilson'a ortak başvuruda bulunmayı önerdi. Talât Paşa, öncelikle Almanya'nın İtilaf Devletleri'ne birlikte başvurma önerisini olumlu karşıladı (Kaymaz, 2008: 243-244). Ancak, Bulgaristan'ın savaştan çekilmesinden sonra İngiliz ve Fransızların Trakya'da yedi tümenlik bir kuvvet kurarak, İstanbul ve Boğazlara karşı bir hareket hazırlığına girişmeleri Osmanlı

Devlet adamlarını endişeye sevk etti (Armaoğlu, 1992: 142). Bu gelişmeler üzerine Osmanlı idarecileri, anlaşma yaparak savaştan çekilmenin yollarını aramaya başladılar. Çünkü bu sırada Türk kuvvetlerinin büyük bir kısmı Filistin, Irak ve Kafkas bölgesinde bulunduğundan, İstanbul neredeyse savunmasız bir durumda bulunuyordu (Ercikson, 2003: 275; Ercikson, 2011: 211).

Almanya 4 Ekim’de, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı imparatorlukları 5 Ekim’de, Wilson ilkelerini temel alan bir barış antlaşmasının yapılması istemiyle A.B.D. Başkanı Wilson’a başvurular. Wilson, İttifak Devletleri’nin sulh başvurularını müttefiklerine ilettiler. Ancak, Wilson İlkeleri temelinde yapılacak bir barış antlaşmasını çıkarlarına uygun bulmayan İngiltere öneriyi kabul etmedi. Osmanlı Devleti, 12 Ekim’de İsviçre’deki Büyükelçisi Fuad Selim vasıtası ile İsviçre Hükümeti aracılığıyla bir kez daha ABD’ne başvurdu ancak, yine sonuç alınmadı. Bu arada Sultan Vahdettin de Ekim ayı başında kişisel temsilcisi Rüşti Bey ve Bogos Nubar Paşa aracılığıyla İngiliz Hükümetine iletilmek üzere Bern’deki İngiliz Büyükelçisi Horace Rumbold’a bir barış antlaşması taslağı gönderdi (Kaymaz, 2008: 244; Karal, 1994: 557; Yavuz, 1999: 38).

Wilson’dan gelecek cevabı beklemeye tahammülü kalmayan Osmanlı Devleti, İzmir Valisi Rahmi Bey aracılığıyla İngilizlere ayrıca bir barış teklifinde bulundu. İngiltere’nin bu teklifi reddetmesi üzerine, İttihat ve Terakki hükümeti işbaşında olduğu sürece yapılacak girişimlerin sonuçsuz kalacağı kanaati ortaya çıktı. Hükümetin bir an evvel değişmesinin kaçınılmaz olduğunu düşünen Sultan Vahdettin Talât Paşa’yı, Veliâht da Enver Paşa’yı çekilmeye razı etti (Selek,

1987: 40).Birinci Dünya Savaşı'nın başından itibaren Sadarete bulunan Talat Paşa'nın istifa ettiğini Türk kamuoyu 8 Ekim 1918'de basından öğrendi. Basında Talat Paşa'nın Sultan Vahdettin'e istifasını sunduğu, istifasının padişah tarafından kabul edildiği yazıldı. Gazetelerde Talat Paşa'nın istifasından sonra yeni kabineyi kurma görevinin Tefik Paşa'ya verildiği ifade edildikten sonra, İttihat ve Terakki Partisi'nin yeni bir siyasi oluşum için kongreye gideceği haberleri yer aldı (Vakit, 8 Ekim 1918: 1). Sadareten istifa eden Talat Paşa, istifa gerekçesini 1 Kasım 1918 tarihinde toplanan İttihat ve Terakki'nin son kongresinde açıkladı. Talat Paşa yapmış olduğu açıklamada; müttefiklerle beraber yenilgiyi kabul ettiklerini, harpten yenik çıkmış ve harbin sorumlusu bir hükümetin iş başında olmasının sulhu sağlama hususunda bazı sakıncalar doğuracağını düşündüğünden istifa ettiğini söyledi (Babacan, 2012: 222).

Yeni kabineyi kurmakla görevlendirilen Tefik Paşa'nın hükümeti kurma çabaları başarısızlıkla sonuçlandı (Vakit, 8 Ekim 1918: 1). Kabineyi kurma girişimleri başarısızlıkla sonuçlanan Tefik Paşa'nın görevden feragat etmesi üzerine, hükümeti kurma görevi Müşir İzzet Paşa'ya verildi. Görevi alan İzzet Paşa'nın hükümeti kurduğu haberleri ilk defa 13 Ekim 1918 tarihli gazetelerde kamuoyuna duyuruldu. (Sabah, 12 Ekim 1918: 1; Vakit 13 Ekim 1918: 1).14 Ekim 1919 tarihinde ise Sadrazamlıkla birlikte Harbiye Nezareti ve Başkumandanlık Erkân-ı Harbiye Riyasetini de uhdesine alan Müşir İzzet Paşa tarafından kabinenin kurulduğu resmen açıklandı (Danişmend, 1972: 448-449).

Cephelerdeki durumun umutsuz olduğunu değerlendiren ve İstanbul'un her an saldırıya uğrayabileceği kaygısını taşıyan İzzet Paşa Hükümeti, bir an önce savaşın sonlandırılması gerektiğini düşünüyordu. Savaşa son verilmesi ve sulhun sağlanması için Amerika Devlet Başkanı Wilson'a yapılan müracaattan olumlu bir cevabın gelmemesi üzerine İzzet Paşa Hükümeti, doğrudan İngilizlere ile sulh görüşmelerinin yapılmasına karar verdi (Kınross, 2006: 161-163). 1916 yılında Kut-ülAmmara'da esir alınan İngiliz güçlerinin komutanı olan ve o tarihten beri Büyükada'da konuk edilen General Charles Townshend'in aracılığından yararlanılmasına karar verildi. 8 Ekim'de serbest bırakılan General Townshend, 16 Ekim 1918'de Ahmet İzzet Paşa ile görüştü ve ertesi gün Akdeniz'deki İngiliz filosuna Osmanlı Devleti'nin ateşkes isteğini iletmek üzere İstanbul'dan yola çıktı. İstek kendilerine ulaşınca İngiliz hükümeti, Akdeniz'deki İngiliz filosunun komutanı Amiral Calthorpe'u İtilaf Devletleri adına Osmanlı Devleti ile imzalanacak ateşkes görüşmelerini yürütmekle görevlendirdi. Durum, 22 Ekim'de Osmanlı Hükümetine bildirildi (Kaymaz, 2008: 246-247).

2.1. Heyetin Tespiti, Görüşmeler ve Mütareke

İngiltere'den alınan olumlu cevap üzerine, mütareke görüşmeleri için görevlendirilecek heyetin tespiti amacıyla Sadrazam İzzet Paşa tarafından bir toplantı yapıldı. Düzenlenen toplantıda İzzet Paşa, Rauf Bey'e gidecek olan heyette başkan olarak yer almasını istediğini söyledi. Ancak, Rauf Bey Bahriye Nezareti'ndeki işlerini ve İstanbul'un asayışı meselesini gerekçe göstererek bu teklifi reddetti.

Toplantıdan sonra Padişah ile görüşen İzzet Paşa'ya Padişah, Damat Ferit Paşa'yı da heyete dâhil etmek istediğini bildirdi. İzzet Paşa, Damat Ferit Paşa'nın heyette yer alması halinde işlerin daha vahim bir hale geleceğini, kendisinin heyette yer alması noktasında bir fikir birliği olduğunu söyleyince Rauf Bey, heyette başkan olarak bulunmayı kabul etti (Orbay, 1993: 85). Bahriye Nazırı Rauf Bey'in (Orbay) başkanlığında, diplomat olarak Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet Bey, askeri delege olarak Erkân-ı Harp Kaymakamı Sadullah Bey, kâtip olarak da Başkâtip Fuat Bey'in oğlu Ali Bey heyette görevlendirildi (Danişmend, 1972: 450; Özkaya, 2002: 29; Sarıhan, 1993: 1).

Dört süren Birinci Dünya Savaşını, Osmanlı Devleti adına neticelendirecek olan Rauf Bey başkanlığındaki heyete, 24 Ekim'de hükümet tarafından hazırlanan⁸ maddelik bir talimat verildi. Wilson'un barış şartlarına fazla ümit bağlayan İzzet Paşa Hükümeti'nin, mütareke şartları hakkında çok iyimser görüldüğü bu talimattan anlaşılmaktadır. Talimatta, Hükümet idaresine hiç bir suretle müdahale kabul edilmeyeceği, memleketin hiç bir noktasına askerî kuvvet ihraç olunmayacağı, mütarekeden sonra Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne borç vermeye devam edemeyeceği için İtilâf devletlerince para yardımı yapılması şartları talimatta yer alıyordu. Yine talimatta, boğazların uluslararası geçişlere açılacağı, fakat Yunan harp gemilerinin geçmesine müsaade edilmeyeceği ifade ediliyordu (Türkgeldi, 1948: 32-33). Talimatnameyi alan heyet, 24 Ekim 1918 Perşembe gecesine Peyki Şevket savaş gemisi ile Mondros'a gitmek üzere Galata Rıhtımından hareket etti. 25 Ekim sabahı Bandırma'ya

ulaşan mütareke heyeti, akşamüzeri trenle İzmir'e geldi. 26 Ekim 1918'de Muzaffer adlı bir römorkör ile İzmir'den hareket eden heyet, yolda İngilizlerin Liverpool Kruvazörüne geçti ve aynı gün akşam saat dokuzda da Midilli Adası'nın Mondros Limanı'na vardı (Tansel, 1991: 23).

27 Ekim 1918 sabah saat 9'da Osmanlı Devleti adına Bahriye Nazırı Rauf Bey ile İngiltere'nin Akdeniz Donanma Komutanı Amiral Calthorpe başkanlığındaki heyetler arasında resmi görüşmelere başlandı. Calthorpe, Londra'nın kendisine gönderdiği ateşkes taslağının ilk dört maddesini okuduktan sonra, diğer maddelere geçilebilmesinin ön şartının bunların hiçbir değişiklik yapılmadan aynen kabul edilmesine bağlı olduğunu söyledi (Türkgeldi, 1948: 34). Calthorpe'nin ön şartlarını hükümete bildiren mütareke heyeti, hükümetin olumlu görüş bildirilmesi üzerine ilk dört maddeyi kabul ederek görüşmelere devam etti. 27 Ekim günü başlayan görüşmelerin sabah oturumunda, 1. ve 7. maddeler dışındaki hükümler bazı küçük değişikliklerle kabul edilebilir nitelikte bulan Osmanlı heyeti, öğleden sonraki oturumda, 10. ve 16. maddelerle karşılaştı. Görüşmelerin ilk gününde, İngilizler tarafından hazırlanmış olan taslağın ilk 19 maddesi üzerinde görüşmeler yapıldı. Günün sonunda Calthorpe taslak metnin tamamını verince, Osmanlı heyeti 24. maddeyi de gördü. Böylece heyet üyelerinin hayal kırıklıkları kademe kademe arttı.

Karşılaştığı manzara karşısında şok olan Osmanlı mütareke heyeti, 27 Ekim akşamı İstanbul'a çektiği telgrafta taslak metni ya bazı değişikliklerle kabul etme ya da tümünden reddedip İstanbul'a dönme konusunda izin istedi. Osmanlı heyetinin 27 Ekim tarihli

telgrafına 29 Ekim günü cevap geldi. Vahdettin, koşullar ne denli ağır olursa olsun antlaşmanın imzalanmasını istiyordu (Kaymaz, 2008: 261). 4 gün süren heyetler arası görüşmelerde, Calthorpe, Londra'dan telsizle kendisine dikte ettirilen mütareke şartlarını imzalamaları için Osmanlıheye tinin önüne koydu. Osmanlı heyeti, İngiliz heyetinin görüşmelerin kesileceğine dair verdiği ultiatom üzerine, İstanbul'dan aldığı direktifler doğrultusunda hemen hemen İngiltere'nin bütün isteklerini aynen kabul ederek,30 Ekim 1918'de mütarekeyi imzaladı (Taçalan, 1971: 35-36; Selek, 1987: 44).

Mütareke Şartları

1. Madde:İtilaf Devletleri'nin Karadeniz'e geçebilmeleri için Çanakkale ve Karadeniz boğazları açılacak, istihkâmlar müttefikler tarafından işgal edilecek.
 2. Madde: Osmanlı sularındaki bütün torpil sahaları ile torpido ve kovan mevzileri, mayınlı alanlar İtilaf Devletleri'ne gösterilecek, bunların temizlenmesi sırasında talep olur ise Osmanlı Devleti müttefiklere destek verecektir.
 3. Madde: Osmanlı Devleti, Karadeniz'de bulunan torpil alanlarının yerlerini İtilaf Devletlerine bildirecek.
- İlk üç madde ile İtilaf Devletleri'nin Karadeniz'e güvenli bir şekilde geçebilmeleri ve buralarda tam bir denetim sağlayabilmeleri için ihtiyaç duydukları her türlü tedbiri aldıkları görülmektedir.
4. Madde: İtilaf Devletleri mensubu harp esirleri ile Ermeni esir ve tutukluları İstanbul'da toplanarak kayıtsız şartsız İtilaf Devletleri'ne teslim edilecek.

5. Madde: Sınırların korunması ve iç güvenliğin sağlanması için gerekli olan miktarın dışında kalan askerler derhâl terhis edilecek. (Ne kadar askere ihtiyaç olduğu ve bunların sahip olacağı şartlara, itilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında müzakere edildikten sonra karar verilecektir). Mütarekenin bu maddesi, Osmanlı Devleti'ni içeride asayışı, sınırlarda güvenliği sağlayamayan, topraklarının işgalini kolaylaştıran bir anlam ifade etmektedir.

6. Madde:Osmanlı kara sularında inzibat görevi ifa eden küçük gemiler hariç, bütün harp gemileri İtilaf Devletleri'nce uygun görülen Osmanlı limanlarında mevkufla bulundurulacaktır.

7. Madde: Müttefikler güvenliklerinin tehlikeye düşmesi durumunda, herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkına sahiptir.

Mütarekenin en tehlikeli maddelerinden biri olan 7. madde, mütarekeden hemen sonra Osmanlı topraklarının işgali bahanesini oluşturmuştur.

8. Madde:Hâlihazırda Osmanlının elinde bulunan bütün liman ve demir yollarını İtilaf Devletleri kullanabilecek, savaş sırasında İtilaf Devletleri'nin karşısında yer alan ülkeler buraları kullanamayacak.

9. Madde:İtilaf Devletleri, Osmanlı tersane ve limanlarındaki vasıtalarından istifade edecek.

10. Madde: Toros tünelleri müttefikler tarafından işgal edilecek.

Mütarekenin 8, 9 ve 10. maddeleri, İtilaf Devletleri'nin Osmanlının liman, demiryolu, tersanelerinden faydalanmalarını mümkün kılarken, İttifak gurubunda yer alan devletlerin buralardan yararlanmasını yasaklamaktadır. Stratejik öneme haiz olan Toros tünellerini kontrol altına almalarına imkân vermektedir.

11. Madde: Kafkasya ve Azerbaycan'da bulunan Osmanlı askeri kuvvetleri, derhal harpten evvelki hudutlara çekilecektir.

Bu madde, Bakü'ye kadar ilerlemiş olan 9. Ordunun geri çekilmesini, üç sancağın -Kars, Ardahan ve Batum- sınırlarımız dışında kalmasını öngörmektedir.

12. Madde: Hükûmet muhaberatı hariç olmak üzere, telsiz ve telgraf hatlarının kontrolü İtilaf Devletleri memurlarına bırakılacaktır.

13. Madde: Bahri, askerî ve ticari malzemelerin tahribinin önlenmesi.

14. Madde: İhtiyaç fazlası kömür, yakıt ve bahri levazımı Türkiye'den temin etmeleri hususunda İtilaf Devletleri'ne kolaylık sağlanacaktır. Bahsedilen malların hiçbirini Osmanlı Devleti ihraç edemeyecek.

15. Madde: Bütün sınırlarda İtilaf Devletleri mensubu denetim subayları görevlendirilecek. Ayrıca Osmanlı Devleti denetiminde bulunan Maveray-ı Kafkas sınırı da serbest ve tam olarak İtilaf memurlarının idaresine verilecektir. Batum itilaf Devletleri tarafından işgal edilecek, Osmanlı Devleti Bakü'nün işgaline karşı çıkmayacak.

16. Madde: Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Irak'ta bulunan Türk birlikleri, en yakın İtilaf kumandanlıklarına teslim olacak. Kilikya'da bulunan Türk kuvvetlerinin asayiş için yeterli olan miktardan fazlası terhis edilecek.

17. Madde: Trablus ve Bingazi'de bulunan Osmanlı subayları en yakın İtalyan garnizonlarına teslim olacak. Osmanlı Devleti, teslim emrine itaat etmeyen subaylarla irtibatı ve desteği kesmeye söz verir.

18. Madde: Trablus ve Bingazi'de Osmanlı Devleti elinde bulunan limanlar, en yakın İtilaf muhafaza kıtaatına teslim edilecek.

19. Madde: Asker veya sivil Osmanlı memleketinde bulunan Alman ve Avusturya vatandaşları bir ay içinde, uzak mahallerde bulunanlar ise mümkün olan en kısa zamanda Osmanlı topraklarını terk edecek.

20. Madde: Mütarekenin beşinci maddesi mucibince terhis edilecek Osmanlı ordusuna ait silah, cephane ve nakliye vasıtaları hakkında verilecek emirler derhal yerine getirilecek.

21. Madde: İaşe nezaretinde itilaf Devletleri mensubu bir murahhas bulunacak. Bu murahhas istediği her türlü bilgi verilecek ve adı geçen murahhas gerekli olan ihtiyaçları temin edecek.

22. Madde: Osmanlı harp esirlerinin İtilaf Devletleri elinde esareti devam edecek. Sivil harp esirleri ile asker harici esirlerin tahliyesi nazar-i dikkate alınacaktır.

23. Madde: Osmanlı Devleti, merkezi devletlerle bütün ilişkilerini kesecek.

24. Madde: Altı Doğu vilayetinde (Vilayat-ı Sitte) de kargaşa çıkar ise, İtilaf Devletleri adı geçen vilayetlerin herhangi bir kısmını işgal hakkına sahiptir.

Mütarekenin 24. maddesi Osmanlıca çevrisinde Vilayet-i Sitte olarak ifade edilmiş olmasına rağmen, altına imza atılan İngilizce metinde “the six Armenian vilayets”, Fransızca çevrisinde “lessix vilayet armeniens” şeklinde yer almıştır. Meray ve Osman Olcay, 1977: 4). Bu da çok açık bir şekilde göstermektedir ki İtilaf Devletleri daha mütareke safhasında, altı vilayette Ermeni devleti kurma kararlılıklarını ortaya koymuştur.

25. Madde: Müttefiklerle Osmanlı Devleti arasında 31 Ekim 1918 tarihi gece yarısından itibaren her türlü harp hali sona erecektir

(Takvim-i Vekayi, 3 Kasım 1918, s.1-3; Türkgeldi, 1948: 69; Erim, 1953: 519-524).

Sadrazam ve Başkumandanlık Erkân-ı Harbiye Reisi Ahmet İzzet Paşa, 31 Ekim 1918 tarihinde illere ve ordulara öğleden itibaren geçerli olmak üzere İtilaf Devletleri'yle mütareke yapıldığını tebliğ etti (Sarıhan, 1993: 3). Durumun İtilaf Devletleri mensuplarınca Bulgaristan, Suriye ve Irak'ta bulunan ordu kumandanlarına da tebliğ edildiğini ifade eden Ahmet İzzet Paşa, mütareke şartlarına kesinlikle uyulması emrini verdi (HTVD, 1959- Mart: No: 698, 699).

2.2. Mütareke Hakkında Görüşler ve İlk Uygulamalar

İmzalanan mütarekeyi hükümet yetkilileri oldukça başarılı görüyorlardı. Sadrazam İzzet Paşa, Mondros Mütarekesi'nin Almanya ve diğer müttefikler ile imzalanan mütarekelerle kıyaslandığında daha kabul edilebilir şartları içerdiğini söylüyordu. İzzet Paşa'yla aynı görüşte olan Danıştay Başkanı Reşit Akif Paşa, mütareke heyeti İstanbul'a döndüğünde onları karşıladı ve başarılarından dolayı heyeti tebrik etti. Hariciye Nazırı Nabi Bey ise mütarekenin Osmanlı Devleti'nin hükümranlılığına dokunmayacağını söyledi (Tansel, 1991: 28-29). Mütareke heyetinin başında bulunan Rauf Bey, İstanbul'a dönüğünde yaptığı basın toplantısında, sonuçtan çok hoşnut ve gururlu olduğunu, ülkenin ve Saltanatın geleceğinin imzalanan mütareke sayesinde bütünüyle güvenceye alındığını ifade etti. Rauf Bey konuşmasının devamında; yapılan mütarekenin, yenenle yenilen arasında değil, eşit iki taraf arasında imzalanmış bir metin niteliği taşıdığını söyledi. Bir gazetecinin bu denli iyimser

olmasının nedenini sorması üzerine de Rauf Bey, Britanya'nın, Türk ulusunun yok olmasını istemediğini belirterek: "Sizi temin ederim ki, tek bir düşman askeri bile İstanbul'a açılmayacaktır" (Kaymaz, 2008: 264) diyerek kesin ifadeler kullandı.

Mondros Mütarekesi'nin şartları netleşmeye başlayınca, şartların ağırlığı nedeniyle hükümet aleyhinde eleştiriler yapılmaya başlandı. Şartların ağırlığı hususunda eleştiride bulunan ve bazı tedbirlerin alınmasını isteyenlerden birisi de Mustafa Kemal Paşa'ydı. Mustafa Kemal Paşa, mütareke ahkâmının aynen uygulanması halinde bütün vatanın işgal ve istila edilebileceğini gördüğünden, yetkilileri uyarmaya çalışmıştı (Tansel, 1991; Kınross, 2006; Gökbiğlin, 1959). Mustafa Kemal Paşa, 3 Kasım 1918'de Erkân-ı Harbiye Riyasetine endişelerini ifade ederek, bazı tedbirlerin alınmasına dair görüşlerini arz etti. Mustafa Kemal Paşa, kadroların en genç efrattan oluşturulduğu kuvvetli bir fırkanın teşkili ve jandarmanın takviye edilmesi ile elde düzenli bir gücün bulundurulmasını önerdi. Ayrıca, elde bulunan fazla askerî malzemenin Torosların kuzeyine nakledilmesini ve hiçbir şekilde bunların tahrip edilmesine fırsat verilmeyecek tedbirlerin alınmasını tavsiye etti (HTVD, 1959- Mart: No:714).

Mütarekenin 7. maddesi İtilaf Devletlerine Osmanlı İmparatorluğu'nun herhangi bir bölgesini, güvenliklerini tehdit edecek bir durum nedeni ile işgal hakkını tanımaktaydı. Bu maddeyi istismar eden İtilaf Devletleri, barış antlaşmasının imzalanmasını beklemeden, Türk topraklarını taksim ve işgale girişti (Gökbiğlin, 1959:3-4). Mütarekenin imzalanmasından kısa bir süre sonra Musul'u

mütarekenin 7. maddesine dayanarak işgal etmek isteyen İngilizler, buranın boşaltılmasını ve Türk kuvvetlerinin belirli bir hatta kadar geri çekilmesini istediler. Bunun üzerine Sadrazam İzzet Paşa, 8 Kasım 1918'de 6. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa'ya Mütareke'nin 7. maddesi gereğince Musul boşaltılmasını ve İngilizlerin göstereceği hatta kadar geri çekilmesi gerektiğini bildirdi. Ali İhsan Paşa geri çekilmeye karşı olmasına rağmen, yeni bir savaşa sebep olmak istemediği için verilen emri yerine getirince İngilizler, 8 Kasım tarihinden itibaren Musul'u işgale başladılar (Tansel, 1991: 84-85). Musul'un işgal edildiği gün Ahmet İzzet Paşa Hükümeti istifa etti. İstifanın görünen sebebi 2-3 Kasım 1918 gecesini Talat, Enver ve Cemal paşaların bir Alman denizaltısı ile İstanbul'dan ayrılmalarına göz yumulduğu yönünde yapılan eleştirilerdi. Ahmet İzzet Paşa Hükümetinin istifasından sonra, yeni kabine 12 Kasım 1918'de Tefvik Paşa tarafından kuruldu (Türk geldi, 1948:158, 163).

İngilizlerin mütarekenin 7. maddesini bahane ederek Musul'u işgale girişmeleri üzerine Erkân-ı Harbiye Reisi Ahmet İzzet Paşa, Yıldırım Orduları Gurubu Kumandanlığına çektiği şifre telgrafta, Musul'da olduğu gibi İskenderun'un işgali konusunda mütarekede bir hükmün bulunmadığını bildirdi. Ancak, İskenderun'a yönelik bir işgal girişiminin olması halinde, İngiliz kumandanlarına durumun nazik bir şekilde tebliğ edilmesini istedi. Yıldırım Orduları Gurubu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa, Erkân-ı Harbiye Reisi Ahmet İzzet Paşa'ya İngilizlerin İskenderun'u işgal girişimine karşı ateşle engel olunması yönünde birliklerine emir verdiğini söyledi. Ahmet İzzet Paşa ise bu durumun mütarekenin ihlaline sebep olacağını söyleyerek, böyle bir

harekette bulunulmamasını istedi. Mustafa Kemal Paşa ile Ahmet İzzet Paşa arasında yapılan karşılıklı yazışmalar neticesinde, İngilizlerle karşı karşıya gelmeyi göze alamayan Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa, 5 Kasım 1918’de Yıldırım Orduları Gurup Kumandanlığını lağvetti. Ordusu lağvedilen Mustafa Kemal Paşa’da 7 Kasım 1918’de 39 numaralı irade-i seniyye ile Harbiye Nezareti emrine verildi (HTVD, 1959- Eylül: No: 742, 743, 744, 745.747, 756, 759, 760; Afetinan, 1998: 2324).

8 Kasım 1918’de Musul’u işgale başlayan İngilizler, 9 Kasım’da İskenderun, 10 Kasım’da 1918’de Çanakkale Boğazı ve bölgesini işgal ettiler. 12 Kasım’da İngiliz General Clark, Adana’da bulunan 2. Ordu Kumandanı Nihat Paşa’ya verdiği notada: “14 Aralık öğleden önce, Osmanlı birliklerinin Pozantı’nın batısına çekilmesini ve silahlarını teslim etmesini” istedi. Hükümet, İngilizlerin tehdidi karşısında Adana bölgesindeki 2. Ordu kuvvetlerini Pozantı’ya kadar çekmeyi kabul edince, Harbiye Nezareti 2. Ordu Kumandanlığından ellerindeki mevcut malzemelerin kurtarılmasını ve Pozantı gerisine taşınmasını istedi.⁵⁵ gemiden mürekkep bir İtilaf donanması, imzalanan mütareke hükümleri gereğince 13 Kasım 1918’de İstanbul’a gelerek demirledi.14 Kasım 1918’dekaraya çıkardıkları 4500 kişilik askerle İstanbul’u işgal ettiler.24 Kasım’da Adana, 6 Aralık 1918’de Kilis işgal edildi (Sarıhan, 1993: 23, 37; Tolon, 2004:102, 104; Sonyel, 1995:17; Kayra, 2004).15 Aralık 1918 tarihinde 2. Ordu ilga edilince 2. Ordu Kumandanı Nihat Paşa da Adana Valiliği’ne tayin edildi (ATASE, 15.12.334: No: 10246). Bölgenin boşaltılmasıyla açıkta kalan 2. Ordu ve 12. Kolordu

karargâhlarının Konya'ya, 20. Kolordu'nun Ankara, 15. Kolordu'nun ise Erzurum'a gönderilmesine karar verildi (Sarıhan, 1993: 63-75).

3. SONUÇ

Osmanlı Devleti adına I. Dünya Savaşı'nın silahlı çatışma safhasını bitiren Mondros Mütarekesi, çok ağır şartlara haizdi. Mütareke görüşmeleri sırasında İngiliz heyeti tarafından Türk tarafına kısmen empoze edilen teslim şartları kabul edilmişti. İtilâf Devletleri bu mütarekeye, dış görünüşte Osmanlı Devleti'ni ve Türk Milletini yok edici kayıtsız ve şartsız teslim hissini verecek açık hükümler koymaktan dikkatle kaçınmışlardı. Fakat savaş yıllarında aralarında imzaladıkları gizli paylaşım projelerinin tatbik edilebilmesi için de yoruma açık bir metin düzenlemeye gayret etmişlerdi. Her ne kadar mütareke ahkâmı diğer müttefik devletlerin yaptıkları antlaşmalara bakarak daha hafif gibi görünüyorsa da, uygulamada Türk Milleti için bir felaket habercisiydi. Mütareke hükümlerinin esnek ve karmaşık olması bir çok güçlüklerin çıkmasına yol açtı. Mütareke şartlarını menfaatleri doğrultusunda yorumlayan İtilâf Devletleri, Osmanlı Devleti'ni parçalamak maksadıyla önceden hazırladıkları gizli plânlarını, mütareke ahkâmına dayandırarak açıkça uygulamaya koydular.

Mütarekenin uygulanma tarzı ise galip devletlerin Türk Milleti'ni yok etme hedeflerinin açık bir göstergesiydi. Özellikle de 7. ve 24. maddelerin hükümleri Osmanlı açısından kabulü mümkün olmayan içerikteydi. Maddelerden biri, gerekli görüldüğü hallerde stratejik noktaların işgalini mümkün kılıyor, diğeri ise bir karışıklık çıktığı anda Doğu Anadolu Bölgesinin İtilaf Devletleri tarafından

işgal edilebileceği anlamına geliyordu. Mütareke ile Türk boğazları, demiryolu ve telgraf gibi ulaşım ve iletişim için hayati öneme haiz vasıtalar tamamen İtilaf Devletleri'nin denetimine geçiyordu. Toros Tünelleri, Bakü ve Batum'un da İtilaf Devletleri tarafından işgal edileceği beyan ediliyordu.

Mütareke hükümleri sınırların muhafazası ve asayişin temini için gerekli görülen askerin dışındaki bütün askerlerin terhisini istiyor, silah ve teçhizatın İtilaf Devletleri'ne teslimini ön görüyordu. Mütareke kararları açıkça Osmanlı Devleti'ni askerlerin terhisi ve silahların teslimi ile savunmasız bırakarak işgale açık hale getirmeyi hedefliyordu. Savunmasız bırakılan Osmanlı topraklarının mütarekenin 7. maddesi ile bahanesi yaratılarak işgalini mümkün kılıyordu. Mütareke, normalde silah bırakışması olarak imzalanmış olmasına rağmen içerik, silah bırakışmasından ziyade Osmanlı Devleti'ni ve devletin topraklarını tarumar etmek için ne gerekiyorsa onunla doldurulmuştu.

4. KAYNAKÇA

4.1. Belgeler ve Süreli Yayınlar

ATASE,(15.12.334 “1918”), İSH, K: 4, G: 111; K: 4, G: 111AA,
Şube: 1, No: 10246.

HTVD, (1959-Mart), S: 27, E. U. Basımevi, Ankara, V. No: 698, 699,
714.

HVTD,(1959-Eylül) S: 29, E. U. Basımevi, Ankara, V. No:742, 743,
744, 745.747, 756, 759, 760.

Sabah, 10 Eylül 1918.

Sabah, 6 Ekim 1918.

Sabah, 12 Ekim 1918.

Sabah, 13 Ekim 1918.

Takvim-i Vekayi, 3 Kasım 1918.

Tanin, 6 Ekim 1918.

Tanin, 7 Ekim 1918.

Vakit, 12 Ağustos 1918.

Vakit, 8 Ekim 1918.

Vakit, 12 Ekim 1918.

Vakit, 13 Ekim 1918.

4.2. Kitap ve Makaleler

Afetinan, A., (1998), Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, T.T.K.
Yayımları, Ankara.

Armaoğlu, F., (1992), 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990), C. I:
1914-1980, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.

Babacan, H., (2012), Mehmed Talat Pasa 1874-1921, Altınpost
Yayıncılık, Ankara.

- Çavdar, T., (1995), Talat Paşa (Bir Örgüt Ustasının Yaşam Öyküsü),
Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Danişmend, İ. H., (1972), İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C. IV,
Türkiye Yayınevi,
- Dursunoğlu, C., (2000), Milli Mücadelede Erzurum,2. Baskı, İstanbul.
- Ercikson, E. J., (2003), Size Ölmeyi Emrediyorum (Birinci Dünya
Savaşı Sırasında Osmanlı Ordusu), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Ercikson, E. J., (2011), Dünya Savaşı Tarihi, I. Dünya Savaşı'nda
Osmanlı (1914-1918),
- Erim, N., (1953), Devletler Arası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri,
C.I, T.T.K. Basımevi, Ankara.
- Gökbilgin, M.T., (1959), Milli Mücadele Başlarken, C: I, T.T.K,
Ankara.
- Karal, E. Z., (1994), Büyük Osmanlı Tarihi, C.V, T.T.K. Yayınları,
Ankara.
- Kaymaz, İ. Ş., (2008), “Mondros: Bir Ateşkesin Tahlili”, 21. Yüzyıl,
Ekim/Kasım/Aralık.
- Kayra, C., (2004), Sevr Dosyası. İstanbul.
- Kınross, L., (2006), Atatürk (Bir Milletın Yeniden Doğuşu), (Çeviren:
Necdet Sander), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Kurtuluş Savaşımız 1919-1922 (Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl)
(1973), C. I, T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset
Planlama Genel Müdürlüğü Yay.
- Meray, L.S.-Osman Olcay, (1977), Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş
Belgeleri (Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması İlgili
Belgeler), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

- NurdoğanTaalan, N., (1971), Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken, 2. Baskı, Milliyet Yay.
- Orbay, R., (1993), Cehennem Değirmeni (Siyasi Hatıralarım), Emre Yayınları, İstanbul.
- Özkaya, Y., (2002), “1919’un Siyasi Olayları”, Mili Mücadele Tarihi (Makaleler), Yay. Haz.: Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Sabis, A. İ., (1991), Harp Hatıralarım, 1.Dünya Harbi, C. I, Nehir Yayınları, İstanbul.
- Sarihan, Z., (1993), Kurtuluş Savaşı Günlüğü, C. I, T.T.K. Basımevi, Ankara.
- Selek, S., (1987), Anadolu İhtilali, C.I, Kastaş Yayınları, İstanbul.
- Sonyel, S., (1995), Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I, TTK Yayınları, Ankara.
- Tansel, S., (1991), Mondros’tan Mudanya’ya Kadar, C. I, MEB Yayınları, İstanbul.
- Tolon, A. H., (2004), Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr’e Giden Yol, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Türkgeldi, A., (1948), Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Yavuz, Ü., (1999), Atatürk, İmparatorluktan Milli Devlete, T.T.K. Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, V., (2006). Fevzi akmak,Kastaş Yayınevi, İstanbul.

BÖLÜM 5:

OSMANLI DEVLETİ'NDE MAHALLE VE GÜVENLİK: MAHALLE BEKÇİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME[#]

Ali Burak AKSUNGUR^{*},

Mehmet GÖKÜŞ^{**}

1. GİRİŞ

Yeme-içme, barınma gibi temel ihtiyaçlardan birisi olan güvenlik, insan yaşamının her evresinde var olmuştur. Başlangıçta bireysel veya küçük gruplar hâlinde, örgütsüz şekilde sağlanan güvenlik; nüfusun artması, mülkiyet anlayışında meydana gelen değişimler, bireysel hakların hukuki boyuta ulaşması ve geleneksel devletin dönüşüm sürecinde ortaya çıkan idari yapılanmalar neticesinde uzmanlaşmaya başlamıştır. İlkel toplumda birey veya küçük grupların temel amacı olan güvenlik, çağdaş toplumla birlikte devletin temel amaçlarından birisi hâline gelmiştir (Çabuklu, 2014: 13). Güvenlik olgusu, geçirdiği bu dönüşümün neticesinde günümüzdeki uzmanlaşma düzeyine ulaşabilmiştir.

İnsanların toplu hâlde yaşamlarının mekân ögesi olarak ortaya çıkan şehir ve mahalle gibi birimler güvenli bir yaşam alanı oluşturmanın temel araçları olmuşlardır. Bu açıdan gerek devlet gerekse şehir ve mahalle gibi toplumsal alt birimlerde yaşamını

[#] Bu çalışma Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yürütülen yüksek lisans tez çalışmasından türetilmiştir.

^{*} Arş. Gör., Harran Üniversitesi, İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü, aliburakaksungur@harran.edu.tr

^{**} Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, mgokus@selcuk.edu.tr

sürdüren halk, güvenlik ihtiyacını karşılayacak teşkilat ve şahıslara ihtiyaç duymuştur.

Güvenlik, Türk-İslam devletlerinin ve nihayetinde Osmanlı Devleti'nin de üzerinde hassasiyetle durduğu bir konu olmuştur. Osmanlı'nın klasik döneminde devlet, “düzenin olduğu idare biçimi” olarak tanımlanmış, padişahın asli görevinin halk arasında barışı sağlamak olduğu kabul görmüştür (Şafak, 2012: 437). Fethedilen yeni bir yer, fethi yapan komutanın hanedanına tahsis edilmiş, toprağa bağlılığın sağlanması ile bu yeni yerlerin güven içinde yönetilmesine zemin hazırlanmıştır (Uzunçarşılı, 1975: 659).

Yerel bölgelerin güvenliği sadece toprağa bağlılık ile sağlanamayacak kadar ayrıntılı bir husustur. Bu noktada, toplumsal birlikteliğin sağlanması güvenliğe hizmet eden temel faktörlerden birisidir. Esnaf gruplarını manevi hislerle bir araya getiren ahilik ve lonca benzeri teşkilatlar bu doğrultuda var olmuş, şehirlerin idaresinde söz sahibi hâline gelmişlerdir (Bayramoğlu Alada, 2008: 95). Toplumun sahip olduğu bu dinamiği etkili şekilde kullanan Osmanlı idarecileri, tımar gibi uygulamalarla yerel birimlerden elde edebileceği en yüksek vergi miktarına odaklanmış, geriye kalan işlerin çözümünü ise çoğunlukla yerele bırakmıştır (Yücel, 1974: 676-677).

Merkezi idarenin bakış açısında bir vergi kaynağı olarak görülen mahalle, ona verilen imkân dahilinde kendi toplumsal düzenini kurmuş, teşkilatını oluşturmuş ve görevlilerini tayin etmiştir. Asayiş eksikliğinin hissedildiği dönemlerde imam önderliğindeki mahalleli, asayişin sağlanmasına hizmet edecek kişilerin görevlendirilmesini sağlamıştır (Ergenç, 2013: 99).

2. OSMANLI MAHALLESİ

“Toplumun en sağlam çekirdeği” olarak nitelenen aile biriminin yaşam mekânı mahalle veya köydür. Köy, kırsal alanlarda yaşayan ailelerin ortak birimi iken mahalle ise şehre ait bir birimdir (Ortaylı, 2013: 15-18), (Kavruk, 2004: 4). Her ne kadar günümüz idare mevzuatının mahalleye yüklediği anlam farklılık gösterse de tarihsel süreçte mahalle, şehir ile birlikte anılan bir birim olmuştur. İnsanın doğup büyüdüğü mekân olarak devlet ve toplum açısından önem taşıyan mahalle (Alver, 2013: 22-23), içinde bulunulan toplum ve kültüre göre tarihsel süreçte farklı anlamlar ifade etmiştir (Bayramoğlu Alada, 2008: 15).

Türk-İslam kültürünün bir sentezi olan Osmanlı mahallesi, aynı caminin çevresinde bir araya gelen topluluk, cemaat olarak tasvir edilmiştir(Ergenç, 2013: 100). Mahalle isimlerinin sıklıkla o bölgede bulunan cami veya mescit isimlerini alması, cami ve mescitlerin mahallenin ana unsurları olduğu düşüncesini doğrulamaktadır (İlhan, 1991: 55). Bunun yanında mahalle isimlerinde sıklıkla mahallenin hafızasında yer edinmiş önemli kişilere ait adlar da kullanılmıştır (Duben ve Behar, 2014: 44).

Osmanlı ailesinin toplumsal yaşam alanı olan mahalle, aile ile etnik, dini, hukuki bağlar taşıyan bir birimdir. Mahalle içerisinde ailelerin ve özelde bireylerin vergi, asayiş, bayındırlık gibi konularda birtakım yükümlülüklerle sahip olmaları geleneksel Osmanlı mahallesini tanımlayan unsurlardır (Ortaylı, 2013: 18). Bu yönüyle mahallede aktif rol üstlenen mahalleli, kefalet gibi uygulamalarla sorumluluk üstlenmiş, mahallenin lideri sıfatını taşıyan imam gibi

şahsiyetler ile birlikte mahallenin güvenliğinin de esas koruyucuları konumuna gelmişlerdir (Demirtaş, 2017: 503).

Osmanlı mahallesinin başat ögesi mahalle imamıdır. İmam, padişah beratı ile göreve başlamakta olup, kadıyı mahalle düzeyinde temsil etmektedir. Mahallenin idaresi ile ilgili fonksiyonlar üstlenmekte, mahalleli ile ilgili nüfus ve vergi tahsil işlemlerini yürütmektedir. Mahalleye ikamet amacıyla gelen yeni birisi mahalleden bir kişi ile birlikte imamın da kefaletini alarak ikamet etme hakkına erişebilmektedir. Bu zincirleme ilişki zemininde bir araya gelen mahalleli, imamın önderliğiyle mahalle ölçeğinde ortaklaşa gerçekleştirilen bir güven mekânı oluşturmuştur(Ortaylı, 2012: 305-306).Tanzimat Dönemi'nde idare teşkilatında meydana gelen değişimler sonucunda bu zincire mahalle muhtarı da dâhil edilmiş ve muhtarın imama, imamın da muhtara kefil olması sağlanarak zincirin halkaları sağlamlaştırılmıştır (Demirtaş, 2017: 503).Mahallenin ortaklaşa sağlanan güvenliğini göz önünde bulunduran devlet, mahalledeki düzen karşıtı eylemler karşısında başta imam ve kadı gibi yerel yöneticiler olmak üzere mahalleliye gözetim görevi yüklemiştir (Altınay, 1987: 202).

Mahallelinin güvenliğe olan bakış açısı yalnızca fiziksel güvenlikten ibaret değildi. Can ve mal varlığının korunmasının yanında toplumsal ahlakın korunması da mahalleli için büyük önem taşıyan bir husustu. Mahalle baskını gibi olaylarda somutlaşan bu durum, mahallenin gözetim işlevinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Mahalleye dışarıdan gelen bir kimsenin davranışları izlenir, mahallenin gözü olağan dışı bir durum görürse ahali ve mahallenin

önde gelenleri durumdan haberdar edilirdi(Boyar ve Fleet, 2017: 134). Mahallenin kahvesinde bir araya gelen imam, muhtar, mahalle bekçisi, mahallenin delikanlıları ve cemaat şüpheli haneye doğru yola düşer, mahallenin toplumsal ahlakını korumada üzerlerine düşen sorumluluğun getirdiği şevkle baskın gerçekleştirilirdi (Abdülaziz Bey, 1995: 339-340).

Kefalet ve mahalle baskını gibi uygulamalarda da görüldüğü üzere mahalledeki düzenin korunmasında ortak hareket eden mahallelinin bu durumu dolaylı idarenin var olduğu yönetim düzeninde disiplin toplumu meydana gelmiş ve ortak sorumluluk anlayışı neticesinde mahalle idare edilmiştir. Bu açıdan Osmanlı mahallesi, ortak sorumluluk anlayışının geçerli olduğu bir disiplin toplumunun yansıması olarak görülebilir.

3.GÜVENLİK

Güvenlik, üzerinde uzlaşa sağlamanın güç olduğu kavramlardan birisidir. Sosyal bilimlerde yaygın bir durum olduğu üzere güvenlik kavramının farklı bakış açıları doğrultusunda sayısız tanımı bulunmakta; devlet-toplum ilişkileri, iç-dış güvenlik, ulusal-uluslararası gibi temalar üzerinden güvenlik tanımları çeşitlendirilmektedir. Sadece bakış açısı değil, yaşanan dönem dahi güvenliğe olan yaklaşımı etkileyebilmektedir. Güç ve stratejinin önem kazandığı savaş dönemlerinde güvenlik tanımı, bu doğrultudan hareketle yapılmaktadır (Booth, 2012: 212).

Güvenlik kavramının içinde barındırdığı bu çok yönlülük nedeniyle kapsayıcılığının daraltılması zorunlu olarak ortaya

çıkılmaktadır. Bu doğrultuda “belirli bir yer ile ilgili olan, mahalli, mevzii, lokal” şeklinde tanımlanan “yerel” kelimesinin (TDK) “güvenlik” çerçevesi içerisine alınması, mahalle bekçilerinin yürüttükleri hizmetin mekânsal zemine kavuşturulması noktasında yardımcı olabilir.

Bu noktada iç ve dış güvenlik şeklindeki yaygın ayırım akıllara gelmektedir. Esasında iç güvenlik, geleneksel devletin değişimiyle ortaya çıkan bir husustur. Öncesinde askeri grupların ülke genelinde güvenlikten sorumlu iken Sanayi Devrimi'nin akabinde Avrupa'da meydana gelen olaylar zinciri, askeri-sivil güvenlik birimi ayırımını başlatmış ve bu durum ise 20. yüzyıl ile birlikte iç ve dış güvenlik olarak kavramsal hâle getirilmiştir (Özgür ve Erciyes, 2017: 84). Ülke sınırları içerisindeki durumu tanımlayan iç güvenlik (Yılmaz, 2012: 20), bu noktada yerel güvenlik kavramından ayrılmakta; dolayısıyla mahalle bekçiliği iç güvenlik birimi olmakla birlikte bekçinin mahalleyle olan ilişkisi göz önüne alınacak olduğunda yerel aidiyet daha ağır basmaktadır.

Güvenlik kavramına ilişkin yapılan bu girişin ardından, Osmanlı Dönemi'nde mahalle biriminin güvenlik konusuyla ilişkisinin anlamlandırılabilmesi için üç temel kavrama başvurulmuştur. Osmanlı mahallesinde güvenlik hususunun incelenmesi bu üç kavram üzerinden devam etmektedir.

4. DOLAYLI İDARE-DİSİPLİN TOPLUMU - ORTAK SORUMLULUK

Osmanlı mahallesinde güvenlik hususu incelenmek istendiğinde bu konuyla ilişkili olan üç temel kavram ön plana çıkmaktadır. Birbirlerini tamamlayıcı öğeler olarak görülebilecek bu üç kavram dolaylı idare, disiplin toplumu ve ortak sorumluluktur.

Bu üçlü yapının temelini oluşturan ve Charles Tilly'nin ona yüklediği anlamda dolaylı idare kavramı, mahalle gibi yerel birimlerde merkezi idarenin toplumsal rolünün asgari düzeyde tutulduğu düzeni ifade etmektedir (2016: 51). Dolaylı idarenin hâkim olduğu yerlerde halk, hizmetlerin sunumunu noktasında merkezi idarenin kaynak konumunda olacağı bir beklenti içerisinde bulunmamaktadır. Bunun temel nedeni ise devletin yerel araçları kullanarak toplumsal alana dâhil olma isteğinin asgari düzeyde olmasıdır. Devlet yerelin vergi potansiyeline odaklanır, toplumsal alanı ise bu aracı kurum veya şahıslar idare eder. Eğer istenilen vergi toplanabiliyorsa ve devlet düzenini tehdit edecek boyutta şiddet eylemleri yoksa devlet, toplumsal alana nüfuz etme gereksinimi de hissetmez (Giddens, 2008: 20), (Tilly, 2016: 51). Nitekim bu durum Osmanlı mahallesinde de gözlenmiş, merkezi idare mahalleyi bir vergi kaynağı olarak görmüş, elde edilebilecek olan verginin miktarıyla ilgilenmiştir (Ergut, 2015: 79). Dolayısıyla mahallenin yönetimi, asayiş, denetimi gibi uygulamalar yerel birimlere bırakılmıştır. Yerel otoritelerde toplanan gücün mahalleliye yansması ise disiplin toplumunu ortaya çıkarmıştır.

20. yüzyılın düşünürlerinden olan Michel Foucault'un sıklıkla kullandığı disiplin toplumu kavramı*, nüfus yoğunluğunun az olduğu ve hâliyle geniş çaplı kitlesel boyutta güvenlik ihtiyacının hissedilmediği sosyal düzeni anlatmaktadır (2013). Osmanlı mahallesinin de hâkim unsuru olan disiplin toplumu, mahalle içerisindeki otoriteyi diğer güçler karşısında öne çıkarmıştır. Nitekim bazı davalarda kadılar şer'i hükümleri ikinci planda tutarak örf ve âdet hukuku vasıtasıyla karar vermişlerdir (Ortaylı, 2013: 89).

Dolaylı idarenin geçerli olduğu disiplin toplumunda doğal olarak ortak sorumluluk anlayışına dayalı bir sosyal düzen ortaya çıkmaktadır. Osmanlı'nın millet sistemi, ortak sorumluluk anlayışının temelini oluşturan güçtür. Günümüze ait "millet" kavramından bağımsız olarak düşünülmesi gereken bu sistem, dini aidiyet çevresinde bir araya gelmiş olan ve başta aile olmak üzere cemaat içerisinde değer bulan toplumsal yapıyı anlatmaktadır (Ortaylı, 2013: 27-28). Birbirine yakın ilişkiler ile bağlı olan bu "cemaat" sorunların çözümünde kendi içindeki dinamikleri kullanma yolunu seçmiştir. Bu doğrultuda Alada'nın sınırlarını çizdiği "ortak sorumluluk" kavramı merkezi idarenin kaynaklarından yoksun olan yerel birimin kendi ihtiyaçlarını karşılamak için kullandığı yolu ifade etmektedir (2008: 175).

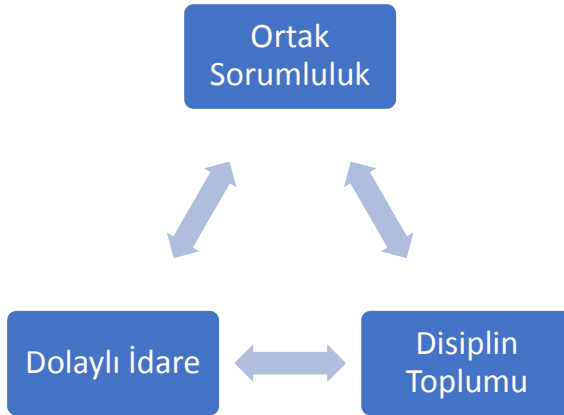
Bekçilik ile ilgili kısma geçmeden önce ortak sorumluluk anlayışının somut bir örneği olan "kasâme" ve "diyet cezasına" değinmek yerinde olacaktır. Eğer ortada faili bulunamayan bir cinayet

* Kavram burada dar açıdan yorumlanarak Foucault'un kavrama yüklediği diğer anlamların dışında esas olarak "disiplin" özelliğiyle ele alınmıştır.

vakasını bulunuyorsa mahalleden elli kişiye yemin verdirilmektedir. Bu uygulamaya “kasâme” denmektedir (Bayramoğlu Alada, 2008: 153). Cinayet veya ağır yaralama gibi durumlarda söz konusu olan diyet cezasında failin bulunamaması hâlinde suçtan zarar gören kişilere ödenecek tazminat, suçun gerçekleştiği mahalle civarında bulunan kimseler tarafından ödenmektedir (Levy ve Toumarkine, 2008: 76-79). Aynı durumla pazar ve kervansaray gibi yerlerde de karşılaşılmaktadır. Söz konusu yerlerde bir hırsızlık vakası gerçekleşmiş ve fail bulunamadıysa, zararın karşılanması pazarın bekçisi veya kervansarayın sorumlusu tarafından yapılmaktadır (Avcı, 2002: 769).

Birçok farklı uygulamayla birlikte kendine özgü yönetim, güvenlik ve cezalandırma sisteminin var olduğu Osmanlı mahallesi, ortak sorumluluk anlayışının kabul gördüğu ve bu doğrultuda bekçi gibi kişilerin görevlendirildiği birim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 1: Geleneksel Mahallede (Osmanlı Mahallesi) Yönetim İlişkileri

5. BEKÇİ

“Bir şeyi veya bir yeri bekleyip korumakla görevli kimse” olarak tanımlanan (TDK) bekçi kelimesi, geceleri şehirlerin dirlik ve düzenini sağlamakla yükümlü olan kimseleri anlatmak için kullanılmaktadır (Şimşek, 1993: 125). Halk arasında gözcü manasına gelen “pâsbân” veya gece bekçisi anlamında “pazvant” adlarıyla da karşımıza çıkan bekçilerden (Tarih Vakfı, 1993: 356), (Uzunçarşılı, 1995: 398), kaynaklarda “nigehbân” veya “didebân” isimleriyle de bahsedilmektedir (Kaplan, 1986: 120), (Elçin, 1987: 127). Ancak “pâsbân”, “pazvant”, “didebân”, “nigehbân” gibi farklı isimlerle anılan bekçilerin mahalle düzeyinde görevlendirilmeleri ve mahalle bekçileri olarak anılmaları daha yakın tarihi ilgilendiren bir konudur.

Bekçilik ve bekçiliğin idari düzendeki konumları üzerine geçmişe bakıldığında karşımıza 11. ve 12. yüzyıllarda hüküm sürmüş olan Selçuklu Devleti’nin saray teşkilatında “pâsbânân” olarak isimlendirilen gece bekçileri çıkmaktadır (Sevim ve Merçil, 1995: 507). Kelimenin Farsça kökenli oluşu ve Selçuklu Devleti’nde bu isimle anılan görevlilerin bulunması Selçuklu kültürü ve idari teşkilatındaki İran etkisinden kaynaklanmaktadır (Köymen, 1970: 1). Saray içerisinde görevlendirilmiş olan bu kişilerin bekçilik görevi yapmalarına rağmen mahalle ile doğrudan ilişkileri olmadığı görülmektedir.

13. yüzyıl âlimlerinden Mevlâna, eserinde mahallenin asayişinden sorumlu olan bekçilerden bahsetmektedir. Mesnevi’de adı geçen bu bekçiler, güneşin doğuşuna kadar ellerindeki sopalarla birlikte mahalleyi hırsızlardan korumakla sorumlu tutulmuşlardır

(Mevlâna, 1988: 338). Mesnevi her ne kadar nasihatname türünde bir eser olsa da anlatılmak istenen düşüncelerin somut olaylar ve gerçekçi simgeler yoluyla aktarılması mahalle bekçilerinin bu dönemde hizmet vermiş olabileceği düşüncesini akıllara getirmektedir.

Geceleri asayişin sağlanmasına hizmet eden gece bekçilerinin 14. yüzyılın Bizans şehirlerinde görev yaptığı ancak bekçilik vazifesinin İslam şehir uygulamalarından örnek alınarak tesis edildiği aktarılmaktadır (Aktaran: Bayramoğlu Alada, 2008: 170).

Osmanlı mahallesinde görev alan kişilere bakıldığında bekçiyle ilişkili olan birçok farklı kavram ortaya çıkmaktadır. Cami etrafında sıralanan sosyal yapılardan oluşan külliyelerin güvenliğinden sorumlu kimseler mustahfiz olarak isimlendirilmiş; geceleri çarşı ve hanların güvenliğini sağlayan kimseler pasbân, hâris, hâris-i bedesten; tarla ve bahçelerde koruculuk yapan kimseler ise deşt-bân ismiyle anılmışlardır (Pay, 2002: 496).

5.1. Mahalle Bekçilerine Duyulan İhtiyaç

Mahalle, toplumsal bir birim olarak çok sayıda insan ve haneyi içerisinde barındıran bir mekân özelliği taşımaktadır. Yer değiştirmenin sınırlı olduğu geleneksel mahalle, hanelerin birbirlerine yabancı olmadığı yakın ilişkiler üzerine kurulmuştur.

Mahalle, toplumsal yaşamın bir birimi olmasının yanı sıra merkezi idare için de büyük önem taşımaktadır. İdarenin bakış açısıyla mahalle; vergi tarhı ve tahsili, asayiş ve imar gibi konularda önemli fonksiyonlara sahip bir birimdir (Ortaylı, 1985: 239). Merkezinde cami veya mescit bulunan mahallede ortak sorumluluk anlayışı

çerçevesinde işler ortaklaşa görülmüştür. Cami ve okul gibi ahalinin tümünün faydalandığı yapıların yanında mahallenin altyapısının bakımı ve onarımı yine bu doğrultuda gerçekleştirilmiştir. Mahalledeki huzur ve barış ortamının teminine hizmet edecek asayişin sağlanması hususu da tüm mahalleliyi ilgilendiren durumların başında gelmiştir. Bu nedenle her mahallede, ücretini ahalinin karşıladığı ve asli görevi asayişe hizmet etmek olan bekçiler görevlendirilmiştir (Ortaylı, 2012: 307).

Aydınlatma olanaklarının yetersizliği nedeniyle gece vakitleri aynı zamanda karanlıktan istifade etmek isteyen kişilerin de sıklıkla ortaya çıktığı zamanlardır. Asayişin sık sık kesintiye uğrayabildiği bu vakitler de mahallenin güvenliğinin teminatı bekçilerin üzerindedir. Bunun dışında gece vakitleri meydana gelen yangınlar da mahalle için büyük bir risk oluşturmaktadır. Mahallelinin çoğunluğunun uykuda olduğu saatlerde bekçiler, mahalle için hayati önem taşımaktadırlar (Levy-Aksu, 2017: 137-139).

Göç olgusu, mahallede asayişin önemini arttıran ve dolayısıyla da bekçilerin ön plana çıkmasını gerektiren diğer bir durumdur. 16. yüzyıl ile birlikte hız kazanan malların ticari dolaşımı şehirleri büyük kitleler için bir cazibe noktası hâline getirmiştir. Bunun yanında göçebe halkı şehirlere yerleşmeye iten iskân politikaları şehirlerin ve onun alt birimleri olan mahallelerin toplumsal yapısını etkileyen başka bir unsur olmuştur (Kara, 2014: 204). Göçün yol açtığı işsizlik ve işsizliğin getirdiği suç tehlikesi, başta merkezi idare olmak üzere şehir ve mahallelerde daha sağlam bir güvenlik ağını gerektirmiştir.

17. yüzyılda “levent” olarak adlandırılan işsiz gruplar şehir ve mahallelerdeki asayiş sorununun temel kaynağı olmuştur. Kendi aralarında örgütlenme yoluna giden bu gruplar sıklıkla hırsızlık ve cinayet gibi suç olaylarının failleri konumunda bulunmuşlardır. Ortak sorumluluk anlayışla hareket eden mahalleli, suçluların yakalanması noktasında aktif rol almıştır (Akdağ, 1995: 153-159). Şehir yaşamına yabancı olan bu kişiler, yerleştikleri mahallelerde de asayiş üzerinde olumsuz etkide bulunmuşlardır. Şehirlere giriş çıkışları denetlemede bir araç olarak kullanılan mürur tezkeresi uygulaması ile göçün asayişe olan etkisi en aza indirilmeye çalışılmış, mürur tezkeresi talep eden kişiye ya o mahallenin yerlisi olması ya da mahalleden iki kişiyi kendisine kefil göstermesi talep edilmiştir (Yılmaz, 2014: 172-173). Geceleri yaşanan hırsızlık ve cinayet vakalarının artması neticesinde ilk defa İstanbul’da bir gece naibi görevlendirilmiştir (Akdağ, 1995: 103).

5.2. Osmanlı’da Mahalle Bekçisi

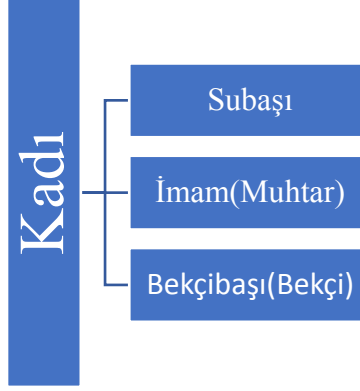
Türk-İslam mahallesinin bir parçası olan mahalle bekçilerinin Osmanlı’da ilk olarak ne zaman ve nerede görevlendirildikleri bilinmemekle birlikte 1495 tarihli, II. Bayezid’in isteği üzerine hazırlanan bir belgede bekçilik görevinin bizzat mahalle sakinleri tarafından nöbetleşe olarak yapıldığı belirtilmektedir(Sakaoğlu, 1993: 86). 16. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı topraklarında bulunmuş olan Luigi Bassano, eserinde mahalle bekçilerine de bir bölüm ayırmıştır. Yazar; geceleri her mahalleden bir kişinin bekçilik yapmakla yükümlü olduğunu, belirli bir ücret ödeyen kişilerin bekçilik vazifesinden muaf

tutulduğunu söylemektedir (B2015: 47). Buradan 15. yüzyılda her mahallede yerleşik bir düzene ulaşmış bekçilik teşkilatının bulunmadığı sonucuna ulaşılabilir. Bu duruma paralel şekilde İnalçık da mahalle sakinlerinin ortaklaşa yürüttüğü bekçilik görevinin 17. yüzyıldan sonra mahalle bekçileri vasıtasıyla yerine getirilmeye başlandığı söylemektedir(Aktaran: Bayramoğlu Alada, 2008: 170).

Evliya Çelebi de seyahatnamesinde İstanbul şehrinde 12.000 bekçinin görev yaptığından bahsetmektedir. Bekçilerden 300 kişi bedesteni korumakla görevli iken geri kalanlar ise geceleri İstanbul mahallelerinin güvenliğini sağlamakla yükümlü tutulmuşlardır (Kahraman ve Dağlı, 2008: 478).

Osmanlı'da mahalle bekçilerinin atanma usulleri ile ilgili ayrıntılı ve net bilgilere sahip olmamakla birlikte 17. yüzyılda bekçilerin mahalle sakinleri tarafından seçildiği bilinmektedir. Kefalet uygulamasında görüldüğü gibi bekçi görevlendirmelerinde de görev alacak bekçi için kefil şartı aranmıştır (Bayramoğlu Alada, 2008: 170). Mahalle sakinleri, görevlendirilmesini kararlaştırdıkları bekçiler için kadiya başvurmakta, kadı tarafından verilen mürasele(buyruk) ile bekçiler tayin edilmekte ve subaşının emri altında bekçiler göreve başlamaktadır (Şimşek, 1993: 125), (Kahraman ve Dağlı, 2008: 478).Mahallenin lideri olarak bilinen imamın yanında Tanzimat Dönemi'yle birlikte idare teşkilatımıza giren muhtar ve bekçibaşının da talimatlarını uygulayan bekçiler Osmanlı mahallesinin ögesi olmuşlardır (Levy, 2008: 139).

Şekil 2: Geleneksel Dönemde Yerel Güvenlik Hiyerarşisi

Bekçilerle ilgili yapılan sayımlar, mahallenin bu grubu için açıklayıcı bilgiler verebilmektedir. 20. yüzyılda yapılan bir sayımda bekçilerin 15 ila 82 yaşları arasında oldukları görülmüştür. Yaş aralığının bu denli yüksek olması görevlendirilecek bekçilerin fiziksel durumlarının ikinci planda tutularak mahalle ile olan ilişkileri açısından değerlendirildiklerini göstermektedir. Nitekim bekçilerin çoğunluğunun aynı şehirden gelmiş olması bunu doğrulamaktadır. Altıncı Daire-i Belediye’de görevli 360 bekçinin yarıya yakın kısmının Erzurum kökenli olduğu görülmüştür (Levy, 2008: 141). Bunun dışında mahallenin sevilen şahısları da yaşlılık günlerinde bekçilikle görevlendirilebilmiştir (Atabeyoğlu, 1993: 1483).

Mahalledeki ortak sorumluluk anlayışı neticesinde görevlendirilen bekçilerin ücretleri de mahalleli tarafından karşılanmıştır (Levy, 2008: 138). Devlet memuru niteliği taşımayan bekçilerin barınma ve yiyecek gibi temel ihtiyaçları da mahallelinin desteğiyle karşılanmıştır (Felek, 1981: 11). Mahalle kahvelerinin üst

katında bekçilere uyumaları için özel odalar tahsis edilmiştir (Şimşek, 1993: 125).

Bekçilerin mahalle içerisindeki statüsünün görülebildiği yerler bayram ve iftar davetleri gibi mahallelinin bir araya geldiği zamanlarda ortaya çıkmıştır. Bayram günlerinde evlerin ilk ziyaretçileri de genellikle bekçiler olmuştur. Bahşiş almak amacıyla yapılan bu ziyaretlerde mahalleli çeşitli hediyeler vasıtasıyla bekçileri ödüllendirmiştir (Göktaş, 1993a, 108). Devlet büyükleri ya da halktan zengin kimselerin verdikleri iftar ziyafetlerinde mahalleli yine bir araya gelmiştir. Üç tür sofraya kurulan bu zamanlarda sofralardan ilkinde ev sahibi beyin davetlisi olan devlet ricalinden kimseler, ikincisine evin hanımının davetlileri, üçüncüsüne ise fakir halk, mahallenin bekçisi ve sokak satıcıları oturmuşlardır (Göktaş, 1993b: 140). Mahalleden bazı zengin kimselerin, hacca giderken yanlarında ihtiyar mahalle bekçilerini de götürdükleri gözlemlenmiştir (Düzdağ, 1997: 197).

Mahalle bekçileri genellikle benzer giyim tarzına sahiptirler. Genç olanları koyu vişne renginde bezle sarılı bir tür takke kullanırken; ihtiyar olanlar abani isimli bir bezle sarılı şapka takmışlardır. Mevsim şartlarına göre yakasız, geniş kollu veya üzeri işli kısa ceket ya da yakasız uzun kesimli, dizkapağına kadar uzanan yelek giymişler, şalvar ve ona benzer şekilde bacaklara kadar uzanan bir çeşit pantolon, ayaklarda yün çorap ve kundura, bellerinde kuşak taşımışlardır (Rasim, 1997: 355-356).

Şekil 3: Meşrutiyet Döneminde Mahalle Bekçisi

(**Kaynak:**Alyot, 2008: 1017)

İstanbul'da belediye teşkilatlarının kurulmasıyla birlikte mahalle bekçilerinin geleneksel konumları da değişmeye başlamıştır. Sokakta bağırması yasaklanan mahalle bekçilerine düdük tahsis edilerek, sopayla yere vurma alışkanlıkları sona erdirilmiştir (Rasim, 1997: 355).

5.3. Mahalle Bekçilerinin Görevleri

Mahalle bekçilerinin en başta gelen görevleri geceleri asayişin sağlanmasına hizmet etmek ve aydınlatma işinin görülmesidir. Dönemin teknolojik ve fiziki şartları göz önüne alındığında, geceleri aydınlatmanın büyük bir sorun teşkil etmesi nedeniyle hırsızlık başta

olmak üzere birçok konuda mahallelinin güvenlik kaygısı yüksek olmuştur.

Mahallenin aydınlatılması meselesi yüksek öneme sahiptir. Gecenin karanlığından faydalanmak isteyenlerin karşısına genellikle mahalle bekçisi çıkmaktadır. Kadınlara gönderilen bir yazıda bu konuda görevini aksatan bekçilerin mahalle imamları tarafından uyarılması istenmekte, görevin aksamaya devam etmesi hâlinde bekçiyle birlikte imamın da azlolunacağı bildirilmiştir (Ergin, 1993: 915). Gece boyunca ellerinde fenerler ile dolaşan bekçiler, sokakların aydınlatılmasına yardımcı olmuşlardır. Ev ve dükkanların önüne kandil asmanın zorunlu hâle gelmesiyle birlikte bekçiler, bu kandillerin denetimi görevini de üstlenmişlerdir. 19. yüzyıl ile birlikte sokak aydınlatmasının ortaya çıkmasıyla bekçilerin bu geleneksel görevleri önemini azalarak kaybetmiştir (Kuban, 1993: 475-476), (Shaw, 2002: 163).Mahalle bekçileri sadece aydınlatma, asayiş, yangın gibi konulardan sorumlu değildirler. Bekçiler, mahalle içerisinde kazandıkları konum dolayısıyla mahallelinin eğlenmesi için de rol oynamışlardır. Zaman zaman bu durum padişahların da dikkatini çekmiş, bekçilerin mani okuma hünerleri bizzat padişahlar tarafından izlenmiştir (Şimşek, 1993: 126).

Mahallenin gözü, kulağı, yardımcısı olan bekçiler geceleri zamanı öğrenmenin çokta kolay olmadığı veya buna gerek duyulmadığı bir dönemde mahalleliye saati bildirme görevini dahi üstlenmişlerdir (Göktaş, 1993ç: 379). Ellerindeki sopalarla saat başlarında yere vurarak mahalleliye zamanı bildirirler, gerektiğinde sesli olarak söylerlerdi (Şimşek, 1993: 126). Hatta bu durumdan

rahatsız olan mahalle sakinleri dahi şikâyetle bulunabilmekteydi (Gürpınar, 1977: 126). Zamanla kişisel saat kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte bekçilerin bu geleneksel rolleri de ortadan kalkmıştır (Rasim, 1997: 355).

Ramazan gecelerinin vazgeçilmez unsurlardan birisi yine mahalle bekçileriydi. Mani okuma hususunda yetenekli olmayan bekçiler yanlarına birini alır, diğerleri ise bir yandan davuluna vururken diğer yandan mani söyleyerek sokaklarda yürürlerdi (Şimşek, 1993: 126).

Bekçi mahallelinin her işine koşar, yeri geldiğinde ahalinin kışlık odununu kırmaya yardım ederdi (Şimşek, 1993: 126). Mahallelinin “bekçi baba” olarak da adlandırdığı bekçiler, yeri geldiğinde sakalık yapmış, mahallelinin kişisel işlerine yardımcı olmaktan da geri kalmamışlardır (Felek, 1981: 11).

Bekçilerin ortaya çıktığı diğer bir durum ise mahalle yangınlarıydı. Mahallenin korkulu rüyası olan yangınlar için her türlü önlem düşünülmekteydi. Herhangi bir yangın esnasında yangın sönmeden mahalleyi terk etmek yasaklanabiliyor, evlerde yangın söndürmek için gerekli aletlerin hazırda bulundurulması şart koşuluyordu. Yangın çıkma ihtimali yüksek olan yerler de sıklıkla denetime tabi tutuluyordu (Altınay, 1987: 91). Yangına müdahale araçlarının sınırlı olduğu bir dönemde yangın olayının duyurulması mahalle sakinleri için hayati önem taşımaktaydı. Bu noktada bekçiler devreye girmekte ve yakın bölgedeki evlerin sahiplerine yangın haberini iletmekteydiler. O esnada başka bir hanede misafirlikte

bulunan kimse varsa bekçinin haberiyle evini kontrol etmesi için uyarılırdı (Özer, 2002: 284).

Geceleri mahallede devriye dolaşırken görülen bekçiler yeri geldiğinde medreseye başlayacak çocuklar için düzenlenen âmin alaylarına katılırlardı. Mahalle halkını, medrese hocalarını, mahalle bekçisini bir arada gören çocuk bu yolla hem mahalleye olan aidiyeti sağlar hem de eğitim için teşvik edilirdi (Sakaoğlu, 199: 244-246).

Esas görevi mahallede asayişin sağlanmasına hizmet etmek olan bekçilerin mahalle içerisinde gerçekleştirdiği görevler şöyle özetlenebilir (Levy ve Toumarkine, 2008: 4), (Şimşek, 1993: 125):

- Mahallede asayişin sağlanmasına yardımcı olmak,
- Yangın durumunda yakın çevredeki hane sahiplerini uyarmak,
- Resmi kararların halka duyurulmasına yardımcı olmak,
- Zamanı bildirmek,
- Boş evleri hırsızlara karşı korumak,
- Önemli günlerde davul çalmak.

Şekil 4: 19. Yüzyılda Mahalle Bekçisi

(Kaynak: Bayram ve Altındağ, 2008: 163)

5.4. Mahalle Bekçiliğinin Dönüşümü

Mahallenin bir parçası olan mahalle bekçileri devletin modernleşme sürecinde bu özelliğini kaybetmeye başlamıştır. 20. yüzyılın başlarında devletin, güvenlik teşkilatında gerçekleştirdiği değişimler mahalle bekçiliğine de sirayet etmiştir.

Tanzimat Dönemi'nde yoğunlaşan idari ve hukuki düzenlemeler, mahalleyi de etkisi altına almıştır. Merkezi idarenin aldığı kararların mahalleliye aktarılmasında rol oynayan bekçiler, bir

yönüyle merkezi idarenin sözcüsü olmuşlardır. 19. yüzyılın sonuna doğru İstanbul'da yaygınlaşan suç olayları ve bazı gruplarca gerçekleştirilen düzen karşıtı eylemler nedeniyle bekçilerin sayılarının artırılarak görev alanlarının genişletilmesi gündeme gelmiştir. Devam eden süreçte bekçilerin merkezi idare ile daha yakın ilişkiler kurdukları görülmektedir. Padişahın ve devletin otoritesine karşı eylemlerin arttığı Abdülhamit döneminde yayınlanan resmi bir talimatname ile bekçilere, mahallede yaşanan olağan dışı durumlar için devlete istihbarat aktarma görevi verilmiştir. Mahalleye yakınlığı ile bilinen bekçiler, böylece devletin gözü ve kulağı hâline gelmişlerdir (Levy, 2008: 139-140). Bu yönüyle bekçiliğin dönüşümü aslında devletin, topluma ve güvenliğe bakış açısındaki değişimin tezahürüdür. Toplumsal zeminde nüfuzunu artırma çabasına giren devlet, mahalledeki altyapısını güçlendirmek için güvenlik aygıtlarına başvurmaktadır (Yılmaz, 2014: 41).

Bekçilerle ilgili yapılan sayımlar dönüşümün diğer aşaması olmuştur. 1907 yılında İstanbul'un mahallelerinde gerçekleştirilen sayım neticesinde 1333 mahalle bekçisi tespit edilmiş ve kayıt altına alınmıştır. Bekçilerin merkezi idare nezdinde resmî belgelere dökülmesi, bu grupla ilgili yapılacak değişimlerin habercisi olmuştur. Çeşitli raporlarda da bekçilik teşkilatının kaldırılması talep edilmiş, vazifelerinin polis ve jandarmaya devri önerilmiştir (Levy, 2008: 140-141). Yine farklı bir raporda ise bekçilik kurumu yerine mahalle çavuşu ya da emniyet çavuşlarının görevlendirilmesi istenmiştir (Levy, 2008: 142).

1914 yılı mahalle bekçiliği için milat yılıdır. Bu dönemde çıkarılan kanun-ı muvakkatla birlikte bekçiliğe atanma şartları merkezi idare tarafından belirlenmiştir. Şehir ve köylere bekçi tutma şartı getirilmiş, bekçilerin 25-60 yaş aralığında olacağı, atanma işleri ve maaş ödenmesinin İstanbul'da emniyet müdürünce; taşrada ise en yüksek idari amirce gerçekleştirileceği hüküm altına alınmıştır. Aynı kanunla mahalle bekçileri, polisin gözetimine verilmiştir (Levy, 2008: 143).

6. SONUÇ

Geleneksel mahallenin bir figürü olan mahalle bekçileri yüzyıllar boyunca Osmanlı mahallesinin sokaklarında devriye gezmiş, yangınları duyurmaktan zamanı bildirmeye, mâni söylemekten davul çalmaya kadar birçok görevi üstlenmişlerdir. Mahalleli tarafından görevlendirilen, ücretini mahalle sakinlerinin karşıladığı bekçiler, mahallenin ayrılmaz bir parçası konumunda bulunmuşlardır.

Tanzimat Dönemi'yle yoğunluk kazanan, nihayetinde polis ve jandarma gibi güvenlik teşkilatların kurulmasıyla devam eden süreç merkezi idarenin güvenliğe olan bakışına ve dolayısıyla mahalleyi algılayış biçimine de yansımıştır. Geleneksel mahallenin birbirine yakın ilişkiler ile bağlı öğelerinden olan mahalle bekçileri, zamanla devletin etki alanına girmeye başlamış, nihayetinde polisin denetimi altına alınarak devletin güvenlikten sorumlu bir memuru hâline gelmişlerdir.

Mahalle bekçiliği kurumu için dönüm noktası olan 1914 tarihli Kanun'un getirdikleri devletin yerel bölgelerde uyguladığı idare

anlayışının değişimini gözler önüne sermiştir. Bu kanunla bekçilere polisin sahip oldukları yetkiler verilmiştir. Mahalleli tarafından seçimine devam edilen bekçilerin göreve başlamalarında onay mercii olarak merkezi idare devreye girmiştir. Merkezdeki bekçilerin ataması İstanbul polis müdürünce yapılırken, diğer bölgelerdeki atamalar için mülki amirler yetkili kılınmıştır. Bekçilere ödenecek ücretlerin toplanmasında da devlet, bu alana dâhil olmuştur.

Geleneksel mahallenin değişime girdiği süreçte mahalle bekçileri de mahalledeki dönüşüm sürecinden etkilenmiştir. Geleneksel mahallenin ayrılmaz parçası olan bekçiler, ilerleyen dönemde kamu düzeninin sağlanması noktasında merkezi idarenin bir aracı olarak hizmet vermeye başlamışlardır.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz Bey (1995).Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Akdağ, M. (1995).Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Alver, K. (2013).Mahalle, Hece Yayınları, Ankara.
- Alyot, H. (2008).Türkiye’de Zabıta, Türk Polis Tarihi Araştırma Merkezi, Ankara.
- Altınay, A. R. (1987).Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı,Abdullah Uysal (Haz.), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Atabeyoğlu, C. (1993). “Ünlü Güreşçiler”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 6, 1483-1488, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Avcı, M. (2002). “Sigortanın Osmanlı Hukuku’na Girişi”, Türkler Ansiklopedisi, Cilt 14, 767-788, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul.
- Bassano, L. (2015). Kanuni Dönemi Osmanlı İmparatorluğu’nda Gündelik Hayat,(Çev: Selma Cangı), Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Bayram, F. ve Altındağ, Ü. (2008). Topkapı Saray Arşivi’nden 19. Yüzyıl Fotoğrafları, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- Bayramoğlu Alada, A. (2008).Osmanlı Şehrinde Mahalle, Sümer Kitabevi, İstanbul.
- Booth, K. (2012).Dünya Güvenliği Kuramı,(Çev: Çağdaş Üngör), Küre Yayınları, İstanbul.

- Boyar, E. ve Fleet, K. (2017).Osmanlı İstanbul'unun Toplumsal Tarihi, (Çev: Serpil Çağlayan), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Çabuklu, Y. (2014).Özgürlükçü Düşüncenin Peşinde, Metis Yayınları, İstanbul.
- Demirtaş, M. (2017). “18. Yüzyılın İlk Yarısında İstanbul'da KamuDüzenini Bozan Gruplara Karşı Yürütülen Mücadele”, Türk Tarih Kurumu Belleten Dergisi, Cilt 81, Sayı 291, 481-524.
- Duben, A.&Behar, C. (2014).İstanbul Haneleri, (Çev: Nuray Mert), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Düzdağ, M. E. (1997).Mehmet Akif Ersoy, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Ergenç, Ö. (2013).Şehir, Toplum, Devlet Osmanlı Tarihi Yazıları,Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Ergin, O. N. (1995).Mecelle-i Umûr-ı Belediye, Cilt 2, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Ergut, F. (2015). Modern Devlet ve Polis, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Elçin, Ş. (1987). Gevheri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Felek, B. (28 Haziran 1981). “Osmanlı Devrinde Bir Türk Mahallesi Anatomisi”, Milliyet Aktüalite, 11-13.
- Foucault, M. (2013).Güvenlik, Toprak, Nüfus,(Çev: Ferhat Taylan), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Giddens, A. (2008).Ulus Devlet ve Şiddet, (Çev: Cumhuriyet Atay), Kalkedon Yayınları, İstanbul.

- Göktaş, U. (1993a). “Bayramlar”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 2, 107-108, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Göktaş, U. (1993b). “İftar Adetleri”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 4, 140-141, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Göktaş, U. (1993ç). “Mahalle İmami”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 5, 240-241, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Gürpınar, H. R. (1977).Şıpsevdi, Atlas Kitabevi, İstanbul.
- İlhan, M. (1991). “16. Asırda Diyarbakır Şehrinin Nüfusu ve Mahallelere Dağılımı”, Ziya Gökalp Dergisi, Cilt 11, Sayı 61, 49-72.
- Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y. (2008).Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, 1. Cilt 2. Kitap. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kaplan, M. (1986).Tevfik Fikret, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Kara, A. (2014). “Osmanlı Devleti’nde Kent Kavramı”, Doğu Batı Dergisi, Sayı 67, 185-211.
- Kavruk, H. (2004). Köy ve Mahalle: Yerleşim ve Yönetim Birimi, Odak Yayınevi, Ankara.
- Köymen, M. A. (1970).Alp Arslan Zamanı Selçuklu Askeri Teşkilatı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Kuban, D. (1993). “Aydınlatma” Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 1, 474-476. Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Levy-Aksu, N. (2017).Osmanlı İstanbulu’nda Asayiş, (Çev: Serra Akyüz), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Levy, N. ve Toumarkine, A. (2008).Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza, (Ed: FotiBenlisoy), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

- Levy, N. (2008). “Yakından Korunan Düzen: Abdülhamid Devrinden İkinci Meşrutiyet Dönemine Bekçi Örneği”, (Ed: Foti Benlisoy), Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza, İstanbul Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 135-144.
- Mevlâna (1988). Mesnevi VI,(Çev:Veled İzbudak), Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (1985). “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 1, 231-245, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2012).Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, Cedit Neşriyat, Ankara.
- Ortaylı, İ. (2013).Osmanlı Toplumunda Aile,Timaş Yayınları, İstanbul.
- Özer, İ. (2002). “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Sosyal Yaşam”, Türkler Ansiklopedisi, Cilt 14, 275-291, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul.
- Özgür, E. ve Erciyes, E. (2017).“Kamu Yönetiminde Yaşanan Dönüşümlerin İç Güvenlik Sektörüne Yansımaları”,Güvenlik Bilimleri Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, 79-110.
- Pay, S. (2002). “Klasik Dönem Osmanlı Külliyelerinde Personel Sistemi”, Türkler Ansiklopedisi,Cilt 10, 491-507. Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul.
- Rasim, A. (1997).Muharrir Bu Ya,Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Sakaoğlu, N. (1993). “Bayezid” Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 2, 83-87. Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

- Sevim, A. ve Merçil, E. (1995).Selçuklu Devletleri Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Shaw, S. (2002).History of the Ottoman Empireand Modern Turkey, Cambridge University Press, Cambridge.
- Şafak, N. (2012). “Osmanlı Kuruluş Döneminde Devlet”, Türk Tarih Kurumu Belleten Dergisi, Cilt 76, Sayı 276, 431-454.
- Şimşek, İ. (1993). “Bekçiler”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi.Cilt 2, 125-126, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tarih Vakfı (1993), “Pasban”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 8, 356. Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tilly, C. (2016).Avrupa’da Devrimler, Özden Arıkan (Çev.), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1975). “Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri”, Türk Tarih Kurumu Belleten Dergisi, Cilt 39, Sayı 156, 659-696.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1995). “Âmedi Galib Efendi’nin Murahhaslığı ve Paris’ten Gönderdiği Şifreli Mektuplar”, Türk Tarih Kurumu Belleten Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, 351-410.
- Yılmaz, S. (2012). “Türkiye’nin İç Güvenlik Yapılanmasında Değişim İhtiyacı”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 21, Sayı 3, 17-40.
- Yılmaz, İ. (2014).Serseri, Anarşist ve Fesadın Peşinde: II. Abdülhamid Dönemi Güvenlik Politikaları Ekseninde Mürur Tezkereleri, Pasaportlar ve Otel Kayıtları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Yücel, Y. (1974). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler”, Türk Tarih Kurumu Belleten Dergisi, Cilt 38, Sayı 152, 657-708.

BÖLÜM 6:

YAŞLILARIN SOSYO-EKONOMİK DURUMLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğretim Üyesi Seda TOPGÜL

GİRİŞ

Dünyada ve Türkiye'de yaşlı nüfusun oranlarında gün geçtikçe artışlar gözlenmektedir. Türkiye'de yaşlıların önemli bir kısmı ekonomik anlamda hayata karşı büyük mücadele vermektedirler. Ekonomik anlamda hangi zorluklarla mücadele ettiklerini ve devletimizin yaşlılara sağladığı sosyal yardımların onların geçimlerinde ne kadar etkisi olduğunun değerlendirilmesine çalışılmıştır.

Emekli aylığı veya yaşlılık aylığı alan yaşlıların diğer giderleri de göz önüne alındığında, aldıkları maaşların giderlerine yetmediği hatta bu durumun yaşlıları ekonomik olarak çocuklarına ve başka kişilere muhtaç durumuna düşürmektedir. Bu anlamda genel bir yaşlılık tanımları ve süreci ile ilgili bir çerçeve çizildikten sonra , yaşlılık döneminde karşılaşılan sorunlar ve sosyal güvenlik çerçevesinde yaşlılar ele alınacaktır.

1. YAŞLILIĞA GENEL BAKIŞ

Kadınların çalışma yaşamına katılımı, emek yoğun dönemden teknoloji yoğun döneme geçilmesi, doğum oranlarındaki hızlı düşüş ve beklenen yaşam süresinin giderek uzaması toplam nüfus içinde yaşlı nüfusun artması anlamına gelmekte dolayısıyla da bireylerin

yaşlanmasından ziyade toplumların yaşlanması kavramı ön plana çıkmaktadır (Ceylan, 2015: 11).

Yaşlılık insanoğlunun yaşam sürecinin son dönemlerindeki özellikleri ve gelişmeleri anlatan bir sözcük türüdür. Yani yaşlılık sözcüğü bir insanın artık yaşam ve hayat konusunda bazı kayıpların ve çöküşün yaşanmaya başladığı bir döneme girildiğini gösterir (Arpacı, 2005:15).

Her toplumda yaşlılığa ilişkin olumlu ve olumsuz değerlendirmeler vardır. Bu değerlendirmeler insanın hayat algısı ile ilgili olduğu gibi sağlık ve sosyal durumu ile de yakından ilişkilidir. Modern anlamda yaşlılık insanın aktif çalışma yaşamından ayrılıp yaşamın sosyal güvencelik kapsamında sürdürülmeye başladığı dönemi ifade ederken, sosyal anlamda ise kişinin bağımlı hale gelmesi olarak algılanmaktadır (Telatar ve Özcebe, 2004:163).

1.1. Yaşlılık Kavramı ve Yaşlılık Süreci

Diğer yaşam bölümleri gibi yani çocukluk, ergenlik, gençlik ve olgunluk dönemlerinde olduğu gibi yaşlılık kavramı da kişiden kişiye değişip çeşitli tanımlamalar yapılabilmektedir. Bu durum toplumların yaşayış biçimlerinden, buldukları coğrafyalardan vb. özelliklerden kaynaklanmaktadır (Arpacı, 2005:15).

Dünya Sağlık Örgütü geçmiş dönemlerde;

- 45-59 yaş arasını orta yaş,
- 60-74 yaş arasını yaşlılık,
- 75-89 yaş arasını ileri yaşlılık, olarak tanımlamaktaydı. Ancak son yapılan düzenlemelerle artık bu bilgiler değişmekteydi.

Son güncellenen bilgilerden sonra ise;

- 18-65 yaş arası genç,
- 66-79 yaş arası orta yaş
- 80-99 yaş arası ise yaşlı olarak değişmiştir (Dünya Sağlık Örgütü, 2017)

Yaşlılık deyince akla sadece insanlarda oluşan fiziksel değişimler gelmemelidir. İnsanlar yaşlanmaya başladıklarından itibaren toplumsal, ekonomik ve sosyal açıdan da yaşlanmaktadırlar. Yani burada kişiye maddi ve manevi açıdan değerlendirmemiz gerekmektedir. Yaşlı bir birey çeşitli hastalıklarla, ekonomik zorluklarla ve kendini topluma ait hissedememe gibi çeşitli sorunlarla da karşılaşabilmektedirler. Bu sorunlar ne yazık ki bir çok yaşlı vatandaşı çeşitli hastalıklara ve daha da kötüsü intihara sürüklediği bilinmektedir(M.E.B., 2011: 5)

1.2. Yaşlılık Dönemi

İnsanlar yaşlandıkça rollerinde ve karakterlerinde de değişimler meydana gelecektir. Bunun nedenleri arasında ise birincil olarak yalnızlık yatmaktadır. İnsan doğar, büyür evlenir ve ölür. Doğup büyüyen insan evlenir ve çocuk sahibi olur. Zaman içinde çocuklar evlenip yuva sahibi olurlar ve başka yerlere göç ederler. Daha burada bir yalnızlık başlar ve insanlar hayatları boyunca bunlarla mücadele etmek zorunda kalırlar.

Yaşlılıkta ortaya çıkan sorunların temel nedeni;

- Endüstrileşme ve kentleşme sürecine bağlı olarak toplum ve aile yapısındaki köklü değişimlerle birlikte büyük

oranda yaşlının bağımsız yaşaması ve buna bağı olarak ekonomik desteğin azalması

- Yaşlının emekli olması ile gelirinin azalması ya da emekli olabileceği bir işinin olmaması neticesinde çalışamaz duruma geldiği taktirde düşük gelir düzeyinde yaşaması
- Emeklilikle birlikte zamanı kaliteli kullanamaması
- Konutların yaşlıların ihtiyacına yönelik yapılmaması
- Toplumsal ve teknolojik değişimleri yakalamakta zorluk çekmesi olarak sıralanabilir (Arpacı, 2005:119-120).

1.3. Yaşlılık Tipleri

Yaşlanma süreci insanın hem akli hem de fiziksel görünüşündeki değişikliklerle birlikte gerçekleşir. Yaşlı kişiler bu değişiklikleri benimsemezler ve bu değişikliklere alışmada sıkıntı yaşarlar. Ancak bu değişikliklere alışmaları önemlidir. Son yıllarda toplumlarda yaşlı insanların sayıları gün geçtikçe artmış ve toplumdaki konumları da büyük ölçüde değişime uğramıştır.Günümüzde insanlar, 65 yaşından sonra çalışmaya durdururlar. Oysa eski zamanlarda sürekli çalışırlar ve ancak hasta veya ölüm araya girmediği sürece çalışmaya bırakmazlardı(M.E.B., 2011: 6).

Yaşlılık geriye dönülmesi imkansız olan bir süreci kapsamaktadır. Yaşam süresinin son bölümleri olan yaşlanma dönemi zamana bağı bütün değişimleri içinde barındırır. Yaşlılık tiplerini de,

biyolojik, sosyolojik ve psikolojik yaşlanma tipleri olarak 3 şekilde inceleyeceğiz.

1.3.1. Biyolojik Yaşlanma

Biyolojik yaşlanma zaman içinde insanların anatomisinde ve fizyolojisindeki değişimler olarak ifade edilir. İnsanın yaşlanması ilk olarak döllenme ile başlar, zaman içinde hızlanır ve orta yaş sonuna doğru ise saçlarında ağarmalar, deride kırışmalar ve kas gücünde zayıflamalar ile yaşlanma belirtileri gün yüzüne çıkmaya başlar(Arpacı, 2005: 17).

Yaşın ilerlemesi ile birlikte birçok organ ve sistemde yaşlılığa özel olmamakla birlikte yaşlanma için tipik olan "geriatrik sendromlar" olarak adlandırılan kronik hastalıkların sıklığındaki artışla ilişkili olduğu kabul edilen birçok rahatsızlık mevcuttur.

Yaşlanma yaşamımız boyunca devam edecek olan bir süreçtir. Baktığımız zaman yaşlılık belli bir dengede veya sürece göre ilerlemez. Bazı insanlarda biyolojik yaşlılık, bazı insanlarda ise kronolojik yaşlılık önde gitmektedir. İnsanda ortaya çıkan tüm bu etmenler yaşlanan insanları bir umutsuzluğa ve hayal kırıklığına itebilir. Bunun neticesinde ise umutsuzluğa düşen yaşlı birey kendini topluma karşı uzak görecektir ve sosyal yaşamdan uzaklaşarak yalnızlığa düşecektir(Arpacı, 2005:17-18)

1.3.2.Sosyolojik Yaşlanma

Biyolojik yaşlanma türünde ortaya çıkan tüm etmenler yaşlı bireyleri toplumdan uzaklaştırarak sosyal bir dışlanma ortaya

çıkarmaktadır. Sosyal yaşamdan uzaklaşan yaşlı yaşamdan herhangi bir zevk almayarak sıkıntı içerisine girmesi kaçınılmaz olacaktır.

Yaşlılık bireyde toplumsal rollerinde değişikliklere ve çoğu zamanda bu rollerinde bir kayba yol açmıştır. Çalışan bireyler için emeklilik, yaşlılıkla birlikte gelen en önemli değişikliklerden bir tanesidir. Emeklilik, beklenen türde ve bireyin kendi isteği doğrultusunda gerçekleşiyorsa bir ruhsal sıkıntı oluşturmamaktadır. Ancak emekliliğin toplumsal kurallarla belirlenip emeklilik yaşından çok önce yada sonra olması durumunda ruhsal sıkıntıya ait belirtiler ortaya çıkabilecektir(Arpacı, 2005: 21).

Son olarak yaşlanan birey toplumun bir üyesi olarak yaşamını sürdürürken çeşitli değişimlere uğramaktadır. Ortaya çıkan tüm bu değişimler emeklilik, hastalık, fiziksel gücün zayıflaması, vücut görünümündeki değişimler ve gittikçe azalan yaşamdan zevk alma duygusu gibi olaylar yaşlı bireylerin ruh sağlıkları açısından bu grup yüksek bir risk grubu olarak belirlenmiştir(Arpacı, 2005: 22). Bu durum yaşlıların topluma karışmalarını etkileyecek ve onları sosyal yaşamdan koparacaktır.

1.3.3. Psikolojik Yaşlanma

Psikolojik yaşlanma yaşlanmayı kişilik, akılsal işlev, benlik ve kimlik kavramlarını merkez alarak tanımlar. Bu yaklaşıma göre, yaşın ilerlemesine bağlı olarak birey algılama, öğrenme, problem çözme gibi bellek kapasitesi ile kişilik kazanma özellikleri arasında uyum sağlama konusunda değişimler yaşar (Baran, 1996: 40). Zihni durgunluklar, şaşkınlıklar, yaşanılanları kavrama da yetersizlikler

olarak kendini gösteren psikolojik yaşlanma, sıklaşan ağrılar, belli belirsiz halsizliklerle eş zamanlı olarak görülür (Çekal, 2006: 44).

Yaşlılar, özellikle gençliğinde hayatı dolu yaşayıp, zevk alarak yaşamını sürdürmüşse yaşlılık dönemlerinde yaşlılığı daha kolay kabulleneceklerdir. Ancak bu kişiden kişiye de değişen bir bulgudur. Yaşlı birey maddi durumunun kötü olması, çevresinde tanıdık kimse kalmaması ve kendisini yakınında bulunan insanlara karşı fazlalık gibi görmesi sonucunda huzursuz bir dönem başlangıcı başlamış olabilir. Yaşlı bireylerde özellikle fiziksel görünümde yaşanan değişimler ve gençliğin verdiği atiklik ve çevikliğin artık olmaması da psikolojik olarak yaşlı insanı kötü etkileyebilir. Yaşanan bu kayıplar yaşlı bireyi umutsuzluğa iterek ruhsal çöküntülere girmesine neden olur(Arpacı, 2005: 19-20)

1.4. Yaşlılık Döneminde Karşılaşılan Sorunlar

Yaşlılığın getireceği fiziksel ve psikolojik değişikliklerin yanı sıra yaşlıların ihtiyaçları da önceki yıllardaki ihtiyaçlarına göre değişiklik gösterecektir. Gerek teknolojik gelişmeler, gerekse kendi içlerindeki rol ve davranışları bu değişimlerde önemli etken oluşturmaktadır. Yaşlılık yaşam boyu devam eden bir süreç olup bireylerde yapısal ve akli olarak bozulmalara yol açmaktadır(Arpacı, 2005: 119)

Yaşlı nüfusundaki artış nedeniyle gün geçtikçe yaşlılıkla ilgili sorunlar daha sık karşımıza çıkacaktır. Eski dönemlerde varlığını sürdüren geniş aile sisteminde yaşlı bireyler bu gibi sorunlarla karşılaşma olasılıkları bugünlere göre azdı. Ancak günümüzde çok

görülen çekirdek aile yapısında bu sorunların görülebileceği daha yüksek olacağı söylenmektedir. Yaşlı insanlar kendilerini kalabalık aile ortamlarında her zaman daha iyi ve rahat durumda hissedecekleri aşıkardır(Kurt, 2008: 25). Yaşanan bu olaylar yaşlıya olan ilgiyi zamanla azaltacak ve herhangi bir geliri olmayan yaşlıda ise ekonomik olarak bir destek kalmayacaktır. Yaşlıların yaşadığı bu sorunları, sosyo-kültürel, ekonomik, psikolojik ve biyolojik sorunlar olarak 4 boyutta ele alacağız.

1.4.1. Sosyo-Kültürel Sorunlar

Yaşlıların yaşadıkları sosyal sorunlarda; öncelik olarak aile yapısındaki değişimler, barınma sorunları, mekansal sorunlar, bulunduğu ortama uyum sağlayamama, yalnızlık, rol ve statülerinde kayıp ve ulaşım gibi sorunlar en başta yer almaktadır. Günümüze doğru gelince ise yaşlılara artık şehir hayatlarında aile yaşamlarında fazlaca yer verilmediği bilinmektedir. Daha çok huzurevleri veya köylerde yaşamaya devam etmek zorunda kalan yaşlılar kendilerini yalnızlığa sürükleyerek psikolojik olarak zor bir döneme girmelerine neden olmaktadır. Bu durum da yaşlılar geri kalan ömürlerinde içlerine kapanarak hayatlarını sürdüreceklerdir(Arpacı, 2005: 120).

Yaşlıların, yaşlılık döneminde yaşamış oldukları kritik dönemlerden biri de “emeklilik dönemi”dir. Yaşlılar uzun çalışma dönemlerinden sonra emeklilik döneminde sosyo-ekonomik olarak çeşitli sorunlar yaşamaktadırlar. Uzun süren bir çalışma hayatının son bulmasının ardından, yaşlılar, hem meslek hayatlarından, hem de sosyal çevrelerinden uzaklaşma sürecine girmektedirler ve bu da bir

bakıma yalnızlığa itilmek olarak bilinmektedir. Emeklilik dönemine uyum sağlamak, yaşlı insanlar için önemli bir sorun olmakta ve yaşlılığın neden olduğu sıkıntılara ek olarak bir de emekliliğe özgü toplumsal, kültürel ve ekonomik sorunlar eklenmektedir(Kurt, 2008: 28)

Ancak sevgi, saygı ve onlara ilgi sosyal maneviyatın en önemli yapısını oluşturur. Yaşlıların toplumdan soyutlanmaları, yaşlıların işe yaramazlık duygusuna kapılmaları ya da onların belirli ahlaki değerlerin eksikliğinden dolayı uygun davranışları görmemeleri en önemli sorunlardandır(Arpacı, 2005: 121). Bizler, yani toplumu oluşturan tüm bireyler yaşlılarımıza gereken saygı , sevgi ve ilgiyi onlar için ne ifade ettiğini çok iyi anlayabilmemiz ve gelecekte aynı sorunların bizlerin karşısına çıkabileceği düşüncesiyle hareket etmemiz gerekmektedir.

1.4.2. Ekonomik Sorunlar

Yaşlıların, yaşlılık döneminde karşılaştıkları önemli sorunlardan biri de ekonomik sorunlardır. Yaşlılar, yaşlılık döneminde karşılaştıkları ekonomik sorunlardan dolayı sosyal ve psikolojik olarak yıpranarak önemli sorunlarla başa çıkmaz zorunda kalmaktadırlar. Bu sorunlar, içinde buldukları ülkenin ekonomik durumuna, buldukları coğrafyanın yaşam biçimlerine göre değişiklik göstermektedir(Kurt, 2008: 43)

Yaşlı bireylerin emeklilik döneminden önceki yıllarda kazandıkları maaşlar, emeklilik dönemindeki maaşlarından hayli yüksekte seyretmekteydi. Yaşlıların her şeyden tasarruf etmeye

başlamaları ve uzun vadede herhangi bir borçlarının bulunmaması ellerine geçen gelirin yüksek olduğunu düşündürse de, sağlık harcamaları ve barınma, giyecek için ayrılan miktarın yüksekliği nedeniyle gelirlerinin beklenenden yetersiz kalmasına ve pek çok yaşlının özellikle kentlerde yoksulluk sınırının altında yaşamasına yol açmaktadır(M.E.B., 2011: 12).

İçinde bulunduğumuz küreselleşme süreci yaşlıların sorunlarını daha da artırmış ve bu sorunlara çözüm olanaklarını da kısıtlamıştır. Çünkü küreselleşme süreci yüksek enflasyon, gelir adaletsizlikleri, işsizlik, yoksulluk, barınma, bakım vb. birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Küreselleşmeden sonra devletler artık sosyal devlet anlayışında vazgeçerek ve devlete ait olan tüm alanları özelleştirerek serbest piyasa ekonomisine bırakmıştır. Bu durum yaşlı sorunlarının daha da artmasına yol açmış ve sorunlara çözüm önerileri getirilememiştir. Günümüzde sağlık alanlarının özelleştirilmesiyle ekonomik gücü olmayan yaşlıların sorunlarının daha da artacağı söylenebilir(Kurt, 2008: 44).

Geliri azalan emeklinin aile içi ilişkileri de olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu durum özellikle anadolu toplumunda daha çok görülmektedir. Geniş aile tipi bir yaşantıda gelirin azalması demek aile içinde huzursuzluklar ortaya çıkaracaktır bu da aile içinde otorite boşluğuna neden olacaktır. Ancak bu sorunlar bir takım yollarla çözüme kavuşturulması da mümkündür. Erken emekli olmak zorunda bırakılan bir insan kendisine bir iş bulma yoluna başvurarak gelir sıkıntısını bir nebze de çözüme kavuşturabilir. Tersi durumda yani yaşça büyük yaşlı vatandaşlarımız ise piyasa da iş bulmada

zorlanacakları için ortaya çıkacak olası sorunlara karşı çözüm üretmeyerek aile içindeki huzursuzluklar devam edecektir(Arpacı, 2005: 122).

1.4.3. Psikolojik Sorunlar

Yaşlılık döneminde yaşlılar, özellikle değişen fiziksel özelliklerle bağlantılı olarak sosyal-psikolojik sorunlar yaşar. Psikolojik sorunlar en çok yalnız kalan yaşlılarda (özellikle kadın yaşlılar) ve kendini yaşlılığa hazırlayamayan bireylerde görülür. Bununla birlikte tüm yaşlılarda hayatın herhangi bir döneminde de psikolojik sorunlar görülebilir(Kurt, 2008: 20).

Bu dönemde özellikle, psikolojik yönden hafızanın zayıflamasıyla psikolojik sıkıntılar daha belirgin olarak yaşanacaktır. Bütün bunlara bağlı olarak ise bireyin motivasyonunda eksiklik, çabuk sinirlenmeleri ve umutsuzluğa kapılma gibi sorunların yaşanabildiği bir dönem olacaktır.

Arpacı (2005: 123)'e göre, Yaşlılıkta ölüm her an gelecek gibi yaşanmaktadır. Eşini, arkadaşlarını ve yakınlarını kaybeden yaşlının ölüm korkusu daha çok olacaktır. Bu da yaşlılarda psikolojik bir korkunun ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Özellikle yaşlanmanın yanında bedensel kusurlar ve bedende yaşanan değişiklikler kişiden kişiye değişebilir. Sonuç olarak, yaşlı bireylerimiz ilerleyen yaşlarından kaynaklı fiziksel değişimleri ile psikolojik bakımdan kendilerine olan güvenlerini kaybetmeleriyle birlikte, muhtaçlık, yalnız kalma korkusu ve ölüm korkuları yaşayacaklardır.

1.4.4. Biyolojik Sorunlar

Yaşlı bireylerin emekliye ayrılma aşamasında biyolojik sorun etkenleri en başta gelmektedir. Emeklilerin çoğunluğu sağlık koşullarının artık yetersiz kalması nedeni ile emekliye ayrılmış kişilerdir.

Yaşlılığın beraberinde getirdiği bedensel problemlerin başında kişiden kişiye değişse de hareket yeteneklerinde kısıtlanma başta gelir. Gençliğin verdiği güç ve dayanıklılık artık olmayacak ve becerilerinde de azalma yaşanacaktır. Bu dönemde yaşlılar özellikle bitkinlik hissedecekler ve daha çabuk yorularak bir işe başlamaları zorlaşacaktır. Bedensel hastalıklarda artmalar yaşanıp, deri de kırışıklıklar ve sarkmalar artacak görünüşünde ki bu değişiklikler yaşlıyı psikolojik olarak kötü etkileyecektir.

1.5. Türkiye'de ve Dünya'da Yaşlı Nüfus

Bugünlerden 30-40 yıl öncelerine kadar insanlığın hedefi yaşam süresini uzatmaktı. Eski çağlardan süregelen bulaşıcı hastalıklar bir çok kişinin erken yaşlarda ölümüne yol açmaktaydı. Geçtiğimiz yüzyıl ortalarına gelen dönemde, yaşanan yıkımlar, kuraklıklar ve savaşlar nedeni ile önemli kayıplar meydana geldi. Bilimin ve teknolojinin gelişmesiyle paralel çevre koşullarındaki olumlu gelişmelerde bulaşıcı hastalıkların yol açtığı etkileri azaltmıştı. Teknolojinin gelişmesi, son yıllarda anne ve bebek ölümlerini de azaltmış ve sağlıklı yaşam koşullarının kazanılmasıyla bireylerin yaşam süreleri uzamıştır(Arpacı, 2005: 25).

Dünya nüfusuna baktığımız zaman başlangıçta doğum ve ölüm oranlarının yüksek olduğu bilinmekteydi. Son zamanlarda doğurganlık oranlarında artışlar yaşanmaya başlamış, ölüm oranları ise azalmıştır. Bu gelişmelerin gelecekte de devam edeceğine kesin gözlü bakılmaktadır. Uzun yaşam, düşük doğurganlık ve düşük ölüm ile birlikte tüm dünyada yaşlı nüfus artacaktır. Eskiden nüfus patlaması piramidin tabanında yaşanırken, önümüzdeki dönemlerde ise piramidin tavanında patlamalar olacaktır. Yani yaşlı nüfus sayısında ve oranlarında artışlar olacaktır(Tufan, 2007: 40; aktaran: Kurt, 2008: 72).

Tablo 1: G(8) Ülkeleri ve Türkiye 65 Yaş Üstü Oranları(2016)

ÜLKELER	ORANLAR
KANADA	16,6
ALMANYA	21,3
FRANSA	19,3
İNGİLTERE	18,4
İTALYA	22,7
JAPONYA	26,6
RUSYA	13,8
TÜRKİYE	8,3
ABD	15

Kaynak:TÜİK, 2016 G(8) Ülkeleri ve Türkiye 65 Yaş Üstü Oranları

Birleşmiş Milletler 'in tanımına göre, bir ülkedeki yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranının %8 ile %10 arasında olması o ülke

nüfusunun “yaşlı”, %10’un üzerinde olması ise “çok yaşlı” olduğu anlamına gelmektedir (Özkul ve Kalaycı, 2015:264). 2016 yılında Dünya nüfusunun %8,3’nü yaşlı nüfus oluşturmaktadır. Yaşlı nüfus oranı en yüksek ülkeler arasında Japonya(%26,6), Almanya(%21,1) ve İtalya(22,7) bulunmaktadır(TÜİK, 2016). 2016 TÜİK istatistiklerine göre bu oran %9,4 olarak az gibi görünse de ülkelerin içinde bulunduğu yaşlı nüfus sorununa ülkemizin de gireceği uzmanlar tarafından dile getirilmektedir.

Tablo 2: Yıllara Göre Türkiye’de Toplam Nüfus ve Yaşlı Nüfus Oranı

YILLAR	TOPLAM NÜFUS	YAŞLI KADIN NÜFUSUN ORANI	YAŞLI ERKEK NÜFUSUN ORANI	TOPLAM YAŞLI NÜFUSUN ORANI
2013	76.667.864	8,7	6,7	7,7
2014	77.695.904	9,0	6,9	8,0
2015	78.741.053	9,3	7,2	8,2
2016	79.814.871	7,3	9,4	8,3

Kaynak:TÜİK, 2016 Yıllara Göre Yaşlı Nüfus Oranları

Türkiye’de de tüm dünyada olduğu gibi yaşlı nüfus oranı hızla artmaktadır. 2013 yılında yaşlı nüfusun toplam nüfusu oranı %7,7 iken bu oran 2016 yılında %8,3’e yükselmiş olup 2023 yılında %10,2’ye yükseleceği tahmin edilmektedir. Verilere göre Türkiye kısa

bir süre sonra “çok yaşlı” toplum kategorisine girecektir(TUİK, 2017). Bu demografik değişim, hayatın tüm alanlarında olduğu gibi yaşlı bireylerin sorunlarının artmasına yol açacaktır(Özkul ve Kalaycı, 2015:265)

Türk toplumunun yaşlanmasına 3 sebep neden olacaktır:

- Doğum oranlarının azalması
- Yaşam süresinin uzaması
- Orta yaşlardaki büyük kitlenin yakında 60 yaşını aşması

neden olarak gösterilmektedir(Tufan, 2007: 62; aktaran: Kurt,2005: 76).

Nüfus piramidindeki bu değişikliklerden sonra, yaşlılık sadece bireyleri ilgilendiren ir sorun olmaktan çıkmış ve toplumsal bir sorun haline gelmiştir. Önceleri yaşlanma ile toplum içinde statünün artması, aile içinde lider olmak için istenen bir durum gibi görülmekteydi. Çünkü yaşlı, kalabalık aile ortamlarında önemli bir statü olarak görülyordu. Günümüze gelince ise sanayileşme, köyden kente göç ve geniş aile yapısının yerini alan çekirdek aile yapısı yaşlının toplum içinde değerini düşürmüş ve onları yalnızlığa sürüklemiştir(Arpacı, 2005:29).

Ülkemizde son yıllarda köyden kente göçlerin arttığı şu dönemlerde geniş aile yapısından uzaklaşmış ve çekirdek aile yapısına geçiş kaçınılmaz olmuştur. Aile yapısında yaşanan bu değişiklik yaşlı bireylerimizin aile içindeki konumlarını da değiştirmiştir. Oysa geleneksel toplumda yaşlıya saygı ve değer verilir ve onlara ailede söz hakkı önceliği verilirdi. Onların yaşlılıkta özellikle elden ayaktan düşenlerin tek sosyal güvenceleri çocuklarıdır.

Yaşanan bunca değişimden sonra ise çocukların aileden kopmaları yaşlıları ekonomik ve sosyal olarak önemli derecede etkilemekte idi. Tüm bu yaşananlar ve ülkemizde artan yaşlı nüfusun beraberinde daha bir çok sorun getireceği gün gibi aşikardır. Ülkelerde artan bu denli yaşlı nüfusun sadece sosyal alanda değil ekonomik, sağlık ve politik alanlarda da sorunlara neden olacağı da bilinmektedir(Arpacı, 2005: 29).

2. TÜRKİYE'DE YAŞLILARIN EKONOMİK DURUMLARI

Dünya'da olduğu gibi, Türkiye'de de doğurganlık oranı giderek düşmektedir. Yaşam süresinin yükselmesi yaşlı nüfusun oranını giderek artmasını sağlayacaktır. 2000 yılında toplam nüfusun %5'ini oluşturan yaşlı nüfus, 2010 yılında %7,2'ye yükselmiş, 2016 yılına geldiğimiz zaman ise yaşlı nüfus oranı %8,3 gibi bir rakama ulaşmıştır. TÜİK nüfus tahmin verilerine göre, 65 yaş üstü nüfusun 2025 yılına geldiğinde toplam nüfusun %9,8'ini oluşturması beklenmektedir(TÜİK, 2016). Yaşlı nüfusun bu denli hızlı artması ekonomik ve sosyal sorunların yanında bir çok sorunu beraberinde getireceği dile getirilmektedir(Karadeniz ve Öztepe, 2013: 83).

Yaşlanmanın getirdiği fiziksel ve psikolojik değişimlerin yanında, ülkemizde yaşayan yaşlıların sosyal ve ekonomik ihtiyaçları da önceki dönemlere göre farklı olduğu bilinmektedir(Terzioğlu vd, 2004: 115; aktaran: Danış, 2009: 71). Yaşlı nüfusta, işsizlik ve gelirden azalmalar daha sık rastlanılmaktadır. Özellikle, ekonomik düzeyi alt sınıflarda seyreden yaşlıların işsizlik problemi kronik boyutlardadır. Ücretleri belirlemelerde yaş ayırt edici bir etmen olarak

görülmektedir. Yaşlı bireyler yaşam kalitelerini yükseltmek için gelirlerini arttırmak ve ek iş bulmada çeşitli güçlüklerle karşılaşmaktadırlar (Emiroğlu, 1995: 41; aktaran: Danış, 2009: 72).

Ülkemizde çoğu yaşlı geçimlerini emekli maaşı ve yaşlılık aylığı olarak geçirmektedirler. Çünkü, yaşlıların en önemli gelir kaynaklarını bu iki maaş oluşturmaktadır. Ancak yaşlıların ev kiralari, faturalar, hastane masraflari, gıda masraflari, giyim masraflari ve diğeri masraflar düşünülduğünde aylıkları, ay sonunu zor getirmekte hatta getirememektedir. Bu durumun doğrultusunda yaşlı bireylerimiz başta çocuklarına sonra eşlerine ve en son olarak yakınlarına karşı muhtaç olarak yaşamlarını sürdürecektir.

Yaşlının herhangi bir gelire sahip olması demek hayatının geri kalanı için ekonomik alanda idame etmek demektir. Araştırmalara göre, yaşlı nüfusun %56'sı bir gelire sahiptir. Öte yandan bakılınca erkek ve kadın arasındaki ayırım yaşlı nüfusun gelire sahip olma alanında da ortaya çıkmaktadır. Erkeklerin %75'i herhangi bir gelire sahipken, bu oran kadınlarda %38 gibi komik bir rakama düşmektedir. Gelirlerin kaynaklarına bakılınca yaşlı erkek nüfusunun %46'sı emekli maaşlarını kaynak olarak beyan etmişlerdir, diğeri kaynaklar olarak ise yaşlılık aylığı ve kira gibi gelirler gösterilmiştir. Yaşlı erkek nüfusu içinde sadece %10'luk dilim halen çalışmaktadır. Yaşlı kadınların sadece %6'sı kendisine ait emekli maaşına sahiptir. Sadece emekli maaşını gelir kaynağı olarak belirten yaşlı kadın oranı ise %16'dır. Kadınların %10'luk dilimi yaşlılık aylığı alırken, %1'lik kısmı ise halen çalışma hayatı içinde yer almaktadır(DPT, 2007: 11).

Yaşlı nüfusun ihtiyacının karşılanması noktasına baktığımızda, yaşlı nüfusun %43'ü ihtiyaçlarının karşılanmasında esas sorumluyu kendileri olduğunu belirtiyor. Bu oran erkeklerde %66, kadınlarda ise %27'dir. Yaşlı kadın nüfusunun %25'i ihtiyaçların karşılanmasında eşlerini sorumlu tutarken, bu oran erkeklerde %4 olarak kalmıştır. Çocuklarını sorumlu tutan kadınlar %56, erkeklerde bu oran %27 olarak görülmüştür(DPT, 2007: 11).

Türkiye'de yaşlılık konusunda üzerinde durmamız gereken konulardan bir diğeri de, kadın yaşlıların durumudur. Sosyal güvencelerinin olmayışı, düşük dul maaşları ve ortalama yaşam sürelerinin erkeklerden uzun olması nedeniyle çeşitli hastalıkların görülme sıklığı kadınlarda erkeklere göre daha yüksek olması, kadınların ekonomik durumlarını daha derinden etkilemektedir(Kılıç, 2007: 2; aktaran: Danış, 2009: 73).

Emekli ve yaşlılık aylıklarına baktığımız zaman bu aylıkların yetersizliği, yaşlıların ekonomik sorunlarının bir diğeri nedenidir. Primsiz rejimin nedeni olarak bağlanan aylıkların düşüklüğü bu sorunu tetikleyen diğeri bir nedendir. Türkiye'de 2022 sayılı kanun'a göre 65 yaşına gelmiş ve kendisine bakamayacak durumda olup kimsesi bulunmayan ve hiçbir sosyal güvencesi olmayan vatandaşlara bağlanan yaşlılık aylığının miktarı çok düşüktür. OECD verilerine göre ortalama kazancı %6'sına denk gelen bu kazanç OECD ülkeleri arasında en düşük oran Türkiye gelmektedir (Brook ve White house, 2006: 22; aktaran, Karadeniz ve Öztepe, 2013: 94-95).

Tablo 3: Yıllara göre Sosyal Koruma Harcamaları

SOSYAL KORUMA HARCAMALARI	
YILLAR	EMEKLİ/YAŞLI MAAŞ HARCAMALARI
2014	117 390 000 000 TL
2015	134 914 000 000 TL

(Kaynak: TÜİK, Sosyal Koruma İstatistikleri: 2016)

Sosyal korumaya 279 milyar 734 milyon TL harcandı. 2014 yılında emekli/yaşlı harcamaları 117 milyar TL, 2015 yılında ise 134 milyar değerinde seyrettiği görülmektedir. GSYH'nin %12'sini sosyal koruma harcamaları oluşturdu. Risk/ihtiyaç grupları bazında bakıldığında, emekli/yaşlılara yapılan harcamaların 2014 yılında %5,7, 2015 yılında ise %5,8 ile en büyük paya sahip olduğu görüldü(TÜİK, 2016).

2.1. Yaşlıların Sosyal Güvenliği

Türkiye'de yaşlıların geleceğe güvenle bakabilmesi için sosyal güvenlik uygulamalarından, sosyal sigorta uygulamaları, sosyal yardım uygulamaları ve sosyal hizmet uygulamaları söylenebilir. Yapılan bu sınıflandırma ile sosyal güvenlik sisteminde 3 ana unsur belirlenmektedir. Bu nedenle bu sınıflandırmalara girmeden önce sosyal güvenliğin kısaca tanımı yapılması uygun olacaktır(Altan ve Şişman, 2003: 28).

Dan anlamda sosyal güvenlik, insanın yaşamının herhangi bir döneminde karşılaşacağı tehlikelere karşı korunması ve onların bu tehlikelere karşı geleceğe güvenle bakmasını sağlar. Sosyal güvenlik sistemleri devlet tarafından yasal olarak düzenlenmektedir. Sosyal

güvenlik sistemleri, primli ve primsiz sosyal güvenlik rejimleri olarak 2'ye ayılır (Camkurt, 2014: 77). Geniş anlamda sosyal güvenlik; bununla yetinmez ve mevcut refah düzeyini daha da arttırılmasıyla bireylere kişiliklerini geliştirmeleri imkanlarını sağlar. Geniş anlamda sosyal güvenlik bu amaçları doğrultusunda, geniş anlamda sosyal politika ve ekonomik politikaları kapsamına girmektedir(Güven, 2001: 143; aktaran: Altan ve Şişman, 2003: 28).

Altan ve Şişman (2003)'e göre, "*İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 22. Maddesinde; Herkes, toplumun bir ferdi olarak sosyal ve güvenlik hakkına sahiptir; sosyal güvenlik, bireyin onuru, kişiliğın geliştirilmesi için kaçınılmaz ekonomik, sosyal ve kültürel hakların tatmin edilmesi temeline dayanır*" demektedir.

Ancak bilindiği üzere Türkiye'de sosyal güvenlik programlarından yararlanan ve gerçekten sigortalı olanların sayısı henüz yeterli düzeye ulaşmamış ve yaygın olarak kullanılan bir sosyal güvenlik ağı kullanılamamıştır. Bu nedenle kapsam dışında kalan bireyler yaşlılık günlerinde sosyal güvenliği tamamlayıcı bir sistem olarak bireysel emeklilik sistemi kapsamına girebilmektedirler(DPT, 2007: 19).

2.1.1. Sosyal Sigorta Uygulamaları

Sosyal güvenlik sistemleri içinde en yaygın olarak kullanılan teknik ve sosyal sigortalardır. Sosyal sigorta uygulamalarında sosyal riskleri karşılamak için belirlenen yardımların giderleri topluca karşılanmaktadır. Çalışanların, belli sosyal riskleri karşılamak için zorunlu olarak işçi ve işverenin katılımıyla devlet tarafından kurulan

kurumlardır. Sosyal sigorta uygulamasının temel özelliği ise katılımın zorunlu olmasıdır(Oral, 2002: 13; aktaran: Altan ve Şişman, 2003: 29). Türkiye'de sosyal sigorta uygulamaları Emekli Sandığı, Sosyal Sigortalar Kurumu ve Bağ-Kur tarafından gerçekleştirilir.

2.1.1.1. Emekli Sandığı

T.C Emekli Sandığı 1949 yılında 5434 sayılı Kanunla kurulan bir sosyal güvenlik sistemi uygulamasıdır. Genel ve Katma Bütçeli Devlet daireleri, İl Özel İdareleri, Belediyeler, Kamu İktisadi Teşebbüsleri Sermayesinin tamamı veya yarısından fazlası devletin katılımı ile kurulan bankalar ve ortaklıklarda çalışanlar belirli hizmet süresini tamamlayanlar emekli olmaya hak kazanırlar(Altan ve Şişman, 2003: 29).

2022 sayılı Kanunda 65 yaşını dolduran kimsesiz, bakıma muhtaç olan ve herhangi maddi geliri bulunmayan yaşlılara aylık bağlanmaktadır. Bu Kanuna göre aylık alan yaşlı vatandaşlarımız hayatta oldukları müddetçe devlet hastanelerinde ücretsiz tedavileri yapılması zorunludur. Ayrıca 65 yaşından küçük olup ancak muhtaç ve sakat olan Türk vatandaşlarına da hayatta oldukları sürece aylık verilecektir. Verilen rakamlar devlet memurlarının aylıklarına uygulanan katsayıları ile çarpılarak belirlenecek ve 2022 Sayılı Kanun aylığı olarak dağıtılacaktır(DPT, 2007: 19).

2.1.1.2. Sosyal Sigortalar Kurumu

Sosyal Sigortalar Kurumu, 1946 yılında 4772 sayılı Kanunla kurulmuştur. 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununda belirtilen istisnalar dışında, belirli bir hizmet akdine dayanarak çalışanlara,

belirli sigortalılık süresinin dolmasıyla yaşlılık aylığı bağlanmaktadır(Altan ve Şişman, 2003: 29-30).

Ayrıca 2925 sayılı Tarım İşçileri Kanununda, en az 15 yıl sigortası bulunup, 3600 gün prim ödeyen işçilere, kadınsa 58 erkekse 60 yaşını doldurmaları doğrultusunda emeklilik hakkından yararlanmaktadırlar. Ülkemizde, tarım kesimindeki yaşlıların sosyal güvenlikleri yeterli düzeye daha hala ulaşamamıştır. Kanunun geçici 20. maddesine göre banka ve sigorta şirketleri de 506 sayılı yasa çerçevesinde yaşlılık aylığı bağlamaktadır(DPT, 2007: 20).

2.1.1.3. Bağ-Kur

1971 yılında 1479 Sayılı Kanunla kurulan "Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu" kısa adıyla "Bağ- Kur", Sosyal Sigortaların kapsamı dışında kalarak, bir işverene bağlı olmadan ve kendi adına çalışan kişinin belirli bir sigortalılık süresini doldurmasıyla yaşlılık aylığı bağlanır(Altan ve Şişman, 2003: 30).

Aylıktan yararlanabilmek için; Kadınlar 58 erkekler ise 60 yaşını doldurmuş ve 25 yıllık sigorta primlerini ödemiş olmaları şarttır. Kadının 60 erkeğin ise 62 yaşını doldurması ve en az 15 yıl hizmet akdini ödeyen sigortalılara da kısmi yaşlılık aylığı bağlanmaktadır(DPT, 2007: 20).

2006 yılından sonra söz konusu norm birliğinin sağlanması ve sürdürülebilir bir sosyal güvenlik sisteminin oluşturmak amacıyla sosyal güvenlik reformu yapılması gerekli görülmüştür. Bu doğrultuda, Sosyal Sigortalar Kurumu, Emekli Sandığı ve Bağ-Kur

aynı çatı altında toplanarak Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı Resmi Gazetede yayımlanarak 5502 sayılı Kanunla yürürlüğe girmiştir(SGK, Tarihçe).

2.1.2. Yaşlılık Maaşına Hak Kazanma Şartları

Emeklilik aylığına hak kazanmak için 3 koşulun tamamlanması gerekmektedir. Bunlar, belirli bir yaşa ulaşma, belirlenen prim ödeme gün sayısı ve belirli bir süre istihdamda bulunma koşullarının yerine getirilmiş olmasıdır. Ancak söz konusu yardımları alabilmek için çalışan kişinin aynı zamanda işgücünden tamamen veya kısmen ayrılması zorunlu bir durumdur(Can, 2013: 23).

2.1.2.1. Belirli Bir Yaşın ve Prim Ödeme Gün Sayısının Tamamlanması

5510 sayılı yasaya baktığımız zaman, yaşlılık aylığına hak kazanabilmek için belirli bir yaşa gelinmiş olunması ve belirli bir prim ödeme gün sayısının tamamlanması şartı yer almaktadır. Daha önceleri, belirli bir hizmet süresinin de geçmiş olma şartı aranıyordu. İnsanların çalışma güçlerindeki kayıplarına bakılarak belirlenen malulen emeklilikte, maden ve yeraltı işlerinde sürekli çalışan sigortalıların en az 20 yıldan beri çalışıyor olmaları şartları yer almaktadır. Türkiye'deki sosyal güvenlik sistemi ülke koşullarına göre pek çok kez değişikliğe uğramıştır. Tüm bu koşullar, yapılan işin niteliğine göre de değişmektedir. Yani, bir iş sözleşmesine göre

çalışanlar, kendi hesabına çalışanlar ve devlet memurları açısından bu koşullar farklı olarak incelenmektedir(Can, 2013: 23).

2.1.2.2. 5510 Sayılı Kanundan Önceki Dönem

Belirli bir iş sözleşmesine göre çalışan sigortalılar, aylık alabilmek için doldurmaları gereken yaş kadın-erkek ayrımı yapılmaksızın 60 olarak belirlenmişti. 506 sayılı kanun, başlangıçta erkek için 60, kadın için 55 olarak düzenlemişti. Ancak 1969 tarih ve 1186 sayılı kanunla yaş sınırını erkek için 55, kadın için 50 yaşa indirmiştir. Kanun aylık almak için iki yol varken, bir üçüncü yol daha eklemiş, yaşlılık aylığı almak için gerekli olan belli bir yaşı tamamlama ve belli bir süre prim ödeme yanında, yaş koşulu aranmaksızın belli bir süre sigorta ve prim ödeme ile de aylığa hak kazanma yolu doğmuştu. Böylece 25 yıl sigortalılık ve 5000 prim gününü dolduranlar, 50-55 yaş koşulunu gerçekleştirmeseler de aylığa hak kazanabilir hale gelmişlerdi(Can, 2013: 23-24).

Bağımsız çalışanlar için, 1479 sayılı kanunun 35. maddesinin 4447 sayılı kanunla değiştirilmeden önce, kadın 20 erkek 25 yıl sigorta primi ödemesiyle diğer koşullarla birlikte yaş şartı aranmaksızın yaşlılık aylığından yararlanabiliyordu. Yani kadınlar 38 erkekler ise 43 yaşında emekli olabilmekteydiler. Ancak 4447 sayılı kanunla 35. madde de değiştirilmiş, 08.09.1999 tarihinden sonra ilk defa sigortalı olanların yaşlılık aylığından yararlanabilmeleri için kadın 58 erkek 60 yaşını doldurur doldurmaz emekli olmaya hak kazanmış olacaktı(Can, 2013: 25-26).

Devlet memurlarının sosyal güvenliğini sağlayan 5434 sayılı kanuna göre doldurulması gereken yaş ve prim gün sayısı çeşitli tarihlerde pek çok kez değiştirilmiştir. 5510 sayılı kanundan önce devlet memurları için 25 yıllık hizmet süresi ve 9000 gün prim ödeme koşulu ile emekli olabiliyorlardı(Can, 2013: 26).

2.1.2.3. 5510 Sayılı Kanunla Geline Son Durum

30.04.2008 tarihinden sonra sigortalı sayılanların yaşlılık aylığına hak kazanmaları için 5510 sayılı Kanunla belirtilen şartlar geçerli olacaktır. Öyle ki bu Kanuna göre;

- 2036 yılına kadar kadın 58, erkek 60 yaşını doldurmuş olması ve 7200 gün prim ödemesi şartı,
- 2036 yılından sonra ise 7200 gün prim ödeme koşulunun yerine getirilmesinden sonra, gün koşulunun yerine getirildiği tarih esas alınarak

yaşlılık aylığı almaya hak kazanılacaktır(Can, 2013. 27-28).

Diğer şartlar; Kanunda öngörüldüğü üzere sigortalının hangi sigortalı sayıldığına bağlı olarak farklılık gösterir. 5510 sayılı kanuna göre yaşlılık aylığı talebinde bulunan sigortalılar işlerinden ayrılmaları ve yazılı istekte bulunmaları şarttır. Sigortalı özellikle birden fazla işte çalışıyorsa eğer tümünü bırakmış olması gerekmektedir. Ancak çalıştığı yerle bir sigortalılık ilişkisi yok ise çalışması aylık bağlanmasını etkilemeyecektir. Sigortalı ki yaşlılık aylığı almak için işinden ayrılmadan önce kuruma başvurması gerekir. Aylık bağlanması için gerekli tüm koşullar sağlandıktan sonra işini bırakmalıdır. Gereкли şartlar yerine getirilmemişse sigortalı, hem

işinden hem yaşlılık aylığından hem de kıdem tazminatından mahrum kalabilir. Devlet memurlarının ise yetkili makamlardan emekliye gerekli sevk onayı alınmadıkça ilişiklerinin kesilmesi yasaktır(Can, 2013: 52-54).

2.1.3. Yaşlılık Aylığı Alanlara Sağlanan Diğer Yardımlar

Yaşlılık aylığı alan kişi herhangi bir prim ödeme yükü olmadan ve ayrıca genel sağlık sigortalısı olarak sağlık sigortalı kapsamında sayılırlar. Dolayısıyla, yaşlılık aylığı alan ve yaşlılık aylığı alan kişilerin bakmakla yükümlü olduğu kişiler bu kanuna göre sağlık hizmetlerinden sınırsızca yararlanabilirler. Yaşlılık aylığı alanlara yapılan bir diğer yardım ise sosyal yardım zammıdır. 5510 sayılı Kanunla kaldırılan bu zam daha sonra 506 ve 1479 sayılı kanunlara göre tekrar ödenme yoluna girmişti. Buna göre kanunun yürürlüğü girdiği tarihte ödenen tutarlar esas alınarak ilgililerin gelir ve kaynaklarına göre ödenmesine devam edileceği belirtilmiştir. Dolayısıyla bu zam sadece 5510 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinden önce maaş alanlara uygulanmaktadır(Can, 2013: 120-121).

2.1.4. Emekli Maaşı Miktarları

Ülkemizde emekli maaşları her geçen yıl değişmekte ve artmaktadır. Emekli maaşı alan vatandaşların, yatırılan primlerine, kaç günden emekli olduğuna ve en önemlisi hangi dönemler arasında emekli olduklarına kadar emekli maaşları çeşitlilik göstermektedir. O yılın geçerli Enflasyon rakamlarına göre hesaplanan emeklilik aylıkları Asgari ve Azami düzeyde dağıtılmaktadır. Bağ-Kur, SSK ve

Emekli Sandığı emeklilerinin ay başına aldıkları maaşlara göz atacağız.

2017 Ocak ayında, en düşük esnaf Bağ-Kur emekli maaşı 1256 TL, en düşük SSK aylığı 1402 TL, en düşük Memur emekli maaşı ise 1750 TL dolaylarında seyretmiştir. Temmuz ayındaki zamlarla birlikte ise Bağ-Kur maaşı 1330 TL, SSK maaşı 1485 TL, Memur emekli maaşı da en düşük 1871 TL'ye yükselecektir(SGK Rehberi).

Vasıflı olarak emekli olan çalışanların vasıfsız emekli olanlara göre emekli maaşları da büyük farklılıklar göstermektedir. Örneğin; 2017 yılında yaptıkları görev sürelerine göre değişen emekli maaşı alan Öğretmen ve Avukat maaşları en düşük 2152 TL düzeyinde seyretmektedir. 30 yılın üstünde görev süresi bulunan vasıflı çalışan emekli maaşını daha yüksek almaktadır. Bu görev süresini aşan emekli yaklaşık 2600 TL'ye yakın maaş almaktadır. Buda vasıfsız emekli ve vasıflı emekli maaşları arasındaki uçurumu açıkça göstermektedir(SGK Rehberi).

2.2. 65 Yaş Üstü Yaşlılar İçin 65 Yaş Aylığı

Sosyal Güvenlik Kurumlarının birisinden ne olursa olsun bir gelir veya aylık alan ve zorunlu sigortalı olunması gereken bir işte çalışanlar veya nafaka bağlanmış olanlar hariç olmak üzere, Sosyal yardım kurumları tarafından muhtaç ve kendisine bakamayacak durumda olduğuna karar verilen 65 yaşını dolduran Türk vatandaşlarına, muhtaçlığının devam ettiği sürece bağlanıp 3 ayda bir verilen yardım aylığıdır(Camkurt, 2014: 81).

2022 Sayılı Kanununun 1. Maddesinin 1. Fıkrasına göre, her ne nam altında olursa olsun kendisine ve eşine ait her türlü gelirin toplanmasıyla, kişi başına düşen aylık ortalama gelirin asgari ücretin aylık net tutarının 1/3'ünden fazla olanlar ile aynı tutardan fazla gelir sağlaması mümkün olanlar muhtaç kabul edilemezler ve kendilerine aylık bağlanamaz(Resmi Gazete, 2016).

2.2.1. 65 Yaş Aylığı Bağlanma Şartları

2022 Sayılı Kanunun kapsamında dağıtılan 65 yaş aylığı yaş koşulunun dışında da bir takım koşullar gerektirmektedir. Bunlar; kişinin Türk vatandaşı olması, yazılı başvuruda bulunması, kanunen bakmakla yükümlü kimsenin olmaması, muhtaç olması gibi maddeler bulunmaktadır. 65 yaş aylığını alırken gerekli şartlar aşağıda açıklanacaktır(Camkurt, 2014: 81).

2.2.1.1.Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı Olma

65 yaş aylığının bağlanması için gereken ilk şart, kişinin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmasıdır. Öncelikle bu şartı taşımayan kimse, diğer tüm şartları taşısa dahi yinede aylık bağlanması söz konusu değildir. 2022 sayılı Kanun kapsamında 65 yaş aylığının bağlanmasında ilk şart Türk vatandaşlığıdır(Camkurt, 2014: 82).

2.2.1.2. Yaş Koşulunun Gerçekleşmesi

65 yaş aylığı bağlanabilmesi için gerekli ikinci koşul belirli bir yaşta olunmasıdır. Buna göre yaşa bağlı olarak aylık bağlanabilmesi 65 yaş sınırının doldurulması gerekmektedir. Yaş tespitinde nüfus

kayıtlarında yer alan doğum tarihleri esas alınır. Kişinin 65 yaşından gün alması aylık kazanması için yeterli olmayacaktır. Mutlak olarak 65 yaşını tamamlaması ve 66 yaşından gün alması gerekmektedir. Yani 65 yaşını doldurmamış kişiler aylıktan yararlanamayacaklardır (Camkurt, 2014: 83).

2.2.1.3. Yazılı Başvuruda Bulunma

65 yaş aylığının başvuruda en önemli kısımda burasıdır. Yaşlı bireyimiz aylık bağlanabilmesi için gerekli başvuruları yazılı olarak yetkili makamlara yapması gerekmektedir.

2.2.1.4. Kanunen Bakmakla Yükümlü Kişinin Olmaması

65 yaş aylığının bağlanması için, başvuru yapan kişiye kanunen bakmakla yükümlü kimsenin bulunmaması gerekmektedir. Yani, kişinin evde bakıma muhtaç olması ve kendisine herhangi bir bakıcı bulundurmadığı takdirde kanunen 65 yaş aylığını alma hakkına sahip olacaktır(Camkurt, 2014: 84-85).

2.2.1.5. Muhtaç Olma ve Muhtaçlığın Tespiti

Muhtaçlık deyince, ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek gelire sahip olamama durumu olarak tanımlanabilir. Daha açık olarak, bakmaya mecbur olduğu aile bireylerini veya kendisini yetecek geliri ve kazancı olmayanların içinde bulunduğu durum muhtaçlık olarak nitelendirilir(Camkurt, 2014: 85). 65 yaş aylığının bağlanması için gerekli olan son koşulda muhtaçlık olarak belirtilmiştir. Tüm bu açıklanan koşulları içinde bulunduran kişiler 65 yaş aylığına hak kazanabilirler.

2.2.2. 65 Yaş Aylığı Miktarları

2022 sayılı kanunda gerekli olduğu belirtilen tüm koşulları sağlayan 65 yaşını geçen vatandaşlar 65 aylığı alabilirler. Şimdi 65 yaş aylığı miktarlarına bakacağız.

Tablo 4: Yıllar Göre Aylık 65 Yaş Aylıkları

Yıllar	65 Yaş Aylığı Miktarları
2015	600 TL
2016	652 TL
2017	705 TL
2018	754 TL

(Kaynak, SGK Rehberi)

Görüldüğü üzere 65 yaş aylıkları her yıl düzenli olarak artmaktadır. Önceleri çok düşük olan miktarlar son yıllara gelindiğinde artmalar yaşandığı görülmektedir. Ancak yinede enflasyon rakamları ve zamlar düşünüldüğünde bu verilen maaşlar düşük kalmaktadır. Aylık olarak bölüdüğü zaman verilen yıllarda 200-250 lira gibi miktarlar ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

Yaşlılık, bir çok tanımlamanın yapıldığı bir kavramdır. Bireylerin yetersizliklerinden yaşlarına kadar pek çok etken, yaşlılık tanımlamalarının kaynağını oluşturabilmektedir. Yaşlılığın herkese aynı belirtilerle gelmemesi, bu kavramın en önemli nedenlerindedir. Dünya nüfusu yaşlanmaktadır. Özellikle ülkelerin demografik özelliklerine baktığımızda, son yıllarda yaşlı nüfusun arttığını

rahatlıkla söyleyebiliriz. Ülkemizde de, Dünya nüfusuyla aynı oranda yaşlı nüfusu artmaktadır. Yaşlı nüfus oranındaki bu artış devletleri bu konuda çeşitli önlemler almaya itmektedir. Çünkü bu artış, çalışma yaşamında yer almayan bu bireylerin ihtiyaçlarının karşılanmasını güçleştirmiştir.

Yaşlılığın önemini koruyan ve gittikçe daha karmaşık hale gelen sorunları nedeniyle, sorunların çözümünde farklı çözüm ihtiyaçlarına gereksinim duyulmaktadır. Yaşlılar, yaşlılık dönemlerini mutlu geçirmeleri için onlara çözüm yolları bulunup, insanca yaşamaları için hem toplum hem de devlet olarak gerekli önlemlerin alınması gereklidir.

KAYNAKÇA

- Altan Z. Ö. ve Şişman Y. (2003), “Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar”, Kamu - İş Dergisi, 7(2).
- Arpacı, F. (2005), “Farklı Boyutlarıyla Yaşlılık”, Türkiye İşçi Emeklileri Derneği, Ankara.
- Can, İ. (2013), “Türkiye'de Yaşlılık Sigortası; 5510 Sayılı Kanunun Getirdiği Yenilikler”, Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- Camkurt, Z. M. (2014), “Yaşlılık ve Yaşlıların Sosyal Güvenliği Kapsamında 65 Yaş Aylığı”, Kamu - İş Dergisi, 13(3).
- Ceylan, H. (2015). Yaşlılık ve Refah Devleti. İstanbul: Açılım Kitap.
- Danış, Z. M. (2009), “Türkiye'de Yaşlı Nüfusun Yalnızlık ve Yoksulluk Durumları ve Sosyal Hizmet Uygulamaları Açısından Bazı Çıkarımlar”, Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 20(1).
- DPT, (2007), “Türkiye'de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı”, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yayın No: 2741.
- Karadeniz O. ve Öztepe N. (2013), “Türkiye'de Yaşlı Yoksulluğu”, Çalışma ve Toplum Dergisi, 3(38).
- Kurt G. (2008), “Türkiye'de Yaşlılık Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış”, Yüksek Lisans Tezi, Sivas
- Özkul M. ve Kalaycı I. (2015), “Türkiye'de Yaşlılık Çalışmaları”, Sosyoloji Konferansları, 2(52).
- Resmi Gazete (2016), “65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz Ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun Değişikliği Yapılmasına Dair Kanun”, Sayı: 29695.

Taşkesen Gönüllü C. (2012), “Türkiye'de Yaşlılık ve Evde Yaşlı Bakımı”, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Telatar, G. T. ve Özcebe, H. (2004). "Yaşlı Nüfus ve Yaşam Kalitelerinin Yükseltilmesi", Türk Geriatri Dergisi, 7(3), 162-165.

<http://www.tuik.gov.tr>

<http://www.sgk.gov.tr>

<https://www.sgkrehberi.com>

BÖLÜM 7:

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ -1908-1914-YILLARI ARASINDA YÜKSEK ASKERÎ MAKAMLARIN YAPILANDIRILMASI

Dr. Öğretim Görevlisi, İsmail EFE
,Kırıkkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü,
Kırıkkale, efe5772@gmail.com,

GİRİŞ

II. Meşrutiyet'te Osmanlı ordusu, teşkilat bakımından Sultan II. Abdülhamit'in, Sultan Abdülaziz'den devraldığı şekilde, önemli bir değişiklik yapılmadan geldi. Erkân-ı Harbiye Riyaseti ve ordu Harbiye Nezareti'ne bağlıydı. Harbiye Nezaretinde geniş kadrolu bir Askerî Şura mevcuttu. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye dairelerinde gerçek manada eğitim, tatbikat ve manevra ile uğraşan şubeler yoktu (Aydemir, 1973:177-178; Emir, 1924: 37-38). Erkân-ı Harbiye, birlikleriyle irtibatı olmayan bir teşkilat halinde idi (Pomian kowiski, 1990: 32-33). Bu sırada Mevcut Harbiye Nezareti ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Teşkilatı: Makam-ı Vâlây-ı Seraskeri, Makam-ı Seraskeri Dairesi ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi'nden müteşekkildi. Makam-ı Seraskeri Dairesi; üç şube, Şifre ve Tercüme kalemleri ile Daire-i Askerîye Müdüriyeti ve Ta'cil-i Evrak Komisyonu'ndan oluşuyordu. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi ise: beş şube, Fotoğrafhane, Resimhane ve Matbaa kısımları ile Hususi Şube ve Evrak Odası'ndan ibaretti (Salname-i Askerî, 1324: 2-3).

24 Temmuz 1908 tarihinde Kanun-ı Esasi'nin yürürlüğe konulup, meşruti idareye geçilmesi ile yeni bir dönem başladı.1

Ağustos 1908’de Sait Paşa, kabinesinde yapılan değişikliklerle, Harbiye Nezareti’ne Ömer Rüştü Paşa, Bahriye Nezareti’ne Rami Paşa atandı. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine ise Ahmet İzzet Paşa getirildi (Balkan Harbi, 1993: 92). Meşrutiyet’in ilanından önce ordu ile ilgili reform düşüncelerini çeşitli platformlarda dile getiren Ahmet İzzet Paşa’nın Erkan-ı Harbiye Riyasetine getirilmesi önemliydi (Ahmet İzzet Paşa,13 Mayıs 1928). Ordunun her alanda yetersiz olduğunu bilen ve bu konuda tespitlerde bulunan Ahmet İzzet Paşa, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine geldikten sonra çalışmalarına hız verdi. Orduyu yeniden yapılandırmak ve modernize edebilmek için Harbiye Nezareti’nden başlayarak, bölük komutanlarına kadar görev ve sorumlulukları belirleyen plan, kanun, yönetmelik ve tüzükler hazırladı (Ayıışığı, 1997: 18-23; TSK Tarihi,1996: 90). Yapılan bu hazırlıklardan sonra ordunun üst yönetiminde önemli değişiklikler yapılmaya başlandı.

1. Harbiye Nezareti Teşkilatı’nın Yapılandırılması

Sultan II. Mahmut döneminde, 1826’da Yeniçeri Ocağı kaldırılırken “ağalık” unvanı da kaldırıldı. Yeniçeri Ocağı’nın yerine yeni nizamiye teşkilatı yapılırken “Umur-ı Berriye-i Askerîye Nezareti’nin başında bulunan kişiye “Serasker” denildi. Ordunun en yüksek sevk ve idare makamı olan Seraskerlik Kurumu, 1879-1880 senesinde yapılan teşkilatta lav olunarak yerine “Harbiye Nezareti” kuruldu. Ancak, Harbiye Nezareti unvanı bir iki sene yürürlükte kaldıktan sonra, tekrar Seraskerlik unvanı kullanılmaya başlandı (Pakalın, 1993-3: 176-177).II. Meşrutiyet ilan edildiğinde Müşir

Mehmet Rıza Paşa'nın başında bulunduğu Bab-ı Seraskeri teşkilatı: üç daireden müteşekkil olan Makam-ı Vala-yı Seraskeri ve başında Müşir Ömer Rüştü Paşa'nın bulunduğu Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi'nden oluşuyordu. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi ise Piyade, Süvari, Topçu, İstihkâm ve İnşaat daireleri ile Sıhhiye, Muhakemat, Levazimat-ı Umumiye ve Muhasebat-ı Umumiye dairelerinden teşekkül ediyordu (Salname-i Askerî, 1324: 2-3). Bu dairelerin yanı sıra, Nezaret bünyesinde faaliyet gösteren çeşitli komisyonlar da bulunuyordu (Aydemir, 1973: 178).

II. Meşrutiyet'in ilanına kadar varlığını sürdüren Seraskerlik, Sadrazam Sait Paşa başkanlığında kurulan ilk kabinenin aldığı bir kararla, Harbiye Nezareti'ne dönüştürüldü. Bu düzenleme yapılırken Serasker adı da "Harbiye Nazırı" olarak değiştirildi (Emir, 1924: 38). Meşrutiyet döneminin ilk Harbiye Nazırlığına Ömer Rüştü Paşa getirildi. Ömer Rüştü Paşa döneminde, Harbiye Nezareti'nde ciddi değişiklikler ve yenilikler yapılmadı, sadece ad değişikliği ile sınırlı kaldı. 12 Ocak 1910 tarihinde Harbiye Nezareti'nin teşkilat yapısında değişiklik ve yenilik yapma görevi, dönemin en çok sevilen ve güvenilen komutanı olan Mahmut Şevket Paşa'ya verildi. Mahmut Şevket Paşa'nın gayreti ve genç kurmaylarının azim ve çabalarıyla Harbiye Nezareti, yeni bir teşkilat yapısına kavuşturuldu (Osmanlı Ordu Teşkilatı, 1999: 86).

Yapılan yeni düzenleme ile Askerî Şura da Harbiye Nezareti teşkilat yapısına dâhil edildi. Harbiye Müsteşarlığı ve müsteşarlığa bağlı Tahrirat Dairesi ve Hukuk Müşavirliği kuruldu (Takvim-i Vekayi, 2 Ağustos 1326: 601). Ayrıca, Harbiye Nezareti bünyesinde,

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi ile Piyade, Süvari, Sahra Topçu ve Nakliye Kıtaatı dairesi teşkil edildi. Orduda müfettişlik teşkilatının teşkiline karar verilince, Nezaret bünyesinde Ağır Topçu Müfettişi Umûmîliği Dairesi, Sıhhiye Dairesi, Umur-ı Baytariye Müfettişi Umûmîliği, Kıtaat-ı Fenniye ve Mevki-i Müstahkeme Müfettiş-i Umûmîliği oluşturuldu (Düstur, 1329: 110-113; Takvim-i Vekayi, 10 Kânunusani 1326: 729; ATASE, 1327: 002; Düstur, 1330-2: 714; Düstur, 1330-1: 112-117; Takvim-i Vekayi, 6 Şubat 1325:677). Muhakemat, Muhasebe-i Umumiye, Levazımat-ı Umumiye Daireleri kuruldu. Bir de doğrudan doğruya Harbiye Nazırına bağlı, bağımsız İnşaat ve Evrak Mahzeni şubeleri teşkil edildi. Askerî Kitaplar Seçme Komisyonu, Borç Verme Komisyonu, Askerî Basımevi ve İstanbul Merkez Komutanlığı da Harbiye Nazırlığına bağlı kurumlar olarak teşekkül etti (TSK Tarihi, 1996: 125; Pakalın, 1993-1: 738; Salname-i Umumi, 1328: 230-251).

Yapılan düzenleme ile Harbiye Nezareti'ne bağlanan dairelerden biri de bütün askerî okulların idaresini elinde bulunduran Terbiye ve Tedrisat Müfettiş-i Umûmîliği oldu. Mekteb-i Fünûn-u Harbiye (Harp Akademisi), Topçu Mektebi, İstanbul Askerî İdadîsi (askerî lise), İstanbul Askerî Rüştiyesi Umum Müdürlüğü, İstanbul Askerî Rüştiye Mektebi gibi kurumlar Terbiye ve Tedrisat Müfettiş-i Umûmîliği'nin idaresine verildi (Salname-i Umumi, 1328: 249-251). İstanbul ve İstanbul dışında bulunan Askerî Rüştiye ve İdadilerin idaresi için Harbiye Nezareti'nde, Askerî Okullar Genel Müdürlüğü kuruldu. Ayrıca, Harbiye Nezareti'ne bağlanan bir diğer önemli kurum Muhtelif Sınıf Okulları Müfettişliği idi. Bu müfettişliğe bağlı

okullar: Piyade Endaht Mektebi (Piyade Atış Okulu), Sahra Topçu Endaht Mektebi, Ağır Topçu Endaht Mektebi, Süvari Binicilik ve Tatbikat Okulu, İstanbul ve Selanik Zabitan Talimgâhları, Levazım ve İhtiyat Zabitan okullarıdır. Bunun yanı sıra Piyade, Süvari ve Topçu Astsubay Okulları da yine bu müfettişliğe bağlandı. Nezarete bağlı olarak oluşturulan bir diğer genel müfettişlik ise İmalat-ı Harbiye (Fen, Sanat ve Askerî Fabrikalar) Genel Müdürlüğü'dür. Hemen hemen tamamı İstanbul Ataköy muhitinde bulunan genel müdürlüğe bağlı bu tesislerde top, tüfek, piyade ve topçu mermisi ile tapa gibi ordu ihtiyaçları üretilmekteydi (Osmanlı Ordu Teşkilatı, 1999: 87-88; Pakalın, 1993-1: 738).

1911 yılı Salname-i Umumisinde, Harbiye Nezareti teşkilatına Ordu-yı Hümayunlar ve Memurin-i Saire ilave edildi. 1912'de Harbiye Nezareti, ordu teşkilatında kolordu kuruluşuna geçiş kararı aldığından, Nezarete ordu yerine kolordu erkânı yer aldı. 1912 yılında yapılan düzenleme ile ordu teşkilatı, on dört kolordu ve iki müstakil fırkadan meydana geldi. Harbiye Nezareti'nin bir parçası konumunda olan kurumlardan biri de Jandarma Genel Komutanlığı idi. Yeni teşkilatta bu komutanlığa tabi Umum Jandarma Kumandanlığı Müfettişliği yer aldı. Ayrıca, İstanbul Jandarma Mektebi de bu kumandanlığa bağlandı (Salname-i Umumi, 1326: 206-217; Salname-i Umumi, 1327: 263-267; Salname-i Umumi, 1328: 260-261).

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çabaları ile ordunun ıslahı amacıyla girişilen çalışmaları, Trablusgarp Savaşı olumsuz yönde etkiledi. Trablusgarp Savaşı'nın gelişmesi üzerine Hakkı Paşa kabinesi istifa etti. Sultan Mehmet Reşat yeni kabineyi kurma görevini

Sait Paşa'yaverdi.Bu sırada Trablusgarp Harbiye Nezareti gözetimi altında örfi idareyle yönetilmeye başlandı (Özçelik vd., 2018: 653-654). Balkan Savaşı'nın patlak vermesi üzerine İtalya ile imzalanan Uşi Anlaşması ile Trablusgarp kaybedildi. Balkan Savaşı'nda yaşanan hezimetten sonrada orduda köklü bir yapılanma sürecine girildi.Balkan Savaşı'ndan sonra Alman ıslah heyetinin de görüşleri doğrultusunda ordunun konuş ve kuruluşu ile birlikte Harbiye Nezareti'nde de yeni düzenlemeler yapıldı. Bu düzenlemeler neticesinde,Harbiye Nezareti şu şekilde teşekkül etti:Nezaret Müsteşarlığı, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, Harbiye Dairesi, İstihkâm Kıtaatı ve Mevki-i Müstahkeme Müfettişi Umûmîliği, Islah Müfettişi Umûmîliği, Der-saadet Merkez Kumandanlığı da doğrudan Harbiye Nezareti'ne bağlandı.

Ayrıca nezaret bünyesinde çok sayıda daire ve müfettişlikler yer aldı. Bu daire ve müfettişlikler: Muhasebat Dairesi, Ağır Topçu Müfettiş-i Umûmîliği, Sahra Topçu Müfettiş-i Umûmîliği, Nakliye Müfettiş-i Umûmîliği, Süvari Müfettişliği, Askerî Demir Yollar ve Limanlar Müdüriyeti, Daire Müdüriyeti, Baytar Müfettiş-i Umûmîliği, Levazımat-ı Umumiye Dairesi, Divan-ı Temyiz-i Askerî, Hukuk Müşavirliği, Umur-ı Havaiye Müfettiş-i Umûmîliği, Muhakemat Müdüriyeti, Otomobil Umur-ı Müfettişliği, Romonet Müfettişliği, Sıhhiye Dairesi, Şark Askerî Umur-ı Şube-i Mahsusa, İhtiyat Küçük Zabıt Mektebi Müdüriyeti Umumiyesi, Ordu Dairesi, Asayiş, Muhabere ve Mufassala Müfettişi Umûmîliği, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye, Muamelat-ı Zatiye, Tetkik Masrafı, Mektebi Harbiye

Müdüriyet-i Umumiyesi, Tahrirat Dairesi, İstihbarat Dairesi'nden oluştu (ATASE, BDH, K: 1666, D: 11A, F: 001).

3 Ocak 1914 tarihinde Harbiye Nazırı İzzet Paşa istifa etti. Bir gün sonra 4 Ocak 1914'te Enver Bey, Bingazi ve Balkan Harbi'ndeki fedakârlıklarından dolayı rütbesi mirliya yapılarak, Harbiye Nezareti'ne tayin hakkında Padişah iradesi çıktı (Tanin, 21 Kânunuevvel 1329: 1806; Tanin, 22 Kânunuevvel 1329: 1807). 8 Ocak 1914 tarihinde Erkân-ı Harbiye Umumiye Reisliği görevini de üzerine alan Enver Paşa, ilk iş olarak ordunun düzenlenmesine girişti (Çolak, 2006: 8). Enver Paşa Harbiye Nazırı ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi olarak, her iki dairede Alman sistemini örnek alarak hızlı bir değişim başlattı. Harbiye Nezareti'nde; Harbiye, Ordu, Levazım, Maliye ve Özlük İşleri gibi daireler kuruldu. Ayrıca genel kuvvetler, asker alma, seferberlik, kanun ve nizamlar, küçük askeri sınıfların eğitim ve öğretimi gibi işler Harbiye Nezareti'ne devredildi. Üzerindeki yükün hafiflemesi ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti kendi işi ile uğraşma fırsatı bulduğundan daha ciddi ve etkili bir şekilde çalışmaya başladı (Emir, 1924: 59).

27 Temmuz 1914'te Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasındaki münasebetlerin kesilmesi ile işin bir dünya savaşına gideceği anlaşıldı (Karabekir, 1994: 151; Sabis, 1991: 103). Bu gelişme karşısında Osmanlı Devleti de savaş ihtimaline karşı bazı hazırlıklar yapmaya başladı. 3 Ağustos 1914 tarihi itibarıyla seferberlik ilanı basında yayımlandı. Seferberlik ilanının bir icabı olarak Osmanlı ülkesinin her yerinde İdare-i Örfiye ilan edildi (Tanin, 21 Temmuz 1330: 547; Görgülü, 1993: 53; Sabis, 1991: 146-147).

2. Askerî Şûra'nın Yapılandırılması

Sultan II. Abdülhamit, 1879'da Askerî Teftiş Komisyonu adı ile kurulan ve üst düzey askerî bürokratlardan oluşan bir heyet vasıtasıyla askerî konularda bilgi sahibi oluyordu. Bu heyet, padişahın istediği birçok konuda araştırmalar yaparak raporlar hazırlıyordu. Ancak II. Meşrutiyet ile ortaya çıkan yenilik düşüncesi, Sultan II. Abdülhamit dönemi askerinin idaresi biçiminin değişmesini öngörüyordu. Bu anlayış doğrultusunda Meşrutiyet'in ikinci kabinesini kuran Kâmil Paşa Hükümeti'nin askerî alanla ilgili ilk icraatlarından biri Askerî Teftiş Komisyonu'nu kaldırmak oldu (Ölmez, 2009: 44).

7 Eylül 1908 tarihinde özel bir toplantı yapan Kâmil Paşa Kabinesi, ülkenin müdafaa ve muhafazası için ordunun güçlendirilmesi ve ihtiyaçlarının teminine karar verdi. Bu toplantıda gerekli tedbirlerin alınması, askeriyedeki düzenlemelerle ilgili hazırlanacak kanun layihalarının tetkiki amacıyla Müdafaa-i Memleket Komisyonu adıyla bir heyetin teşkili uygun bulundu. Kurulan bu heyete Meclis-i Meham-ı Harbiye ismi verildi. İlk teşkil edilen heyet, Harbiye Nazırının nezaretinde Müşir Ahmet Muhtar, İbrahim Ethem, Tophane Nazırı ve Hassa Ordusu Kumandanı paşalar ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi, topçu ve istihkâm erkânından (generaller) oluşturuldu. Heyetin kuruluşuna dair Sadaret tezkeresi, 7 Eylül 1908 tarihinde padişahın iradesine sunuldu ve 8 Eylül 1908 tarihinde padişahın iradesi alarak yürürlüğe girdi (Düstur, 1329: 75-76). Memleketin müdafaa, ordularda yapılacak tensikat ve ıslahat işlerinin görüşülmesi için Meclis-i Meham-ı Harbiye, ilk toplantısını 13 Eylül 1908 tarihinde yaptı (Ali Cevat Bey, 1991: 169).

Meclis-i Meham-ı Harbiye, ordunun düzenlenmesi ve eksikliklerin giderilmesi için bazı faaliyetlerde bulunmuş olmasına rağmen, Meşrutiyet idaresinin tasavvur ettiği görüşlerin gerisinde kaldı. Ordunun bu anlayışla ıslahının mümkün olmadığını düşünen Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Ahmet İzzet Paşa'nın çabalarıyla hazırlanan yeni Askerî Şûra taslağı, 11 Ağustos 1909 tarihinde Harbiye Nezareti'ne sunuldu (TSK Tarihi, 1996: 126). Yeni hazırlanan nizamnameye göre Askerî Şûra'nın görevi, Harbiye Nezareti veya Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Başkanlığı tarafından tevdi edilen harple ilgili hazırlıkları incelemek, kendisine tevdi' edilen diğer önemli hususlarda gerekli tetkikleri yaparak, sonucu Harbiye Nezareti'ne veya Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine bildirmektir. Ayrıca şûra ordunun ve memleketin müdafaasının güçlendirilmesi için girişilen bütün faaliyetleri bir fikre ve amaca uygun olarak düzenleme ve birleştirmekle yükümlüdür. Şûranın karar verme noktasında ihtiyaç duyduğu her türlü bilgi, Harbiye Nezareti ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti tarafından verilecektir (Düstur, 1329: 658).

Harbiye Nazırı ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi, lüzum gördükleri hallerde ordunun teşkilatı, seferberlik hazırlıkları, yeni stratejik yollar, eğitimlerde uygulanacak genel usuller, yeni harp silah araç gereçleri, müstahkem mevki inşası veya ilgası ve sahillerin müdafaası gibi hususlarda, Askerî Şûra'nın görüş ve kararlarına müracaat edecektir. Ayrıca şûra Terfi-i Rütbe Kanunnamesine göre; tuğgenerallerin tümgeneralliğe, tümgenerallerin korgeneralliğe terfileri ile mevcut generallerin nakil, becayış, açığa alma, tayin, emekli ya da ihtiyat sınıfına nakledilmeleri, ordunun teşkilatı ve

mevcut durumunun düzeltilmesi yönündeki bütün tedbirleri alama yetkisine haizdi (Düstur, 1329: 660; Takvim-i Vekayi, 10 Şubat 1326: 756). Askerî Şûra, ihtiyaç duyuldukça toplanacağı gibi her ayın ilk pazartesi günleri toplanarak kaç kere toplanılacağına karar verecek,şûra da görüşülecek olan konular toplantıdan en azından üç gün önce şûra üyelerinin her birine ayrı ayrı bildirilecektir. Acil durumlarda Şûra Reisi tarafından yapılan toplantı çağrılarında, bu süre uygulaması dikkate alınmayacaktır (Düstur, 1329: 659). Ayrıca ordu ve donanmanın başkumandanı sıfatına haiz olan Padişah, Askerî Şûra'nın toplanmasını emredebileceği gibi, arzu ederse şûra toplantısına başkanlık etme yetkisine de sahipti (TSK Tarihi, 1996: 127; Takvim-i Vekayi, 10 Şubat 1326: 756).

Mahmut Şevket Paşa, 30 Mayıs 1909 tarihinde kendisini 1., 2. ve 3. Ordular Müfettişliğine tayin ettirince,Osmanlı Ordusu'nda müfettişlik uygulamasına geçildi (Türkmen, 1993: 107-109).21 Şubat 1911 tarihinde uygulamaya konulan yeni askerî teşkilat ile orduda müfettişlik uygulaması daha kapsamlı bir hale geldi (BOA, 8 Şubat 1326: 2779; BOA, 13 Şubat 1326: 6346). Askerî Şûra üyeleri de müfettişlik teşkilatına uygun olarak, ordu müfettişlerinden oluştu. Yeni düzenleme ile Harbiye Nazırı Askerî Şûra'nın başkanı olurken, bir de ikinci başkan bulunacaktı. Şûra'nın üyeleri daimî ve geçici olmak üzere ikiye ayrıldı. Daimî üyeler: Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi, 1, 2 ve 3. Ordu Müfettişleri, 1. Ordu Kumandanı, İstanbul'da buldukları müddetçe diğer ordu kumandanları, 1, 2 ve 3. Ordular Topçu Müfettişi, 1. Süvari Fırkası Kumandanı ile eski Harbiye Nazırı Orgeneral Nazım Paşa'dan oluşuyordu (Salname-i Umumi, 1326:

206). Geçici üyeler ise 1, 2 ve 3. Ordular Süvari Müfettişi, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye İkinci Reisi, bunlar lüzum görüldükçe şûra toplantılarına katılacaktı. Harbiye Nezareti daire başkanları ile Erkân-ı Harbiye şube müdürleri kendi şubelerine ait hususların müzakerelerinde görüşlerini ifade etmek için şûra toplantılarına katılacak, ancak oy hakları bulunmayacaktı. Ayrıca, şûra toplantılarına uzman veya bilirkişi sıfatıyla görüşlerine başvurmak üzere ordudan diğer subaylar da oy hakkı olmaksızın davet edilebilecekti (Takvim-i Vekayi, 10 Şubat 1326: 756; Düstur, 1329: 659-660).

Askerî Şûra'da müzakereler, başkan veya ikinci başkanın gerekli bilgiyi veren açış konuşmasından sonra, konu hakkında görüş beyan etmeleri için üyelere söz hakkı vermesiyle başlayacak, hiçbir üye aynı madde üzerinde üç defadan fazla söz hakkı alamayacak. Şûra toplantılarında, müzakere yapılabilmesi ve karar alınabilmesi, İstanbul'daki mevcut üyenin en az üçte ikisinin toplantıda bulunması ile mümkün olacak. Şûra'da görüşülen her konunun sonunda oylama yapılacak, oylamada eşitlik durumu ortaya çıkarsa başkan iki oy hakkına sahip olacağından sonucu onun oyu belirleyecek. Şûra'da alınan kararlar imzalı olarak saklanacak, kararlardan birer nüsha da Harbiye Nezareti'ne veya Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine gönderilecek (Düstur, 1329: 659-660; TSK Tarihi, 1996: 128).

Askerî Şûra'nın yazı işleri ve haberleşme ile ilgili faaliyetleri, şûra için görevlendirilen kurmay subaylar tarafından icra edilecek. Şûra'nın evrak kayıtlarının usulüne göre tutulması ve gizli dosyaların hassas bir şekilde muhafazasından yine bu kurmay subaylar mesul olacak. İşlemleri tamamlanan evraklar, genel dosya halinde

birleştirilip Askerî Şura Mührüyle mühürlenerek, Harbiye Nezareti evrakına tevdi edilecek. Şura'nın ihtiyaç duyduğu kâtip ve diğer görevliler, Harbiye Nezareti ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi'nce karşılanacak. Şura'nın “Şura-yı Askerî” ibaresi kazanmış özel bir mührü bulunacak, imza edilen bütün Şura kararları ve Askerî Şura'dan gönderilen evrak ve dosyalar ile paketlerin üzerine bu mühür vurulacak. Askerî Şura'yı yeniden düzenleyen bu nizamname 23 Ağustos 1909 tarihinde kabul edildi (DüŐtur, 1329: 662; Takvim-i Vekayi, 10 Şubat 1326: 756).

23 Ağustos 1909 tarihinde kurulan Askerî Şura, Enver Paşa'nın Harbiye Nazırı olduğu 6 Ocak 1914 tarihinden bir gün sonra 7 Ocak'ta lağvedildi. Lağvedildiği tarihe kadar Askerî Şura'da yapılan yeniliklerde, özellikle Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Ahmet İzzet Paşa ve Goltz Paşa'nın önemli katkıları oldu (Turfan, 2005: 203; TSK Tarihi, 1996: 129). Kurulduğu tarihten 7 Ocak 1914'e kadar geçen süre içinde Askerî Şura'da, subay ve kurmay subay yetiştiren okullar, sınır taburlarının kurulması, Aşiret Süvari Alaylarının yeniden düzenlenmesi gibi önemli kararlara imza atıldı. Balkan devletleriyle çıkabilecek muhtemel bir harp için savaş planı hazırlıkları ile donanmanın yenilenmesi ve güçlendirilmesi, Trablusgarp'ta bulunan mevcut ordunun güçlendirilmesi ve yerli halktan oluşacak yeni bir ordunun kurulması, Edirne, Kırklareli, Yanya ve İşkodra istihkâmlarının güçlendirilmesi, Şura'da alınan önemli kararlar arasında yer almaktadır (Ölmez, 2009: 52).Yine bu dönemde Askerî Şura'nın çabalarıyla, İstanbul civarından başlayarak sınırlara doğru 1/100.000 ve doğu sınırından geriye doğru olmak üzere 1/200.000

ölçekli keşif haritaları hazırlandı (Ayıışığı, 1997: 23). 7 Ocak 1914'de Enver Paşa tarafından kaldırılan Askerî Şura, 2 Ağustos 1919 tarihinde yeniden kuruldu (Takvim-i Vekayi, 4 Ağustos 1335: 3614).

Osmanlı Kara Kuvvetleri'nde Askerî Şura'nın ifa ettiği görevleri, Osmanlı Deniz Kuvvetleri'nde ifa etmek üzere 22 Eylül 1912 tarihinde Sultan Mehmet Reşat'ın iradesini alan kararname ile Şura-yı Âli Bahriye teşkilatı kuruldu. Şura-yı Bahriye, Nezahet'ten havale edilecek kanun ve nizalar ile bahriye teşkilat layihalarını, inşası icap eden fabrika, tersane ve mektep gibi müesseselerin planlarını veya tekliflerini hazırlayacak. Maliyeti bin lirayı geçen tamirat, tadilat planları ile keşiflerini ve dairelerce lüzumuna binaen talep edilen silah, cephane ve mühimmatın cins ve miktarını tespit ve temin edecek. Donanma kumandanı ile bi'l-cümle komodorların nasb ve tayini konusunda da Şura-yı Âli Bahriye yetkili kılındı. Şura-yı Âli Bahriye, Nezaretten havale edilen mühim ve olağanüstü durumları tetkik ederek bu konulardaki görüşünü Nezarete bildirecek (Takvim-i Vekayi, 16 Eylül 1328: 1241).

Şura, nezaret dairelerince hazırlanan gelecek yıla ait bütçeyi Maliye Nezareti'ne göndermeden önce tetkik edecek, içinde bulunulan yıla ait bütçenin harcanmasını kontrol ettikten sonra, Nezarete gerekli izahatı verecek. Şura, en az on beş günde bir Bahriye Müsteşarı'nın başkanlığında toplanarak, icap eden hesapları yapacak. Müsteşarın nezaretinde yapılan toplantılara mesarefat reisi, birinci, ikinci ve altıncı daire reisleri ile İstanbul'da bulunduğu zamanlarda Donanma Kumandanı ve Komodorun katılacak. Bahriye Nazırı, lüzum gördüğü

hallerde, Şura'yı kendi başkanlığında toplayabilecek (Düstur, 1331: 631-632; Takvim-i Vekayi, 16 Eylül 1328: 1241).

3. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetinin Yapılandırılması

Erkân-ı Harp (kurmay) tabiri ilk başlarda ordunun harple ilgili faaliyetlerini hazırlayıp, icra eden ve fennî işleri yapmakla görevli devlet adamları ve askerler için kullanılan bir kavramdı. Harbiye eğitiminde başarılı olan subaylar arasından seçilenler Erkân-ı Harbiye eğitimi görür, bu eğitimde başarılı olanlara Erkân-ı Harp unvanı verilirdi. Büyük askerî birimleri kumanda eden, general ve kumandanların fikirlerini aydınlatan, onların emirlerini uygulayan devlet adamları ve askerlerden oluşan heyete, Erkân-ı Harbiye Heyeti denilirdi (Pakalın, 1993-1: 544-545).

Erkân-ı Harbiye, teşkilat olarak ilk defa 1860'da Serasker Müşir Nâmık Paşa tarafından seraskerliğe bağlı tek bir şube olarak kuruldu. Kurulduğu ilk yıllarda bu şube, sadece tahkimat ve ihtiyaçlara binaen bazı bölgelerin korunması ve haritaların çizilmesi yetkisine sahipti. Erkân-ı Harbiye'nin ciddi bir teşkilat yapısına kavuşması, ancak 1880'de "*Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Reis-i Umûmîsi'nin ve Erkân-ı Harbiyye Dâiresi'nin Vezâif-i Dâhiliyyesi Nizâmnâmesi*" ile oldu. Bu düzenleme ile yedi şubeden teşekkül eden Erkân-ı Harbiye Dairesi, müstakil ve doğrudan doğruya başkumandana bağlı bir yapıya kavuştu (İskora, 1944: 10-13).II. Meşrutiyet'in ilanına kadar da Harbiye Nezareti bünyesinde Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi adı altında bir daire olarak varlığını devam ettirdi. Erkân-ı Harbiye Dairesi,II. Meşrutiyet'e yedi şubeden ibaret bir teşkilatla intikal etti

(TSK Tarihi, 1996: 130). Teşkilat yapısı ise şu şekilde oluşuyordu: Makam-ı Vâlâ-yı Seraskeri, Makam-ı Seraskeri Dairesi ve bu daireye bağlı üç şube bulunuyordu. Üçüncü Şubeye bağlı Şifre ve Tercüme kalemleri ile Daire-i Askerîye Müdüriyeti ve Tacil-i Evrak Komisyonu'ndan müteşekkildi. Teşkilat yapısında ayrıca, Piyade, Süvari, Topçu, İstihkâm ve İnşaat, Sıhhiye, Muhakemat, Levazımat-ı Umumiye, Muhasebat-ı Umumiye daireleri ile bu dairelere bağlı şube ve kalemlerden teşekkül ediyordu (Salname-i Askeri, 1324: 2-3).

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, ülke savunmasını güçlü temeller üzerine oturtma düşüncesi, ordunun teşkilat ve yapısında köklü düzenlemeler yapma anlayışını ortaya çıkardı. Harbiye Nezareti'ne tabi olan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti tarafından ordunun bütün yönleriyle düzeltilmesi ve geliştirilmesi amacıyla, plan, kanun, yönetmelik ve tüzükler hazırlanmaya başlandı (Balkan Harbi, 1993: 92). 5 Ağustos 1908'de Sadrazamlığa atanan Kâmil Paşa, orduda yapılması düşünülen köklü düzenlemelerin, mevcut Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Müşir Ömer Rüştü Paşa ile yapılmayacağını düşünüyordu. Bu düşünce doğrultusunda Kâmil Paşa, 10 Ağustos 1908'de Ömer Rüştü Paşa'yı görevden aldı ve onun yerine Ferik Ahmet İzzet Paşa'yı, 15 Ağustos 1908'de Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine getirdi (TSK Tarihi, 1996: 130-131).

Türk Ordusu'nu Avrupa ordularında olduğu gibi çağın gereklerine uygun bir teşkilat yapısına kavuşturmak gibi kapsamlı ve ciddi bir projenin başına Ahmet İzzet Paşa'nın getirilmiş olması, doğru bir tercih olmuştur. Ancak Ahmet İzzet Paşa bu göreve geldikten sonra birçok güçlkle karşılaşmıştır. Öncelikle ihtiyaçlara cevap

vermeyen Erkân-ı Harbiye Dairesi'ni günün ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde değiştirmek ve ıslah etmek istemiştir. Çünkü neredeyse yarım asırdır dairenin yaptığı işler kalem işlerinden ibaret kalmıştır. Ancak yerleşmiş olan bu anlamsız ve faydasız uygulamaları kaldırmak, askerlikle ilgisi sadece üzerindeki üniformadan ibaret olanların yerine işin ehillerini tayin etmek hiç de kolay olmamıştır (Ayıışığı, 1997: 19, 21).

Bu sırada ordunun barış ve seferî bi'l-cümle işlerini yürütmekle mükellef olan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi, Jandarma veya bir Muhakemat Dairesi derecesine indirilmiş durumdaydı. Harbiye işlerini gerçek bir nizama kavuşturmak isteyen Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Ahmet İzzet Paşa, Erkân-ı Harbiye Dairesi'nin Harbiye Nezareti'nden ayrılması ve (Ali Paşa Konağı) denilen Mektep-i İdadi binasına naklinin uygun olacağını düşünüyordu. Ordunun ıslahı hususunda örnek alınan Avrupa devletlerinde, bilhassa da Almanya'da Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi, Harbiye Nezareti'nin bir unsuru değil, bilakis ayrı ve başlı başına bir yapıya sahipti. Zaten müstakil olması icap eden Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetinin Harbiye Nezareti'yle yalnız birkaç ortak noktası vardı (Asker Dergisi, 1324: 316-317).

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi'ni modern esaslara ve gereksinimlere göre yeniden teşkilatlandırmak isteyen Ahmet İzzet Paşa, hazırlamış olduğu teşkilat taslağını 10 Kasım 1908'de Harbiye Nazırı Müşir Ali Rıza Paşa'ya sundu. Taslakta yer alan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'nin eskisi gibi Harbiye Nezareti'ne bağlı bir daire olarak kalması ve daire sayısının yediden beşe indirilme önerisi,

Sadrazamı Kamil Paşa tarafından da uygun bulundu. Ancak, bütün çabalara rağmen Sultan II. Abdülhamit'in çevresinde bulunan kurmay heyeti, yapılmak istenen düzenlemeleri engellemeye çalışıyordu. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, kuruluş amacına uygun görevleri, etkin bir şekilde ifa etme şansını ancak 31 Mart Vakası (13 Nisan 1909) olayı sonunda Sultan II. Abdülhamit'in tahtan indirilmesi ile bulabildi (TSK Tarihi, 1996: 131; Asker Derisi, 1324: 316-317).

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti 1910 yılında, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Ferik Ahmet İzzet Paşa tarafından yeni bir teşkilat yapısına kavuşturuldu. Yeni teşkilat yapısı şu şekilde teşekkül etti: Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reis-i Sâni'si, Tahrirat Kalemi; haberleşme, kurmay subayların maaş ve şahsi işleri ile bazı genel işlerin ifası amacıyla sivil memur ve emir subaylarının yardımcılarında oluşturuldu. Riyaset bünyesinde dört tanede şube kuruldu. Bu şubelerden birincisi; eğitim ve öğretim, harp tarihi ve manevralardan mesuldü. İkinci Şube; yabancı devletlerin ordularına ait bilgilerin toplanması, yerli ve yabancı yayınların takibi ile toplanan bilgilerin değerlendirilmesinden sorumluydu. Üçüncü Şube; harp planlarının hazırlanması, seferberlik işleri, kuvvetlerin konuşlandırılması, jandarma teşkilatının düzenlenmesi, kale ve tren teşkilatlarından mesuldü. Dördüncü Şube ise; harita ve topografya işleriyle görevlendirildi (Emir, 1924: 39-40; Salname-i Umumi, 1326: 206).

Ahmet İzzet Paşa, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine geldiği andan itibaren, Erkân-ı Harbiye subayı yetiştirme ve Harbiye

Mektebi'nin (Harp Akademisi) Avrupa'daki muadilleri seviyesine ulaştırmak için ıslah çalışmasına başladı. Ordunun teşkilat ve harp planlarının hazırlanması ile seferberlik halinde ordunun iaşe işlerinin düzenlenmesi, ordu dairelerinde alay ve tabur seviyelerinde kıtaların teşkili, subay talimgâhları ve büyük subay kurslarının düzenlenmesi, Kk Zabit Mekteplerinin açılması, İhtiyat Zabitanı heyetinin teşekkülü, İhtiyat Zabitanı Mektebi'nin açılması gibi faaliyetlere girişti (Ahmet İzzet Paşa, 23 Mayıs 1928: 3453). Ahmet İzzet Paşa'nın çalışmaları sonucunda 19 Aralık 1910 tarihinde kabul edilen nizamname ile Erkân-ı Harbiye heyetinin düzenlenmesi ve ıslahına karar verildi. Bu düzenlemede ihtiyaca binaen Erkân-ı Harbiye'ye ayrılan subayların kendi sınıflarıyla irtibatlarının devam etmesi uygun görüldü. Erkân-ı Harbiye subayı sıfatını Erkân-ı Harbiye hizmetinde buldukları süre içinde taşımalarına karar verildi (Düstur, 1330-2: 18). Erkân-ı Harbiye subayları ile kıtaatta bulunan Erkân-ı Harbiye tahsili görmü bütün subayların, ilm yönden geliştirilmelerine hizmet etmek ve bu hususta gelişip, gelişmediklerini anlamak için Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti tarafından Harbiye uygulaması yapmaları zorunlu hale getirildi (Takvim-i Vekayi, 13 Kânunuevvel 1326: 705).

nemli alışmalar içerisinde bulunan Ahmet İzzet Paşa, Harbiye Nazırı Mahmut şevket Paşa ile bazı konularda anlaşmazlığa düştü. Harbiye Nazırı, fikir ayrılığına düştüğü Ahmet İzzet Paşa'yı sırf İstanbul'dan uzaklaştırma adına Yemen İsyânını bastırmak için gönderilecek kuvvetin başında bulunmasını istedi (TSK Tarihi, 1996: 132). Harbiye Nazırı Mahmut şevket Paşa'nın bu isteği vekiller heyeti

tarafından da uygun bulununca, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti de uhdesinde kalmak üzere Ahmet İzzet Paşa,5 Şubat 1911 yılında Yemen Kuvayı Umumiye Kumandanlığına tayin edildi. Paşa, birlikleriyle 8 Şubat 1911'de Yemen'e gitmek üzere İstanbul'dan hareket etti (Ahmet İzzet Paşa, 13 Mayıs 1928: 3443; Tanin 5 Şubat 1326: 884).Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Ahmet İzzet Paşa'nın Yemen'de bulunması ve İstanbul'a dönüş tarihinin de belli olmaması nedeniyle, 2. Ordu Müfettişi Ferik Hadi Paşa'yı 11 Mart 1912 tarihinde Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine vekâleten atadı (BOA, 27 Şubat 1327). Atama kararıyla ilgili padişah iradesi de 12 Mart 1912 tarihinde çıktı (BOA, 28 Şubat 1327: 3130).

Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın tezgâhı ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetinden uzaklaştırılan Ahmet İzzet Paşa, riyaset bünyesinde bir harp tarihi şubesi ve en azından biri Batı diğeri Doğu devletleriyle ilgilenmek üzere iki şubeden oluşacak güçlü bir istihbarat teşkilatının kurulmasını düşünüyordu (Emir, 1924: 40).1912 yılında Balkan Savaşı başlamadan önce, ihtiyaçlar dikkate alınarak Erkân-ı Harbiye-i UmumiyeRiyasetinde yapılan yeni düzenleme ile Erkân-ı Harbiye Dairesi yedi şubeye ayrıldı (Salname-i Umumi, 1327: 241-242). Yeni teşkilatlanma çalışmalarının yapıldığı sırada, Balkan Savaşı seferberlik emrinin verilmesi üzerine Erkân-ı Harbiye-i Umumiye, Başkumandan Vekili Nazım Paşa'nın karargâhını oluşturdu (TSK Tarihi, 1996: 134).Savaşın başladığı sırada Yemen'de bulunan Ahmet İzzet Paşa'nın İstanbul'a döndüğü günlerde, Birinci Balkan Savaşı kaybedilmiş ve mütareke devresine girilmişti.

İstanbul'a dönen Ahmet İzzet Paşa, Başkumandanlık Vekâletine getirildi. Ahmet İzzet Paşa'nın gayretleri sayesinde Kırklareli ve Edirne yeniden ülke sınırları içine katıldı. Mahmut Şevket Paşa'nın suikast neticesinde ölümü üzerine Sadaret makamına getirilen Sait Halim Paşa, Başkumandan Vekilliği de uhdesinde kalmak üzere Harbiye Nezareti'ne Ahmet İzzet Paşa'yı atadı. Ancak İttihatçılarla aralarında çıkan anlaşmazlık sonucunda Ahmet İzzet Paşa, Harbiye Nezareti'nden istifa etti (Ayıışığı, 1997: 101-103, 112).

Ahmet İzzet Paşa'nın istifasından sonra, 18 Ocak 1914 tarihli irade-i senniye ile Enver Paşa, Harbiye Nezareti ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine getirildi (Bayur, 1991: 316-321; Takvim-i Vekayi, 7 Kanunusani 1329: 1704).Enver Paşa Nezarete geldikten sonra Alman ıslah heyetinde bulunan subayların da tavsiyelerine uyarak Erkân-ı Harbiye-i Umumiye teşkilatında, Alman sistemini örnek alan önemli değişiklikler yaptı (ATASE, BDH, K: 1666, D: 11A, F: 001, F002). Asker alma, seferberlik, kanun ve nizamlar, küçük eğitim öğretim gibi işlerin Harbiye Nezareti'ne devredilmesi ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti,önemli bir yükten kurtulmuş olduğundan, kendi işlerine daha fazla yoğunlaşmaya ve daha ciddi çalışmalar başladı.

1914 tarihli Askerî Salnamede Erkân-ı Harbiye-i Umumiye teşkilatı, Merkez Şube, İdare Kısmı, Evrak Kısmı, Birinci, İkinci, Üçüncü ve Dördüncü şubeler ile Hat Komiserlikleri, Ateşe militerlikler (Sofya, Belgrat) ve Harita Şubesi'nden oluşuyordu (Salname-i Askeri, 1330: 12-14; Emir, 1924: 59). Yapılan değişikliklerle teşekkül eden teşkilat yapısı, 1. Dünya Savaşı

seferberliğine kadar mevcut durumunu muhafaza etti. Seferberlik ilanından sonra Alman ıslah heyetinin tavsiyeleri doğrultusunda Erkân-ı Harbiye-i Umumiye teşkilatı savaşın ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde yeniden düzenlendi (TSK Tarihi, 1996: 135).Seferberliğin ilanını müteakip Karargâh-ı Umumi oluşturuldu. Başkumandan Vekilliği'ne Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın getirildiği Karargâh-ı Umumi teşkilatında, Erkân-ı Harbiye Riyasetine Bronzartvon Şellendorf getirildi (ATASE, BDH, K: 1666, D: 11A, F: 001, F002). 2 Ağustos 1914'de Başkumandanlık Karargâhı bazı değişiklikler yapılarak Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'den oluşturuldu (Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, 1970: 169). Savaş süresince varlığını muhafaza eden Karargâh-ı Umumi,Padişah tarafından 01.07.1918 tarih ve 11/27/355 sayılı kararla lağvedilerek, yerine Erkân-ı Harbiye-i Umumiye teşkilatının yeniden kurulması irade buyruldu. Bu tarihten sonra yeniden teşkilatlandırılan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, yedi şubeden teşekkül etti (ATASE, 1334-1335).

Âyan Meclisi üyesi Birinci Ferik Ahmet İzzet Paşa, 14 Ekim 1918 tarihinde Sultan Vahdettin tarafından Müşir rütbesi ile Sadrazamlığa tayin edildi. Arkasından Harbiye Nazırlığı ve Erkân-ı Harbiye Reisliği görevini de üzerine aldı (Okyar, 1980: 38-44; Takvim-i Vekayi, 26 Teşrinievvel 1334: 3377). Sonra 3 Kasım 1918'de 8. Ordu Kumandanı Ferik Cevat Paşa, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine getirildi (Takvim-i Vekayi, 3 Teşrinisani 1334: 3386).Ancak Cevat Paşa bu görevinde uzun süre kalamadı, 24.12.1918 tarihinde görevi Mareşal Fevzi Çakmak Paşa'ya bıraktı.

Kısa bir süre sonra 14.05.1919'da yeniden Cevat Paşa Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine getirildi. 02.08.1919'da tekrar görevden alınan Cevat Paşa, son defa 09.10.1919 tarihinde getirildiği Erkân-ı Harbiye Reisliğini 16.02.1920 tarihine kadar yürüttü (Osmanlı Ordu Teşkilatı, 1999: 81).

4. SONUÇ

Osmanlı ordusunu Avrupa orduları gibi modern bir yapıya kavuşturma çabaları, II. Meşrutiyet'e kadar geçen sürede beklenen sonucu vermemiştir. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra yapılan tetkikler, mevcut ordunun ülkeyi savunabilme kapasitesinden çok uzak olduğunu ortaya koyduğundan, ıslah amacıyla ilk ele alınan kurumlardan biri ordu olmuştur. 1 Ağustos 1908'de Erkân-ı Harbiye Riyasetine getirilen Ahmet İzzet Paşa'nın ordunun yeniden köklü bir şekilde değişimini ön gören projeleri, üzerinde bazı küçük değişiklikler yapılarak uygulamaya konulmuştur. Uygulamaya konulan bu yeni ordu teşkilatı ile ordunun yüksek askerî makamlarında da önemli düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan düzenleme ile Askerî Şura, Harbiye Nezareti teşkilat yapısına dâhil edilmiş, Harbiye Müsteşarlığı ve müsteşarlığa bağlı bir tahrirat dairesi ve hukuk müşavirliği teşkil edilmiştir. Ayrıca Harbiye Nezareti'nde her askeri sınıfın bağlı olacağı dairelerin kurulmasıyla, ordu üst yönetimi bazı eksikliklere rağmen modern bir teşkilat yapısına kavuşmuştur. Yeni oluşturulan Harbiye Nezareti teşkilat yapısı, ordunun bir bütün olarak gelişiminde ve yapılandırılmasında önemli görevler üstlenmiştir. Harbiye Nezareti, yeni teşkilat yapısı ile Erkân-ı

Harbiye-i Umumiye Riyasetinin yükünü büyük ölçüde hafiflettiğinden, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye kendi işiyle uğraşma fırsatı bulmuştur. Ancak, yeniden teşkilatlanma sürecine giren Osmanlı ordusunun tam anlamıyla yapılandırılabilmesi için gerekli olan barış dönemi, I. Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle ortadan kalkınca, girişilen çalışmalar yarım kalmıştır.

Sonuç itibariyle denilebilir ki: II. Meşrutiyet'le birlikte başlayan ordunun üst yönetiminin yeniden yapılandırılması yönündeki faaliyetler, birçok sebebe dayalı olarak tam beklenen sonucu vermemiştir. Özellikle, arkası arkasına çıkan savaşların gerekli zamanı tanımaması, devletin içinde bulunduğu malî ve siyasî durum beklenen neticenin ortaya çıkmamasında etkili olmuştur. Her şeye rağmen, Alman teşkilatı örnek alınarak ordu üst yönetiminin ve ordu teşkilatının yeni baştan teşkilatlandırılması önemlidir.

4. KAYNAKÇA

4.1. Arşiv Belgeleri, Kanunnameler ve Süreli Yayınlar

ATASE, (1327), Balkan Harbi (BLH), Klasör: 361, Dosya: 34, Fihrist: 002, 25 Kânunusani.

ATASE, BDH, K: 1666, D: 11A, F: 001, F002.

ATASE, (1334-1335), Harbiye Nezareti ve Karargâh-ı Umûmî Teşkilatı Defteri (1334-1335), Dolap No: 110-143, Göz No: 9-2, A-1/65, D: 450, F-1, 30-32.

BOA, (13 Şubat 326), DH. İD, D: 158/2, Dâhiliye Giden No: 6346.

BOA, (8 Şubat 1326), DH. İD. D: 158, V: 2, Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye Dairesi, Şube: 3, No: 2779.

BOA, (27 Şubat 1327), İH, D: 108, V: 37, Harbiye Nezareti, Tahrirat Dairesi, Tahrirat Kalemi.

BOA, (28 Şubat 327), İH,D: 108, V: 37, İrade-i Seniyye, Harbiye Nezareti, Tahrirat Dairesi, Tahrirat Kalemi, No: 3130.

Düstur, (1329), Tertib-i Sani, C. I, 10 Temmuz 1324- 29 Teşrinievvel 1325, Matbaa-i Osmanî, Dersaadet.

Düstur,(1330-1), Tertib-i Sani, C. II, 1 Teşrinisani 1325- 31 Teşrinievvel 1326, Matbaa-i Osmanî, Dersaadet 1330.

Düstur,(1330-2), Tertib-i Sani, C. III, 1 Teşrinisani 1326- 1 Teşrinievvel 1327, Matbaa-i Osmanî, Dersaadet.

Düstur,(1331), Tertib-i Sani,C. IV, 1 Teşrinievvel 1327- 31 Teşrinievvel 1328, Matbaa-i Amire, Dersaadet.

Salname-i Askerî, (1324), Sene:1324, Matbaa-i Askerî, Dersaadet.

Salname-i Askerî,(1330), Sene: 1330, Matbaa-i Askerî, Dersaadet.

Salname-i Umûmî, (1326), Sene: 1326 Selanik Matbaası, Dersaadet.
Salname-i Umûmî, (1327), Sene: 1327, Selanik Matbaası, Dersaadet.
Salname-i Umûmî, (1328), Sene: 1328, Selanik Matbaası, Dersaadet.
Akşam Gazetesi, 23 Mayıs 1928.
Tanin, 21 Temmuz 1330.
Tanin, 22 Kânunuevvel 1329.
Tanin,5 Şubat 1326.
TV, 6 Şubat 1325.
TV, 10 Kânunusani 1326.
TV, 10 Şubat 1326.
TV, 13 Kânunuevvel 1326.
TV, 16 Eylül 1328.
TV, 2 Ağustos 1326.
TV, 26 Teşrinievvel 1334.
TV, 3 Teşrinisani 1334.
TV, 4 Ağustos 1335.
TV, 7 Kânunusani 1329.

4.2. Kitap ve Makaleler

Asker Dergisi, (1324), “Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi”, S. I, 21
Ağustos, İstanbul.
Ahmet İzzet Paşa, (13 Mayıs 1928), “Harb-i Umûmî’nin Vukuu ve
Zıya’nda Mesuller ve Mesuliyetler” (Müşir Ahmet İzzet
Paşa’nın Hatıratı), Akşam Gazetesi.

- Ahmet İzzet Paşa, (2 Mayıs 1928), “Harb-i Umûmî'nin Vukuu ve Zıya'nda Mesuller ve Mesuliyetler” (Müşir Ahmet İzzet Paşa'nın Hatıratı), Akşam Gazetesi.
- Ali Cevat Bey, (1991), İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuz bir Mart Hadisesi, (Yayına Haz. Faik Reşit Unat), 3. Baskı, TTK Yayınları, Ankara.
- Aydemir, Ş. S., (1973), Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, C. I-II, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Ayışığı, M., (1997), Mareşal Ahmet İzzet Paşa (Askerî ve Siyasi Hayatı), TTK Yayınları, Ankara.
- Balkan Harbi (1912-1913), (1993), C. I, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- Bayur, Y. H., (1991), Türk İnkılâbı Tarihi, C. II, 4. Kısım, TTK Yayınları, Ankara.
- Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, (1970), C. I, (Osmanlı İmparatorluğunun Siyasi ve Askerî Hazırlıkları ve Harbe Girişi), Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları Seri No: 3, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- Çolak, M., (2006), Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Türkçü Politikaları, Fakülte Kitapevi, Isparta.
- Emir, H. H., (1924), Erkân-ı Harbiye Meslek, Vazife ve Teşkilatı, Erkân-ı Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul.
- Görgülü, İ., (1993), On Yıllık Harbin Kadrosu (1912-1922), TTK Basımevi, Ankara.
- İskora, M. M., (1944), Türk Ordusu Kurmaylık (Erkân-ı Harbiye) Tarihçesi, Harp Akademisi Matbaası, Ankara.

- Karabekir, K., (1994), Birinci Cihan Harbine Nasıl Girdik, C. II, Emre Yayınları, İstanbul.
- Okyar, F., (1980), Üç Devirde Bir Adam, (Yay. Haz. Cemal Kutay), Tercüman Yayınları, İstanbul.
- Osmanlı Ordu Teşkilatı, (1999), (Haz. Cengiz Eroğlu, Hülya Yazar ve İ. Göktuğ Demiröz), Millî Savunma Bakanlığı Yayınları, TTK. Basımevi, Ankara.
- Ölmez, A., (1 Mart 2009), “II. Meşrutiyet Devrinde Bir Askerî Meclis: Şura-yı Askerî”, Amme İdaresi Dergisi, C. 42, s.43-54.
- Özçelik, İ.- Hakan Doğan-Mert Can Erdoğan, (2018), “Trablusgarb Devlet-i ‘Aliyye- İtalya Vekâyi’-i Harbiyesi” İsimli Risale’nin Işığında Osmanlı Devleti ve Trablusgarp Savaşı”, UlakbilgeSosyal Bilimler Dergisi, C. 6, S. 24, Volume 6, Issue 24,s.641-674.
- Pakalın, M. Z., (1993-1), “Harbiye Nezareti”, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. I, MEB, İstanbul.
- Pakalın, M. Z., (1993-3), “Serasker”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, MEB Yayınları, İstanbul.
- Pomiankowski, J., (1990), Osmanlı İmparatorluğu’nun Çöküşü (1914-1918 I. Dünya Savaşı), (Çev. Kemal Turan), Kayıhan Yayınları, İstanbul.
- Sabis, A. İ., (1991), Harp Hatıralarım, 1.Dünya Harbi, C.I, Nehir Yayınları, İstanbul.
- Turfan, M. N., (2005), Jön Türklerin Yükselişi, Alkım Yayınları, İstanbul.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, (1996), C. III, K. 6, Genelkurmay Basımevi, Ankara.

Türkmen, Z., (1993), Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu-Siyaset Çatışması, İstanbul.

BÖLÜM 8:

KÜRESELLEŞMENİN ENERJİ POLİTİK GELİŞİMİ, EVRİLMESİ VE GÜNÜMÜZDEKİ ETKİNLİĞİ

Prof. Dr. A. Beril TUĞRUL

İstanbul Teknik Üniversitesi – Enerji Enstitüsü
beril@itu.edu.tr; beril@briltugrul.info

GİRİŞ

Küreselleşme konusunda tek bir tanım ifade üzerinde anlaşılammış olsa da, öz ve ekonomik temelli tanımlamayla; “dünyanın bütünleşmiş tek bir pazar durumuna gelmesi” olarak ifade edilebilen küreselleşme gerçekte hayli kompleks bir kavramdır. Giddens’e göre globalleşme; modernliğin sonucu olarak ortaya çıkmış olup uzak yerleşim bölgelerinin etkileşerek lokal oluşum ve şartların uzak coğrafyalardan şekillendirilmesi olarak nitelenmektedir [1-3]. Bir başka deyişle küreselleşme ile; global bazda toplumsal farklı etkileşimlerin yoğunlaşması kastediliyor olmaktadır denebilir.

Küreselleşme, sanayi çağının bir sonucu olarak nitelense de esas itibariyle II. Dünya Savaşı sonrası kendini etkin şekilde hissettirmiş bir süreçtir denebilir. Tanımı üzerinde tam bir anlaşma olmasa da küreselleşme; sosyal, ekonomik, teknolojik, politik, kültürel ve ekolojik bağlamda dünya ölçeğinde bütünleşmenin olması ve entegrasyonunu ifade etmektedir denebilir. Bir başka deyişle, küreselleşme veya globalleşme deyimini çok yönlü ve çok boyutlu bir olgu olmaktadır.

Öte yandan, ülkeler için kalkınmışlığın ve gelişmişliğin bir ölçütü olarak kabul edilen enerji kullanımının yönetimi ve denetimi günümüzün belki de en önemli olgusunu oluşturmaktadır. İnsanoğlunun enerjiye bağımlılığı giderek artmakta ve siyasi olaylara

da yön veren yadsınamaz ve göz ardı edilemez boyutlara ulaşmaktadır [4].

Kalkınma ve toplum refahının yükseltilmesi, büyüme ve gelişmenin sağlanması için hep vazgeçilmez bir unsur olarak “enerji” karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, ülkelerin gelişmişlik ölçütü olarak çoğu kez kişi başına üretilen enerjiye bakılmaktadır [5]. Nitekim ülkelerin kalkınma programlarında veya hükümet programlarında ve bunların ötesinde devlet politikalarında enerjiye ilişkin önemli plan ve programlar yer almaktadır. Bu durum, enerjiye olan gereksiniminin yadsınamazlığı nedeniyle bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır [6].

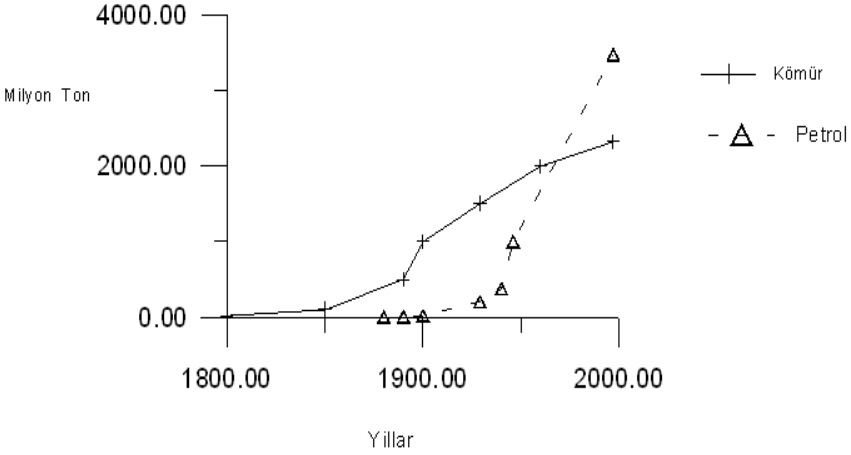
Kalkınma ve ülke ekonomisi açısından enerjinin kesintisiz, zamanında, emre amade, temiz ve ucuz olarak temini esas olmaktadır. Burada; özellikle emre amade, kesintisiz ve zamanında enerji temini öne çıkmaktadır.

Emre amadelik ifadesi ile sürekli ve her tür şartta önemli miktarlarda enerji üretebilme kastedilmektedir. Bir başka deyişle, “emre amade” ifadesi ile kesintisiz ve güvenilir enerji temini betimlenmektedir. Bu husus, tüm ülkeler ve dolayısıyla tüm dünya için önemli olmaktadır. Dolayısıyla, gece-gündüz ve mevsimsel farklılık gözetmeden, her an ve her yerde enerji talebini karşılayabilecek enerji kaynakları; fosil yakıtlar ve nükleer enerji amaçlı kullanılacak kaynaklar olmakta ve bu argüman enerji politikaları içinde yadsınamaz şekilde öne çıkmaktadır [7]. Fazla olarak, temin sürdürülebilirliği, enerji politikalarının ayrı bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda da enerji güvenliği sorunu ortaya çıkmaktadır [8-9].

ENERJİ KAYNAĞI GEREKSİNİMİ

Sanayi devriminin yaşanmasıyla tüm dünyada sanayileşme yaygınlaşmış ve 19. Yüzyıldan itibaren önemli ölçüde enerji kaynağına ulaşım sorunları yaşanmaya başlamıştır. Sanayi devriminden sonra ilk önemli enerji kaynağı kömür olmuştur. Kömür dünyada birçok bölgede olmasına karşın paylaşım sorunları baş göstermiş ve sıcak çatışmalar yaşanmıştır.

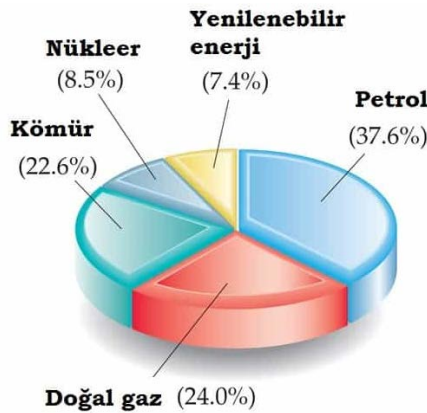
20. yüzyılın başında içten yanmalı motorun keşfi ve bu motorların otomobilde kullanılmasıyla sanayileşme döneminde yeni ve önemli bir safhaya geçilmiştir. İçten yanmalı motorlarda kullanılan petrole ulaşım ise o dönemden bu yana dünyanın en önde gelen enerji-politik sorunudur denebilir. Zira petrol dünyanın her yerinde bulunmamakta, dünyanın belirli bölgelerinde özellikle de Orta Doğu'da odaklanmış bulunmaktadır [10]. Şekil 1'de dünya kömür ve petrol üretiminin 20. Yüzyıl boyunca değişimi görülmektedir [11].

Şekil 1 Dünya Kömür ve Petrol Üretimini 20. Yüzyıl Boyunca Değişimi.

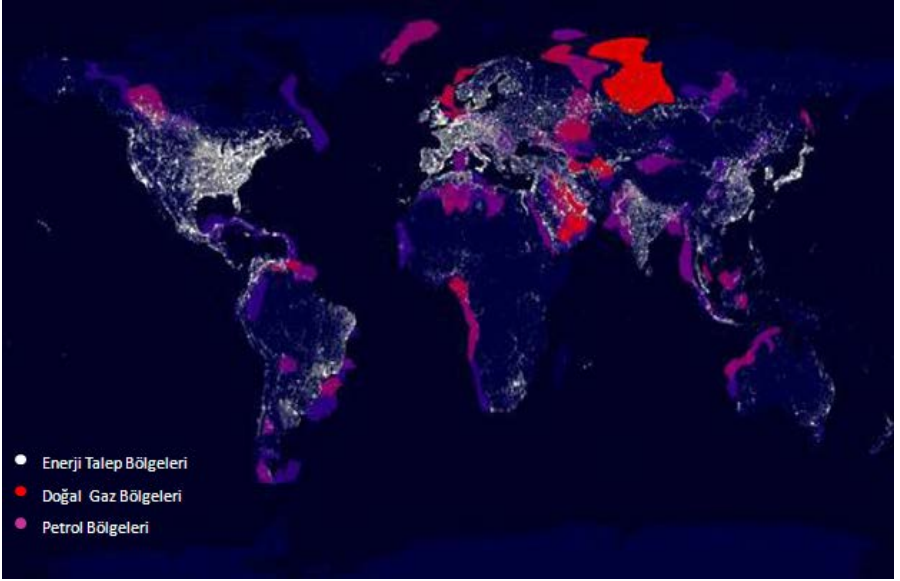
Şekil 1 incelendiğinde bazı yıllarda eğrinin eğiminin hızlı bir değişim gösterdiği ve artış trendi gösterdiği gözlenmektedir. Kömürde önemli artış trendi görülen dönemde I. Dünya Savaşı, petrolde önemli artış trendinin görüldüğü dönemde ise II. Dünya Savaşı yaşanmıştır. Buradaki önemli husus kömürdeki üretim artış trendinin 20. Yüzyılın ortalarından itibaren daha düşük bir artış trendi göstermesine karşın petrolün artış trendi biteviye artış göstermeye devam etmektedir. Bir başka deyişle, enerji kaynağı olarak günümüzde de kömür ve petrol önde gelen baz santral kaynakları durumundadır ve petroldeki yüksek artış trendi dünyaya hala önemli sorunlar ve sıcak çatışmalar yaratmaktadır.

Kömür ve petrole ilaveten doğal gaz da önem arz etmeye başlamış, özellikle 20. Yüzyılın son çeyreğinde öne çıkan bir enerji kaynağı niteliği kazanmıştır. Böylelikle, tüm dünya ülkeleri için kömür, petrol ve doğal gaz bir başka deyişle, fosil yakıtlar başat enerji kaynağı olarak dünya gündeminde yer almış bulunmaktadır. Şekil 2'deki dünya enerji tüketimi grafiği, fosil yakıtların dünya enerji tüketimindeki % 84 gibi bir değerle önemini net olarak göstermektedir [12].

Şekil 2 Dünya Enerji Kullanımı [12]

Fosil yakıtların böylesi devasa boyutlarda kullanımına karşın önemli sorun, fosil yakıtlara yadsınamaz gereksinimin olmasına rağmen özellikle petrol ve doğal gaz rezerv bölgeleri ile dünya enerji tüketim bölgelerinin örtüşmüyor olmasıdır (Şekil 3). Enformatik (bilgi) çağı bağlamında enerjiye bağımlılığı giderek artan dünyamızın en büyük enerji-politik sorunu halen söz konusu bu sorundur denebilir. Birçok sıcak çatışmanın arkasında (her ne kadar öne çıkarılmamaya çalışılsa da) çoğu kez, söz konusu bu sorun yer almaktadır.

Şekil 3 Dünya Enerji Tüketimi ve Enerji Kaynağı Üretim Bölgeleri

KÜRESELLEŞMENİN ENERJİ-POLİTİK KARAKTERİ

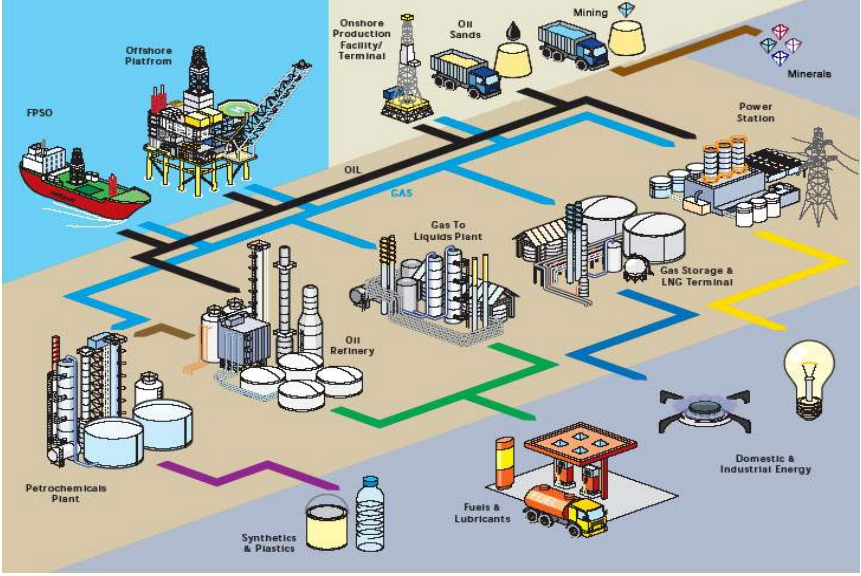
Öncelikle, şunu belirtmek gerekir ki: globalleşme, tanımı itibariyle göz önüne alındığında konunun çok yönlü olması nedeniyle hayli spekülâtif ve metafor yaratma potansiyeli bulunmaktadır. Bu bağlamda, küreselleşmenin enerji politik çıkışı ve gelişimi üzerinde durulması gereken önemli bir konu olmaktadır.

Enerji politik olarak irdelendiğinde I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı her ikisi de enerji politik yönü ağır basan dünyanın o zamana kadar gördüğü en büyük, kapsamlı ve bir o kadar tahripkâr sıcak çatışmalardır. Enerji politik bakış açısıyla; I. Dünya savaşı kömürün paylaşımı ve petrol bölgelerinin enerji politik olarak ulaşılabılır hale getirilmesi, II. Dünya savaşının ise petrol bölgelerine ulaşılması bağlamında yaşandığı anlaşılmaktadır. Ancak, ne var ki; her iki Dünya Savaşı sonunda da, büyük kayıplar verilmiş olmasına karşın enerji politik açıdan gelişmiş ülkeler hedefleri doğrultusunda istenen seviyede neticeye ulaşamamışlardır.

Küreselleşmenin çıkış noktası enerji politik bağlamda ele alındığında I. Dünya ve II. Dünya Savaşlarının enerji politik sebeplerini değerlendirmek gerekmektedir. Batı ülkeleri açısından I. Dünya Savaşı ele alındığında, Avrupa'daki kömür yataklarının (Alsas-Loren) sahiplenilmesi sorunu ve petrol yatakları bölgesinin küçük ülkeler haline getirilmesi ve üzerlerine enerji politik atakların yapılabileceği hale getirilmesinin istenmesidir denebilir. II. Dünya Savaşı ise I. Dünya Savaşı öncesinde Avrupa'da devletleşme süreçlerini geç tamamlamış Prusya ve İtalya'nın petrol bölgelerine ulaşma uğraşları ve Japonya ile birlikte dünya enerji yollarını kontrol etme isteği olarak ifade edilebilir. Ancak, batı dünyası çok büyük kayıplar vermiş olmasına karşın enerji politik kanlı rekabet bağlamında hiçbir ülkenin enerji kaynağı bölgeler üzerinde eskisinden daha fazla hegemonya kuramadığı görülmektedir.

Bu durumda, temel hedef olan enerji kaynaklarına ulaşma amacına erişmek üzere enerji-ekonomik yaklaşım geliştirilmiştir. Bu bağlamda, dönemin büyük ülkelerinden nüvelenen büyük şirketlerin enerji kaynağı bölgesinde yer alan ülkelerle ortaklıklar geliştirmesiyle özellikle petrol çıkarımı için çok uluslu şirketler kurmuşlardır. Fazla olarak, petrolün taşınması, rafine edilmesi, dağıtılması, petro-kimya ürünlerin üretilmesi ve petrol ürünlerinin kullanılması için dünyanın

hemen her bölgesinde farklı ülkeler ve/veya farklı ülke şirketleriyle ilgili ortaklıkların kurulması mümkün olmuştur. Böylelikle, başlangıçtaki şirketin dünyanın çok farklı ülkelerinde çok sayıda çok uluslu şirketler kurduğu gözlenmiştir. Şekil 4’te bu petrol orijinli güdümlenmeli yapılanma gösterilmeye çalışılmıştır [13,14].

Şekil 4 Küreselleşmenin Çok Uluslu Yapılanması

Ancak, zaman içinde oluşan devasa çok uluslu şirketler kendi aralarında yadsınamaz rekabetler yaşamışlardır. Ayrıca, zamanla dünyada yeni aktör devletlerin ve firmalarının ortaya çıkmaya başladığı ve dünya enerji kaynağı bölgelerine yönelik enerji politik bağlamda küreselleşme eylemlerine katıldığı gözlenmiştir.

Bütün bunlara ilaveten, petrole ilaveten doğal gazın da öne çıkmaya başladığı gözlenmiştir. Doğal gazın da yine Orta Doğu ve Avrasya coğrafyasında yer aldığı dolayısı ile yine hemen aynı bölge üzerinden küreselleşme hareketinin hayata geçmeye başladığı

görülmüştür [15]. Bu bağlamda, küreselleşmenin rekabetsel sorunlarının pekişmesi söz konusu olmuştur.

KÜRESELLEŞMENİN SONUÇLARI VE GÜNÜMÜZE YANSIMALARI

İki dünya savaşından sonra ortaya çıkan küreselleşme dünyada farklı şartların oluşmasına neden olmuş bulunmaktadır. Söz konusu farklı şartların ortaya çıkışı, tarihin akışı içinde hiçbir tarihsel dönemde olmadığı kadar hızlı olmuştur denebilir. Küreselleşmeyle birlikte farklı konularda bakış açısına göre pozitif veya negatif birçok gelişme yaşanmıştır ve halen de yaşanmaktadır. Bu bağlamda; söz konusu değişimlerin başlıcaları;

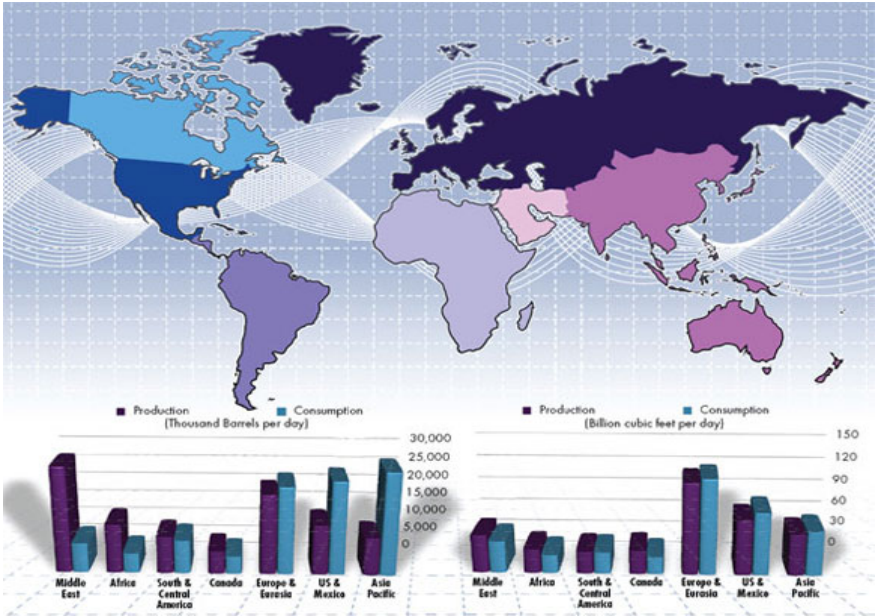
- Çok Uluslu şirketler ortaya çıktı
- Uluslar arası ilişkiler öne çıktı,
- Sınırların önemi giderek azaldı
- Telekomünikasyon gelişti
- Taşımacılık gelişti
- Şirketlerin Birleşmesi, tekelleşmeye doğru gidiş görüldü
- Devletlerin çok uluslu şirketler karşısında otorite sorunu yaşaması görüldü
- Ekonomik ve enerji-politik birleşik yapılanmaya gitme yaşandı
- Dünyanın enerji kaynağı bölgelerinde sıcak çatışmalar yaşandı
- Savaşların karakteri değişti
- Globalleşme sonucunda, dünya genelinde ortak paylaşım beklenirken, gelişmiş olan ülkelerin daha zenginleştiği şartlar oluştu.

olarak sayılabilir. Tüm bu hususlar, günümüzde olabildiğince etkinliğini sürdürmekte ve tüm dünya ülkelerini etkilemektedir.

KÜRESELLEŞME ve ENERJİ ARZ GÜVENLİĞİ

Sanayi devriminden sonra artan enerji gereksinimi ve bu bağlamda enerji kaynağı ihtiyacı, dünya savaşlarının önemli sebeplerini oluşturmuştur. Yaşanan iki dünya savaşına karşın, enerji talebi yüksek ülkelerin enerji kaynağı gereksinimlerini hala karşılayamıyor olmaları yeni bir strateji oluşturmalarını gerekli kılmıştır.

Günümüzde enerji kaynağı ülkeleri ile enerjiye devasa boyutlarda ihtiyacı olan ülkelerin, dünyanın coğrafi olarak farklı bölgelerinde yer alıyor olması küreselleşmenin yaygınlaşmasına neden olan önemli bir argüman durumundadır. Şekil 5 bu durumu açık olarak göstermektedir [16-17].

Şekil 5 Bölgelere göre dünya petrol ve doğal gaz tüketimi

Küreselleşme sürecinde, enerji kaynağına sahip olmayan ve/veya yeteri derecede sahip olmayan gelişmiş ülkeler; dünya enerji kaynağı bölgeleri ile işbirliğine giderek, ortaklıklar kurmuş ve enerji kaynaklarına ulaşılması bu şekilde mümkün olabilmektedir. Kurulan şirketler sadece enerji kaynağı çıkarımı işi ile ilgili kalmamış, aynı zamanda enerji kaynaklarının deniz yolu ile ve/veya boru hatları ile taşınması, rafineri kurulumu ve işletilmesi, işlenmiş ürünlerin dağıtımı, petro-kimya tesislerinin kurulması, pazarlanması ve ilgili her tür hizmet ve ürünlere ilişkin yatırımı yapmışlardır. Bu yatırımlar da çoğu kez farklı ülke ve firmalarla olmuştur. Böylece devasa boyutlarda çok uluslu şirketler oluşmuştur.

İlk bakışta ticari ve ekonomik gibi görünen bu gelişim, enerji kaynağı bölgelerine yönelik politika üretilmesini de gerekli kılmış ve stratejik enerji politikalarının hayata geçirilmesine neden olmuştur. Tüm bu enerji politikaları uygulanılırken, olayın güvenlik boyutu giderek önem kazanır olmuştur.

Küreselleşmeyi sanayi devriminden de önceye götüren ve/veya sanayi devrimiyle başladığını ifade edenler bulunmaktadır. Ancak, küreselleşmeye enerji politik açıdan bakılacak olursa, II. Dünya Savaşı sonu küreselleşmenin kıyasıya etkinleştiği ve/veya etkinleştirildiği dönem olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, II. Dünya Savaşı'nın sonuna yaklaşıırken düzenlenen Yalta Konferansı küreselleşmenin ilk kilometre taşı olarak nitelenebilir. Gerçekten de Yalta Konferansı'nda tüm dünyayı etkileyen ve savaş sonrası dizayn eden kararlar alınmış ve savaş sonrasında da hayata geçirilmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasında bipolar (iki kutuplu) dünyanın oluşması ve enerji kaynağı bölgelerinin her iki kutup ülkeleri için de yadsınamaz önemi olması nedeniyle ilgili pek çok olay ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, öz olarak “Soğuk Savaş” olarak nitelenen dönem yaşanmıştır.

Enerji-politik ve ekonomik olarak önemli bir olay da 1973'te yaşanan petrol krizidir. Dünyaya önce ekonomik şok yaşatan bu enerji-politik olay, özellikle enerji gereksinimi yüksek olan gelişmiş ülkeler için enerji arz güvenliği kavramını gündeme getirmiştir. Enerji arz güvenliği, sadece gelişmiş ülkeler için değil enerji kaynağı temin sorunu olan diğer ülkeler için de önemli olmuştur. Enerji temin meseleleri, ulus devletlerde sorunlar yaratmış yerel çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

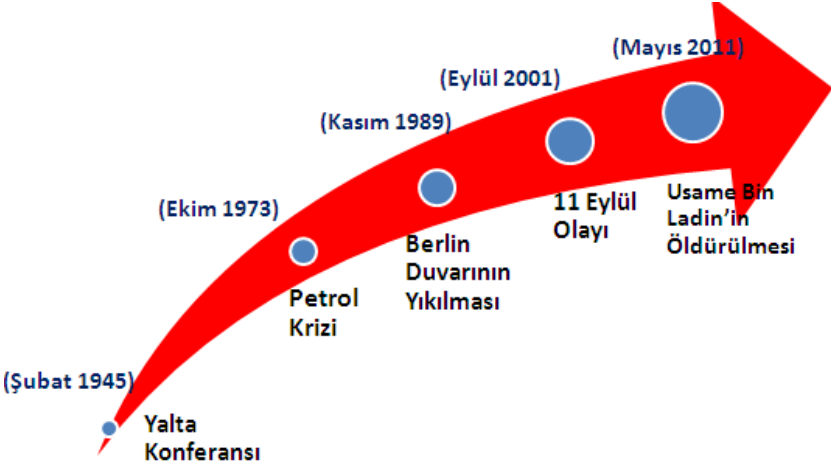
Bu süre yaşandıktan sonra bir başka olay küreselleşmeye yön vermiştir. Bu olay Berlin Duvarının yıkılmasıdır. Sembolikmiş gibi görünen bu olay gerçekte hayli anlamlıdır. Zira bipolar dönemin belirleyici karakteri olan karstik ülke sınırlarının önemini tartışılır kılmıştır. “Berlin Duvarının Yıkılması”yla beraber pollerden biri çökmüş ve dağılmıştır. Takiben dünya piyasalarına önemli bir enerji kaynağı satıcısı olarak yerini almıştır. Buna karşın enerji birliği ve işbirliği teşkilatları oluşmuş ve/veya kuvvetlenmiştir.

1990'dan sonra monopol dönem başlamış, ancak enerji kaynağı bölgelerine yönelik enerji politiğın, ortaya çıkan yeni durumlar nedeniyle de süregitmesi gerekmiştir. Oysa monopol şartlarda ortada karşı düşman görünmüyordu. İşte bu şartta “11 Eylül” olayı nitelenen dünya ticaret merkezine uçaklı saldırılar yaşanmıştır. 2001 yılında meydana gelen bu olaydan sonra terörist gruplara karşı savaş bağlamında asimetrik savaş ile gerçekte enerji kaynağı bölgelerine müdahale ve ataklar görülmüştür. Burada, sadece enerji kaynak bölgelerine değil enerji hattı geçiş bölgeleri de hedef bölgeler haline gelmiş ve dolayısıyla da terör bölgeleri yaygınlaşmıştır.

Usame bin Ladin'in öldürülmesiyle, küreselleşme ve de enerji politik yansımaları yeni bir döneme evrilmiştir. Bu dönemde, artık liderin önemi azalmış ve çok sayıda terör örgütü savaşın tarafı olmuş hatta taraf değiştirmeleri bile söz konusu olmuştur. Bundan da öte,

isim ve yapı değişimleri ile “Hibrit Savaş” veya “Vesayet Savaşları”na kendini dönüştürmüştür.

Görüldüğü üzere; geçen zaman içinde küreselleşmenin de evrimleşme geçirdiği görülmektedir. Bu evrimleşmenin, tarihsel süreçler bağlamında hayli hızlı olduğu da söylenebilir. Şöyle ki; bir insan hayatına, bir başka deyişle bir insan neslinin yaşam süresi içinde olabilecek kadar kısa bir süreçte ard arda olarak nitelenebilecek şekilde küreselleşmenin evrildiği gözlenmektedir. Küreselleşmenin kilometre taşları Şekil 6’da şematik olarak verilmektedir [18].

Şekil 6 Küreselleşmenin Kilometre Taşları

Şekil 6’da belirtilen olaylar küresel ölçekte farklı etkilere neden olmuş ve küreselleşme yapılanması da değişim göstermiştir denebilir. Bu nedenle, söz konusu olaylar küreselleşmenin kilometre taşları olarak nitelenmiştir. Küreselleşme sürecinde kilometre taşı olarak nitelenen olayların vücut bulmasıyla ekonomik, siyasi, enerji-politik ve güvenlik kapsamında farklı şartların oluştuğu gözlenmiş bulunmaktadır. Küreselleşme çoğu kez salt ekonomik olarak ele alınarak incelenmektedir. Ancak, açıklananlar ışığında denebilir ki;

küreselleşmenin ekonomik yönü sadece küreselleşmenin üst görünümü olup, enerji-politik değerlendirme konuyu çok daha net betimlemektedir. Küreselleşmenin kilometre taşları bağlamında evrilmesi Tablo 1’de toplu halde verilmektedir.

Tablo 1 Küreselleşmenin Evrilmesi

Globalleşmeyi Etkileyen Olay	Tarihi	Siyasi Etkisi	Enerji Politik Etkisi	Güvenlik Etkisi
Yalta Konferansı	4-11 Şubat 1945	Bipolar Dünya Oluşumu	Enerji Kaynağı bölgelerinde etkinlik	Soğuk Savaş
Petrol Krizi	15 Ekim 1973	Ulus Devlet Sorunları	Enerji Arz Güvenliği	Yerel Çatışmalar
Berlin Duvarının Yıkılması	8-9 Kasım 1989	Monopolar Dünya Oluşumu	Enerji İttifakları ve İşbirlikleri	Soğuk Savaşın Bitimi Asimetrik Savaşa geçiş
Dünya Ticaret Merkezi Saldırısı	11 Eylül 2001	Kaotik ortam	Enerji Savaşları netleşti	Asimetrik Savaş
Usame Bin Laden’in Öldürülmesi	3 Mayıs 2011	Enerji Bölgesinde siyasi değişimler	Enerji fiyatlarında değişkenlik	Lideri belirsiz Hibrit Savaş

SONUÇ

II. Dünya savaşından sonra, ekonomik yaklaşımın öne sürüldüğü ve enerji politik amaçlara ticaret ve ortaklıklar yoluyla ulaşılması yoluna gidildiği görülmektedir. Halen de böylesi aktivitelerin sürdüğü gözlenmektedir. Bu konuda hayli yol alındığı

ve enerji bölgelerine ulaşmak isteyenler açısından (çoğu kez enerji kaynağı bölgeleri için hayli önemli riskler içermiş olsa da) hayli başarı sağlandığı da söylenebilir. Konu, bu bağlamda farklı gelişmeler ve enerji politik yansımalarıyla çoğu kez de enerji kaynağı bölgelerinde sıcak çatışma olarak kendini göstermektedir.

Günümüze gelindiğinde ise, küreselleşmenin etkinliğini sürdürüyor olmasına karşın, ekonomik metaforun siyasi ve toplumsal yansımalarının olduğu gözlenmektedir. Globalleşme ile gelir dağılımının daha homojen olması beklenirken, düşünülenlerin aksine olarak gelir dağılımları arasındaki farkların uçurum niteliği kazanacak şartlara evrildiği görülmektedir. Dolayısıyla, küreselleşme etkinliğini arttırdıkça, ortaya çıkan gelişmelere dirençler ortaya çıkmış olup bu dirençlerin siyasi ve ekonomik yansımalarıyla günümüzü etkiler olduğu gözlenmektedir.

Yapılan inceleme ve irdemeler göstermektedir ki; küreselleşmenin temeli enerji-politik olup ekonomiyle birlikte dünya ülkelerine yansımaktadır. Küreselleşmenin kilometre taşlarına Şekil 6 ve Tablo 1 bağlamında bakıldığında evrilmenin hız kazandığı görülmektedir. Şöyle ki; Yalta Konferansı ile 1973 petrol krizi arasında 28 yıl, petrol krizi ile Berlin duvarının arası 16 yıl, Berlin duvarının yıkılması ile 11 Eylül dünya ticaret merkezi saldırısı arası 12 yıl ve 11 Eylül dünya ticaret merkezi saldırısı ile Usama Bin Laden'in öldürülmesi arasında 10 yıl bulunmaktadır. Görüldüğü üzere, kilometre taşı olaylar arasındaki süreçler giderek azalmaktadır. Nitekim ilk evrilme süreci 28 yıl iken son evrilme süreci 10 yıl olmuştur. Son kilometre taşı olay 2011 de yaşanmıştır. Bu durumda yeni bir evrilme sürecini yaşama aşamasına geldiğimiz veya çok yaklaştığımız söylenebilir. Nitekim lideri pek de net olarak bilinmeyen ve adları sıkça değişen terör örgütlerinin arkasında kendini fazla göstermeyen ülkelerin netleşmeye başladığı görülmektedir.

Küreselleşmenin her evrilmesi Tablol'den de takip edildiği üzere hayli sancılı ve siyasi, enerji-politik ve de güvenlik bağlamında farklılaşmalarla kendini göstermiştir. Bu bağlamda, dünya ülkelerinin yeni evrilme olaylarına hazırlıklı olması gerekmektedir.

Son olarak; içinde bulunduğumuz dönemde küreselleşmenin enerji-politik bağlamda bir evrilmeye daha doğru gittiğinden hareketle “Monopol (Tek Kutuplu)” dönemden “Multipol (Çok Kutuplu Dünya)” dönemine evrilmesi söz konusu olabilecektir denebilir. Dünyadaki gelişmeler bu yönde işaretler vermektedir. Nitekim, “Multipol (Çok Kutuplu Dünya)” dönemine doğru gelişmeler yeni ülkesel aktörleri sahneye çıkarmaktadır. Çok kutuplu dünyanın kutup veya pol ülkeleri jeopolitik bölgesellikte vücut bulacak gibi görünmektedir. Böylelikle, küreselleşme enerji-politik olarak güdümlenerek kilometre taşları bağlamında farklılaşmalarla tarihini yazmaktadır.

Öte yandan, enformatik (bilgi) çağının enerjiye ve özellikle de elektrik enerjisine devasa boyutlarda ihtiyaç göstermesi ve bu çağa birçok ülkenin henüz giriyor olması yakın gelecekte enerji kaynaklarına gereksinimin daha da katlanarak artacağı anlamına gelmektedir. Oysa enerji kaynağı bölge ülkeleri çok da fazla değildir. Ancak, enerji kaynağı ülkeleriyle ticari ilişkilere girmek isteyen ülke sayısı çok daha fazladır. Bu ise, enerji kaynağı ülke sayısının arttırılması gibi bir keyfiyeti ortaya çıkarmaktadır ki; bu bağlamda, enerji kaynağı bölgesi ülkelerinin bölünmesinin gerekliliği gibi bir durum ortaya çıkarmaktadır.

Böylesi sıra dışı durum, tüm insani, etik ve barışçıl kavramları deforme etmektedir. Bu bağlamda, tüm etkinliğine karşın küreselleşmenin giderek dejenerasyonun söz konusu olduğu söylenebilir ki; bu da küreselleşmenin yozlaşması sonucunu doğuruyor olmaktadır.

KAYNAKLAR

- Y.Emre, “Anthony Giddens ve Uluslararası İlişkiler:Yapılanma, Modernite ve Küreselleşme”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 11, Sayı 44 (Kış 2015), s. 5-23. [1]
- M.A. Gönen Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu Küreselleşmeyi Yöneten Üç Ana Kurum: IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi [2]
Sosyal Bilimler Dergisi Ağustos 2013, Sayı:29, ss.117-134
- B. Stager Manfred, Küreselleşme, Ankara, Dost Kitapevi Yayınları, 2006, s.28. A.B. Tuğrul, (2011), "Nuclear Energy in the Energy Expansion of Turkey", Journal of Energy and Power Engineering, 5(10), 905-910. [3]
- A.B. Tuğrul, (2009) Türkiye'nin Enerji Açılımları, 15. Uluslararası Enerji ve Çevre Konferansı ICCI-2009, 13-15 Mayıs, İstanbul, 15-17. [5]
- A.B. Tuğrul, (2012) Enerji Santralleri ve Farklı Yönlerden Mukayeseli Değerlendirilmesi,18. Uluslararası Enerji ve Çevre Konferansı ICCI-2012", 25-27 Nisan, İstanbul, 1-4. [6]
- A.B. Tuğrul, (2011) Nükleer Enerji Değerlendirmesi ve Türkiye, 17. Uluslararası Enerji ve Çevre Konferansı ICCI-2011", 15-17 Haziran, İstanbul, 11-14. [7]
- A. B. Tuğrul, M. Simsek, “Evaluation of Nuclear Energy in Energy Supply Security for Turkey, International Journal of Nuclear and Radiation Science and Technology, IJNURASAT, Vol. 1, No: 2, pp-1-4, Dec.2016. [8]
- A. B. Tuğrul, Energy Security and Security Relationship, International Relations and Diplomacy, July 2017, Vol. 5, No. 7, 441-446. DOI: 10.17265/2328-2134/2017.07.005 BP Statistical Review, 2016. [9]

- A.B.Tugrul, “Energy Policy and Interactions with Politics and Economics”, "International Conference on Energy Environmental Engineering - ICEEE 2014", 21-22 Kasım 2014, Paris-France, Proc. pp. 801-804.
- WEC, 2015, World Energy Outlook
- N. Bruce 2008, AMEC – Natural Resources
<http://www.dwasolutions.com/DWA/DWTrainingOptions.htm>
- A.B.Tugrul, S.Çimen, (2013)“Energy Initiatives for Turkey”, "International Conference on Economics and Econometrics - ICEE 2013", 2-3 Aralık 2013, Dubai-BAE, Proc. pp. 40-44. [15]
- BP Statistical Review of World Energy, 2007 [16]
<https://www.neb-one.gc.ca/nrg/ntgrtd/fttr/archive/2007/nrgyfttr2007chptr2-eng.html> [17]
- A.B. Tuğrul,(2018), “Küreselleşme Enerji Politikasında Yumuşak Güç Etkisi, Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Üzerine Akademik Analizler – Türkiye ve Dünyadan Örnekler, (Editörler: A.N. Yılmaz, G. Kılıçoğlu), Nobel Yayınevi, Ankara, ISBN:978-605-320-976-8 [18]

978-605-7923-91-2